

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ
ZAZA DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERVİ BÖLGESİ FOLKLORU

Hidayet SAMUK

132301114

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KAYA

Bingöl 2018

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ
ZAZA DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERVİ BÖLGESİ FOLKLORU

Hidayet SAMUK

132301114

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KAYA

Bingöl 2018

YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma jürimiz tarafından Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

Üye :

Danışman :

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Orhan BAŞARAN
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

KILMVATI	VIII
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
ÖN SÖZ	XI
KISALTMALAR	XIII
GİRİŞ	14

1.Çalışmanın Amacı.....	14
2.Çalışmanın Önemi	14
3.Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları.....	15
4.Çalışmanın Yöntemi	15

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHİ, COĞRAFİ VE EKONOMİK YAPI	17
1. BİNGÖL	17
1.1.Bingöl Adının Kaynağı	17
1.2.Tarihi	17
1.2.1.İslamiyet Öncesinde Bingöl	18
1.2.2. İslamiyet Döneminde Bingöl.....	19
1.2.3. Cumhuriyet Döneminde Bingöl	20
1.3.İlin Yüzey Şekilleri	20
1.3.1.Dağlar	21
1.3.2.Ovalar	21
1.3.3.Akarsular	21
1.3.4.Göller.....	21
1.4.Nüfus Yapısı	22
2.GENÇ İLÇESİ	22
3.SERVİ BÖLGESİ.....	23
3.1. Akçayurt Köyü	23
3.2. Aktoprak Köyü.....	24
3.3. Alaaddin Köyü	24
3.4. Bahçebaşı Köyü	25
3.5. Çamlıyurt Köyü.....	25
3.6. Çaybaşı Köyü	25
3.7. Çobançeşmesi Köyü.....	25
3.8. Dedebağı Köyü.....	26
3.9. Dikpınar Köyü.....	26

3.10. Direkli Köyü	26
3.11. Doğanlı Köyü	27
3.12. Doludere Köyü	27
3.13. Döşekkaya Köyü	27
3.14. Ericek Köyü	28
3.15. Eskibağ Köyü	28
3.16. Gerçekli Köyü	28
3.17. Günkundu Köyü	29
3.18. Güzeldere Köyü	29
3.19. Gönülaçan Köyü.....	29
3.20. Gözertepe Köyü	30
3.21. Harmancık Köyü	30
3.22. Kaledibi Köyü	30
3.23. Karcı Köyü	31
3.24. Kavaklı Köyü	31
3.25. Mollaibrahim Köyü.....	31
3.26. Sarıbudak Köyü.....	31
3.27. Servi Köyü	32
3.28. Sırmalıoya Köyü	33
3.29. Üçgül Köyü	33
3.30. Yatansöğüt Köyü.....	33
3.31. Yaydere Köyü	34
3.32. Yazılı Köyü	34
3.33. Yelkaya Köyü.....	35
3.34. Yeniçevre Köyü	35

İKİNCİ BÖLÜM

2. ANONİM HALK EDEBİYATI ÜRÜNLERİ.....	36
2.1. Türküler	36
2.1.1. Aşma Zerd.....	37
2.1.2. Aşma Zerd (Versiyon 2).....	39
2.1.3. Day Begew Vunu	41
2.1.4. Dıbzır	43
2.1.5. Diyera Key Kasu	44
2.1.6. Diyere Meşk	45
2.1.7. ‘Eli Werday Heydunu	48
2.1.8. Emay Nemay Sefereya.....	49
2.1.9. Emay Nemay Veri Lawu.....	56
2.1.10. ‘Eyşonay Mı	57
2.1.11 ‘Eyşonay Mı(Versiyon 2).....	59

2.1.12. Gidi Şunu	60
2.1.13. Hac Mustefa	62
2.1.14. Hala Yala.....	63
2.1.15. Hay Day Dayey	65
2.1.16. Hılپuni	66
2.1.17. Hunc Xuynu	68
2.1.18. Keko Mısfa.....	69
2.1.19. Kemal	71
2.1.20. Kerg.....	72
2.1.21. Kuzê Seyar	73
2.1.22. Leyro Leyro	74
2.1.23. Ling	76
2.1.24. Memuney	77
2.1.25. Nina	78
2.1.26. Sevinow.....	79
2.1.27. Şemu.....	80
2.1.28. Tingo Tingo Temaşe	81
2.1.29. Zerenc.....	82
2.1.30. Zeyney Hes Xun.....	84
2.2. Bilmeceler	85
2.3. Efsaneler	90
2.3.1. Efsanê Comê Ku Şarık	91
2.3.2. Efsane Estuna Sofi Şekeri	92
2.3.3. Efsaneyê Gola Şekeron	94
2.3.4. Efsanê Keron Dileton	94
2.3.5. Efsanê Mehe Daatip	95
2.3.6. Efsanê Mırçıkê Keku.....	97
2.3.7. Efsanê Mezeli Celu	100
2.3.8. Efsanê Şarık û Şıvonî.....	101
2.4. Masal.....	102
2.4.1. Astor, Cınawır u Luy	104
2.4.2. Babi u laj	108
2.4.3. Cınawıro Çimvêşon u Luy	112
2.4.4. ‘Eyşık u Fatık	114
2.4.5. Luya Bueç Quel.....	120
2.4.6. Pir u Laji Ya	124
2.4.7. Piro Pising	126

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KALIPLAŞMIŞ İFADELER	131
-------------------------------	-----

3.1. Atasözleri	131
3.2. Deyimler	134
3.3. Alkışlar, Kargışlar	137
3.3.1. Alkışlar (Dualar)	138
3.3.2. Kargış (Beddua)	140

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.HAYATIN GEÇİŞ DÖNEMLERİ	142
4.1.Doğum	142
4.1.1. Doğum Öncesi.....	142
4.1.2. Doğum Esnası ve Sonrası	144
4.2. Sünnet ve Kirvelik	145
4.3. Askerlik.....	147
4.4. Evlenme	149
4.4.1. Evlenme Yaşı	150
4.4.2. Evlenecek Bireylerde Aranacak Özellikler	150
4.4.3. Bireylerin Evlenme İsteklerini Belirtmesi	151
4.4.4. Kız İsteme	151
4.4.5. Evlilik Türleri.....	152
4.4.5.1. Görücü Usulü ile Evlilik	153
4.4.5.2. Akraba İçi Evlilik.....	153
4.4.5.3. Berdel	153
4.4.5.4. Kız Kaçırma	154
4.4.6. Nişan	154
4.4.7. Başlık Parası(Kalı)	154
4.4.8. Nikâh.....	155
4.4.9. Düğün.....	155
4.4.10. Zifaf (Gerdek) Gecesi	159
4.4.11. Çeyiz Serme	160
4.4.12. Zeyi	161
4.5. Ölüm	161
4.5.1. Ölüm Öncesi	162
4.5.2. Ölüm Sonrası.....	162
4.5.3. Taziye Kültürü	163

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.BAYRAMLAR VE KUTLAMALAR.....	165
5.1. Bayramlar.....	165
5.1.1. Ramazan Bayramı	166
5.1.2 Kurban Bayramı	167

5.2. Kutlamalar	168
5.2.1. Yeni Yıl (Ser Newe)	168
5.2.2. Kalemin	171
5.2.3. Kuy Şarık Kutlamaları	172

ALTINCI BÖLÜM

6. HALK HEKİMLİĞİ VE HALK İNANMALARI.....	173
6.1. Halk Hekimliği	173
6.2. Halk İnanmaları	175

YEDİNCİ BÖLÜM

7. ZİYARET YERLERİ	180
7.1. Ziyara Bastek	181
7.2. Ziyara Celaleddin.....	181
7.3. Ziyara Düşe Rez.....	182
7.4. Ziyara Gozirek	182
7.5. Ziyara Heydu	183
7.6. Ziyara Kalemin	183
7.7. Ziyara Kal Süvar	184
7.8. Ziyara Kerri.....	184
7.9. Ziyara Sofi Cafer	185
7.10. Ziyara Sofi Şeker	185
7.11. Ziyara Şarık.....	186
7.12. Ziyara Şeyh İsmail	186
7.13. Ziyara Şeyh Kalender	187
7.14. Ziyara Şeyh Mustafa.....	188
7.15. Ziyara Ver Qıl.....	188

SEKİZİNCİ BÖLÜM

8. HALK MUTFAĞI	189
-----------------------	-----

DOKUZUNCU BÖLÜM

9. ÇOCUK OYUNLARI VE HALK OYUNLARI.....	198
9.1. Halk Oyunları	198
9.2. Çocuk Oyunları.....	199

SONUÇ	203
--------------------	------------

KAYNAKÇA.....	206
----------------------	------------

EKLER	210
--------------------	------------

KILMVATI

Ma ina xewat dı seri folklor u edebiyatê fekki u edebiyatê nuştê qezayê Çolig Dara Hêni ra mıntıqayê Sirbê ser dı vinderti.

Folklorê ina mıntıqa hemo ganı wo; la tehlikeye vinbiyayiş yi esto, ğayê ma bı sistematik yo xewat ın kultur u folklor nesilayon peyinan ri verdiş o. Ina mıntıqa hetı kultur u folklor ra zaf zengin a. Qê pawıtış ın kultur u folklor zaf muhimo ki ki xorti wayirê ın kultur vejıyênê u ın kultur u folklorê şari, nesilon peyınon ri bıdene şınasnayış. Serron peyınan dı şari ina mıntıqa zaf bar kerdo mıntıqayan binan. In barkedış semede vinbiyayişê ın kultur tehluke yo. Lez aver şıyayişê tenoloji u bieleqayê xortan zi sebebani vindbiyayişê ın tay kultur u folklor ra yo. Vinbiyayişê kulturi eleqayê benateyê şarê ina mıntıqa zi keno zeif. Ma ın husus dı bı arıdayişê sanikan, efsanyan, kılamon, vateyê varinan, idyoman, baweriyê şari, hekimiyê şari, kayanê şari u bımbarekkerdişê şari ra semedê pawıtışê ın folklore u kulturê ina mıntıqa wezifeyokê zaf muhim ardo ca.

Zanayışê kê ina tez dı zafı ra çımeyanê fekki ra peyda biyê ma semedê şınasyayışê eseranê folklore u naqılkerdişê sistematik çımeyanê edebiyatê Tırki ra ardım gırewto. Semedê çımeyanê fekki bilhesa kesi zonayı vijnayı. Kıştê ina dı kesan go derheqê ina mıntıqa dı malumat arıdawo inan di ri zi mişewre biyo, hem zonayışê kê mewcudê tasdiq biyê zi malumati newê temin biyê. In husus dı hem ina kesi hema ina mınqa dı cuyêni hem zi kesi zonayı kê ina mıntıqa bar kerdo sewbin mıntıqayan dı cuyeni inan ra irtibat vıraziyo, malumat dest biyo u semedê nesilano ameyoxon malumato muhim ameyo piser.

Xebatê ma dı arıdayışê mehsulonê mıntıqayê Sirbê ra piya şınaskerdişê culture Zazayon u tarixê ina mıntıqa zi izah biyo. Ma bawer keni bı ina xebat qıymeti kê çin biyenê hewnê cuyenê.

Kilitçekuyê: Folklor, kultur, mıntıqayê Siwan, edebiyato fekki, arêkerdiş

ÖZET

Çalışmamızda Bingöl'ün Genç ilçesine bağlı Servi bölgesi folklorunu ve sözlü edebiyat ürünlerinin derlemesi üzerinde durulmuştur.

Çalışmamız hala varlığını sürdüren, fakat yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bölge folklorunu, sözlü edebiyat ürünlerini derleyerek, inceleyerek sistematik bir şekilde kayda almak ve sonraki kuşaklara aktarmak amacı taşımaktadır. Çok zengin bir kültüre sahip olan bu bölgenin kültürel değerlerini koruması, genç kuşağın kültürüne sahip çıkması ve halkın geçmişini yarınlara taşıyarak bölgenin kültürel kimliğini korunması açısından oldukça önemlidir. Son yıllarda başka bölgelere verilen yoğun göçle bölge insanı yabancı kültürlerle maruz kalarak kültürel değerlerini yitirme tehlikesi yaşamaktadır. Hızlı gelişen teknolojiyle de bazı folklor unsurlarının unutulmaya yüz tutması veya yeni nesil tarafından itibar görülmemesi bölge insanını bir arada tutan kültürel bağları zayıflatmaktadır. İşte bu noktada masal, efsane, türkü, atasözü, deyim, halk inanmaları halk hekimliği, halk oyunları, kutlamalar, hayatın geçiş dönemleri gibi derlediğimiz bölgeye ait folklor unsurlarını kayıt altına alarak bölgenin kültürel kimliğini korumasına katkı sağlamaya çalıştık.

Tezde yer alan bilgilerin büyük kısmı sözlü kaynaklardan temin etmekle birlikte folklor ürünlerini tanımak ve sistemli bir şekilde aktarmak için yazılı Türk edebiyatı kaynaklarından da faydalanılmıştır. Kaynak kişileri belirlerken özellikle bölge folklorunu iyi bilen kişilerle görüşülmüştür. Ayrıca bölge ile ilgili çalışmaları olan kişilerle de bilgi alışverişi yapılmış, var olan bilgiler teyit edilirken yeni bilgiler de edinilmiştir. Bu hususta gerek bölge içinde gerek farklı bölgelere göç etmiş bölge tarihinin yaşayan şahitleriyle de irtibata geçilmiş ve geleceğe taşınacak müstesna bilgilere ulaşılmıştır.

Çalışmamızda folklor ürünlerini toplamakla birlikte Zaza kültürü de tanıtılmış ve bölgenin geçmişine ışık tutulmuştur. Çalışmayla unutulmaya yüz tutmuş bazı değerlerin yeniden yaşatılacağı inancındayız.

Anahtar Kelimeler: Folklor, kültür, Servi bölgesi, sözlü edebiyatı, derleme

ABSTRACT

In our task, It is stated upon the Folklore and Oral Literature of the Servi Region, related to the Genç county.

This task keeps the aim of investigating, compiling, recording and transferring the Region's folklore and Oral Literature elements which are still surviving but in danger of extinction because of scattered Region. It is essential for a Region which has a rich culture to save the cultural values, protect the next generation's culture, protect the cultural identity by carrying the past to the future. The people who immigrated and settled in different Regions are losing their traditional values by being exposed to different cultures. The connectors of the culture have been weakened due to rapidly changing technology and being ignored by new generations. In this point, we tried to contribute to the protection the cultural identity by recording the elements belong to the Region that we compiled such as Legends, Songs, Proverbs, Phrases, Folk believes and Medicine, Folk games, Celebrations Transitional periods of life.

The big part of the information takes part in this thesis has been provided through oral sources and it is benefited from Written Turkish Literature in order to recognize the Folklore elements and transfer sistematically. It was interviewed with the people who know the folklore of the Region while determining the Source people. Also, the information was exchanged with the people who had the researches on this topic in the past. The current information was confirmed, the new one was acquired. In this respect, it was communicated with the people both living in the county aand teh people who immigrated to other Regions and reached to precious information.

In addition to collecting folklore elements, this task leads to introducing the culture and the past of the Region. We believe that the values fall into obvilion will be relived thanks to this task.

Keywords : folklore, culture, Servi Region, Oral Literature, compilations

ÖN SÖZ

Folklor bir milletin yaşayışını, inançlarını, duygu ve düşüncelerini yansıtan milletin geçmişten günümüze taşıdığı ortak değerleridir. Türkü, mani, masal, efsane, halk oyunları, halk inançları, yemek kültürü gibi halkın ortak değerler halkın kimliği olup o halkı diğerlerinden farklı kılar. Bir toplumun folklorik ürünleri unutulmaya yüz tutmuşsa veya itibar görmüyorsa o toplum kimliğini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu sebeple bir halkı tanımak ve kültürünü gelecek kuşaklara taşımak için ortak değerler bütünü olan folklorunu bilmek gerekir.

Bu düşüncelerden hareketle tez çalışmamız olan “Servi Bölgesi Folkloru” konusunu çalışmakla bölgenin folklorik değerlerini yaşatmak, verilen göçlerle farklı bölgelere yerleşmiş bölge insanının kültürel bağlarını korumak, bölgenin ortak değerlerini gelecek kuşaklara aktararak bölgenin kültürel kimliğinin korumak ve aynı zamanda Zaza kültürüne de katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu bağlamda bölgenin türküleri, masalları, efsaneleri, halk inançları, yemekleri gibi folklorik ürünlerini derlemek, bunları sistematik bir şekilde inceleyerek kayıt altına almaya karar verdim.

Tez çalışmamız giriş ve dokuz bölümden oluşmaktadır.

“Giriş” kısmında; tezin amacı, önemi, kapsamı ve metodu hakkında bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde; “Yörenin Tarihi ve Coğrafi Durumuna Genel Bakış” başlığı altında Bingöl ilinin, Genç ilçesinin, Servi bölgesi ve köylerinin tarihi, coğrafyası ve ekonomik yapısı ele alındı. Bölgenin kısaca tarihi, coğrafyası, adının kökeni, idari yapısı, doğal güzelliklerinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde; “Anonim Halk Edebiyatı Ürünleri” başlığı altında Servi bölgesine ait masal, efsane, türkü, bilmece türleri açıklanarak bu türlerin kaynağı, bölge folklorundaki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde; “Kalıplaşmış Sözler” başlığı altında Servi bölgesinde derlemiş olduğumuz deyimlere, atasözlerine, dua ve beddualara yer verilmiş, bu ürünlerin ayrı ayrı tanımları yapılmıştır.

Dördüncü bölümde; “ Hayatın Geçiş Dönemleri” başlığı altında yörede doğum, sünnet, askerlik evlenme ve ölüm anlarındaki gelenek ve göreneklere yer verilmiştir. Geçiş dönemleriyle ilgili gelenek ve görenekler alt başlıklar altında ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur.

Beşinci bölümde; “ Bayramlar ve Kutlamalar” başlığı altında bölgede bayram kutlamaları, bölgeye ait diğer kutlamalar verilmiş, kutlama ve törenlerle ilgili adetler anlatılmıştır.

Altıncı bölümde; “ Halk İnanmaları ve Halk Hekimliği” başlığı altında yörede görülen halk inanmaları, yöre halkının çeşitli hastalıklara karşı uyguladığı geleneksel tedavi yöntemleri maddeler halinde verilmiştir.

Yedinci bölümde; “ Ziyaret Yerleri” başlığı altında bölgedeki yatırlar, türbeler verilmiş, halkın hangi gerekçelerle bu yerleri ziyaret ettikleri, ziyaretler esnasında yapılan dini ritüeller açıklanmıştır.

Sekizinci bölümde; “Halk Mutfağı” başlığı altında bölgenin yemek kültürü tanıtılmış, bölgeye has yemekler verilerek bu yemeklerin nasıl yapıldığı anlatılmıştır.

Dokuzuncu bölümde; “ Çocuk Oyunları ve Halk Oyunları” başlığı altında yörede çocukların oynadığı oyunlar ve düğünlerde, kutlamalarda bölge insanının oynadığı halk oyunları verilmiştir.

Servi bölgesinin kültürel değerlerini koruyup sonraki nesillere aktarmak, Zaza kültürü ve edebiyatına katkı sunmak amacıyla hazırladığım bu tez çalışmamda bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren, yardım ve destekleriyle beni yalnız bırakmayan danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KAYA’ya şükranlarımı sunarım. Gerek ders döneminde gerek tez aşamasında her daim yanımda olup yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mahmut GİDER’e, derleme ve inceleme aşamasında bana her türlü desteği sağlayan Sayın Mahsum DİNÇ, Hikmet KALAN ve Abdurrahman ÇELİK başta olmak üzere tüm kaynak kişilerime teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Hidayet SAMUK
BİNGÖL –HAZİRAN 2018

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.ř	: Adı geçen şahiş
A.g.s.	: Adı geçen site
A.e.	: Aynı eser
Bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
Haz.	: Hazırlayan
S.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
Vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayını, yayınları, yayınevi, yayıncılık

GİRİŞ

1.Çalışmanın Amacı

Çalışmamızda Servi bölgesi folklorunu inceleyerek bölgenin kültürel dokusunu ortaya koymak, bölge kültürünü koruyup tüm değerleriyle geleceğe taşımak ve derlenen folklor ürünlerini sistematik bir şekilde kayda alarak hem bölgeye hem de Zaza kültürü ve edebiyatına katkı sunmak amaçlanmıştır.

Bölgenin inançları, yöresel yemekleri, hayatın geçiş dönemleri(doğum, sünnet, askerlik, evlilik, ölüm), bayramları, halk oyunlarını, anonim halk edebiyatı türlerini(masal, efsane, türkü vb.) gibi folklor unsurlarını derleyip yazıya geçirmek ve incelemekle bölge halkının kimliğini ortaya koymaya, ruhuna erişilmeye çalışılmıştır. Böylece bölgenin geçmişten günümüze taşıdığı acılarını, sevinçlerini, inançlarını, düşüncelerini daha iyi tanıyacak ve yarınlara ışık tutacağız.

2.Çalışmanın Önemi

Servi bölgesi terör, doğal afetler gibi çeşitli nedenlerle büyük göçler vermiştir. Başta Adana olmak üzere Bingöl merkez, Diyarbakır, Elazığ, İstanbul gibi şehirlere göç eden bölge insanı buralarda düzenini kurup yerleşmiştir. Bugün ömrünün büyük kısmını köylerinde geçirmiş yaşlı kesimden dolayı bu yerlere yerleşmiş bölge halkı kültürel değerlerini yaşamaktadır. Ancak teknolojinin ve farklı kültürlerin etkisinde olan genç kuşak folklorunu unutmak üzeredir. Öyle ki düğünlerde bölgeye ait Zazaca türküler yerine bölge geleneğinde olmayan Kürtçe türküler söylenmekte, bayramların anlamı idrak edilmemekte, sosyal ilişkileri geliştiren masal, fıkra, bilmece anlatıları gençler tarafından değer görmemektedir. Aynı durum köylerde yaşayan gençlere de yansımış durumdadır. İşte bu noktada bölge folklorunu yaşatmak ve genç kuşağa tanıtmak büyük önem arz etmektedir. Böylece hem bölgede hem de gurbette yaşayan bölge insanı ortak değerlerini yaşatarak kültürel kimliğini koruyacak ve bölgeyle bağları güçlü kalacaktır.

Bu çalışmanın bir diğer önemli yanı yeterli yazılı kaynağa sahip olmayan Zaza dili ve edebiyatına kaynak teşkil etmesidir. Güçlü bir sözlü geleneğe sahip Zazalar gittikçe kültürel değerlerinden kopmaktadır. Tez çalışmamız hem bölge

folklorunu korumak hem de Zaza edebiyatına katkı sunmak bakımında oldukça önemlidir. Bu alanda daha önce yeterli çalışma yapılmamış olması çalışmamızı daha da önemli kılmaktadır.

3.Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

“Servi Bölgesi Folkloru” isimli çalışmamızda birbirine ortak değerlerle sıkı sıkıya bağlı bölge köyleri, bölgeye ait anonim halk ürünleri, gelenek ve görenekler ile genel anlamda yörenin kültürel dokusu üzerinde durulmuştur. Çalışma kapsamında anonim halk edebiyatı ürünleri olan türkü, bilmece masal, efsane; bölgeye ait kalıplaşmış söz varlığını teşkil eden atasözü, deyim, dua, beddua gibi ürünler derlenmiştir. Ayrıca çeşitli alanlarda görülen gelenek ve görenekler, hayatın geçiş dönemleri (doğum, sünnet, askerlik, evlilik ve ölüm), halk inanmaları ve buna bağlı pratikler, halk hekimliği, halk mutfağı, halk oyunları gibi diğer folklor unsurları incelenmiş ve kayıt altına alınmıştır.

Çalışmada bölge sınırları içinde yaşama alanı bulmayan hiçbir folklor unsuruna yer verilmemiştir. Ayrıca bölge köyelerinin ortak değeri konumunda olmayan unsurlara da itibar edilmemiştir.

4.Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın ilk aşaması yazılı kaynaklardan toplanan bilgilerden oluşmaktadır. Bu aşamada Servi bölgesini daha iyi tanımak için bölgenin tarihini, coğrafyasını ve bazı kültürel değerlerini araştırma gereği duyulmuştur. Bunun için bölgenin bağlı olduğu ve etkisinde olduğu Bingöl ili, Genç ilçesi tarih ve coğrafya bakımından ele alınarak bölgenin fiziki yapısı ortaya konmuş ve geçmişine de ışık tutulmuştur. Bu bağlamda Bingöl’ü ve Genç ilçesini tarih, coğrafya, sosyal hayat ve kültür açısından ele alan çeşitli kitaplardan ve internet sitelerinden yararlanılmıştır. Ayrıca folklor ürünleri hakkında Türk halk edebiyatı kaynaklarından bilgi edinilmiştir.

Çalışmanın ikinci aşamasını bölge insanı ile görüşerek bilgi toplama oluşturur. Bölge ile ilgili bilgi toplamak için bölge köyelerinde doğup büyüyen ve orda yaşayan ya da sonradan başka şehirlere yerleşmiş bölge folkloruna vakıf şahıslarla görüşülmüştür. Kaynak kişiler belirlenirken bölge folklorunu çok iyi bilen belli bir yaşın üstündeki insanlar tercih edilmiştir. Ayrıca bölgede halk oyunları, dengbejlilik, masal anlatma gibi çeşitli alanlarda isim yapmış kişilerle irtibata geçilmiş ve birikimlerinden istifade edilmiştir. Bu sebeple yalnızca

bölgede yaşayanlar değil, Adana, İstanbul gibi şehirlerde yaşayan belli alanlarda söz sahibi insanlarla da iletişime geçilmiştir. Görüşmelerde önceden hazırlanmış bir plan dâhilinde sorular sorulmuş, verilen cevaplar not alınmış, ses kayıt cihazıyla da kaydedilmiştir. Bilgiyi teyit etmek için aynı sorular başka kaynak kişilere de sorulmuş ve teyit edilen bilgi kullanılmak üzere kodlanarak klasörlere eklenmiştir. Ayrıca alan taraması yapılmış, hakkında bilgi edinilen yerler gezilerek fotoğrafları çekilmiştir. Toplanan bilgiler bir düzen içinde klasörlerde toplanmıştır.

Çalışmanın üçüncü aşamasında toplanan bilgiler ve derlenen folklor ürünleri tez hazırlama kurallarına uygun bir şekilde yazıya aktarılmış ve altına da notlar, kaynak kişiler eklenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHİ, COĞRAFİ VE EKONOMİK YAPI

1. BİNGÖL

Bingöl ili Doğu Anadolu Bölgesi Yukarı Fırat bölümünde yer alır. Doğusu Muş, kuzeyi Erzurum ve Erzincan, batısı Tunceli ve Elazığ, güneyi ise Diyarbakır İlleri ile çevrilidir. Bingöl İli 41° 20 ve 39° - 56° doğu boylamları ile 39° - 31 ve 36° - 28° kuzey enlemleri arasında yer alır.¹ İlin deniz seviyesinden ortalama yüksekliği 1250 metre olup arazisi oldukça engebeli ve yüksektir.

Bingöl merkez dışında Genç, Kiğı, Yedisu, Karlıova, Adaklı, Solhan ve Yayladere olmak üzere 7 ilçe, 328 köy ve 749 mezradan oluşur. Şehir merkezi Bingöl Ovası'nın kuzeybatısında Elazığ-Muş karayolu üzerindedir.(Bk.Ek:1)

1.1.Bingöl Adının Kaynağı

Bingöl “Çevlik” ya da halk dilinde “Çolig” adıyla Palu ilçesine bağlı bir bucaktı. 1872 yılında ise “Çapakçur” adıyla ilçe, 1936 aynı adla il haline getirilir. 1945’e kadar “Çapakçur” olan ilin adı “Bingöl” olarak değiştirilir. Bingöl adını Bingöl Dağları’ndan almıştır. Bingöl Dağları ise adını üzerinde irili ufaklı yüzlerce gölden almıştır.²

Bingöl’ün eski ismi olan Çapakçur, İslam kaynaklarında “Cebel Cilayu” olarak geçer. Cebel ormanlarla kaplı dağ, ciluyu ise coşku ile akan su demektir. Daha sonra bu isim değişerek “Çabakçur” haline gelmiştir. Bölge halkının kullandığı Bingöl’ün eski adı olan “Çevlik” ise ağaçlı, bağlı, bahçeli, suları bol geniş düzlük anlamındadır.³ Bu isim günümüzde halk arasında hâlâ “Çolig” olarak kullanılmaktadır.

1.2.Tarihi

Bingöl, Doğu Anadolu Bölgesi Yukarı Fırat Bölümü’nde yer alır. Bulunduğu coğrafya birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bunlar: Urartu, Asur, Med, Pers, Hitit, İskender İmparatorluğu, Sasani, Roma, Bizans, Selçuklu, Akkoyunlu, Safevi ve Osmanlı medeniyetleridir. Bingöl coğrafyasında hüküm sürmüş bu medeniyetlerin tarih sahnesinde yer aldığı dönemleri göz önüne aldığımızda Bingöl’ün tarihini MÖ.2000’li yıllara kadar gittiği görülmektedir.

¹ <http://www.bingolkulturturizm.gov.tr/>, (10.08.2017).

² Alay, Okan, *Kültür Dünyamızda Bingöl*, Üniversite Kitabevi, Bingöl, 2006, s.13

³ Arda, Akif, *Bütün Yönleriyle Çevlik-Bingöl*, Doz Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 91.

Çok eskiye dayanan tarihine karşın Bingöl fazla gelişmemiş, tarihi seyir içinde önemli bir şehir konumuna gelememiştir. Bunda komşu olduğu Elazığ, Bitlis, Diyarbakır ve Erzurum gibi dönemin büyük şehirlerinin arasında kalması ve bu merkezlere bağlı olarak yönetilmesi önemli rol oynar. Buna rağmen adı geçen medeniyetlerden kalma birkaç yerleşim yeri ve tarihi eser kalıntısı bulunmaktadır.

İlin tarihsel birikimleri merkez ilçeden ziyade tarihi çok daha eskilere dayanan Genç ve Kiğı ilçesinde bulunmaktadır. İlde İslam öncesi dönemden günümüze ulaşan en önemli eserler Genç'te bulunan Kuba kümbet kalıntıları, Kral Kızı Kalesi ve Sebiterias Kalesi ile Kiğı Kalesi'dir. Ayrıca Kiğı ve dolaylarında birkaç kilisenin kalıntıları ve çeşitli mezar taşlarına rastlanmaktadır. Bu eserlerin Urartular, Medler, Persler ve Romalılarından kaldıkları bilinmektedir. İslam sonrasında ise Kiğı Pir Ali Bey Camii, Solhan-Kaleköy'de Kale Camii, Adaklı Bağlarpınarı'nda Temran Camii, Kiğı'da Selenk Köprüsü ile Kiğı Mektebi ve Bingöl şehir merkezinde bulunan İsfahan Camii günümüze kadar sağlam gelebilmiş eserlerdir.⁴ Bununla birlikte 1.Dünya Savaşında şehit düşen askerlerimiz için yapılan Solhan yolu üzerinde bulunan Şeref Meydanı, Karlıova yolu üzerinde bulunan Azizan Abidesi şehrin tarihi açısından önemli eserlerdir.⁵

1.2.1.İslamiyet Öncesinde Bingöl

Bingöl'ün tarihi hakkında kesin bilgiler olmamasına karşın dönem dönem bağlı olduğu komşu illerin tarihi hakkında yapılan araştırmalar Bingöl'ün tarihi hakkında bilgi sunmaktadır. Bölgeye ilk yerleşenler M.Ö 2000'li yıllarda Huriler'in olduğu bilinmektedir. Huriler "Vasukani" şehrini kurmuş ve Bingöl'ün de bulunduğu coğrafyayı hâkimiyetleri altına almıştır. Huriler tarihte Mutaniler devleti olarak bilinen kavim olup Anadolu'nun en eski ve köklü uygarlıklarındandır. M.Ö 1360 yılında Hititler Harput, Bingöl ve Muş çevrelerini Mutaniler'den almışlardır. Hititlerin M.Ö 1200 yıllarında yıkılmasıyla bölge bir dönem yerli prensler tarafından yönetilmiştir.⁶

M.Ö 13. Urartular Van Gölü çevresinde ortaya çıktılar ve hızlı güçlenerek batıya doğru yayılmaya başladılar. Bitlis, Muş ve Bingöl'ü alarak buralara yerleşmiş ve verimli Bingöl yaylalarını korumak için Sebiterias, Mazgirt

⁴ Alay, a.g.e., s.16.

⁵ Şimşek, Halil, *Geçmişten Günümüze Bingöl ve Doğu Ayaklanmaları*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, s. 34.

⁶ Şimşek, a.g.e., s. 55.

ve Bağın kalelerini yaptılar. Bingöl ve çevresinde görülen tarihi eserlerin çoğu Urartulardan kaldığı bilinmektedir. Urartular Medler tarafından yıkıldı. Daha sonra Bingöl ve çevresi bir müddet Medlerin hâkimiyetinde kaldı. M.Ö 550 yılında kurulan Pers devleti kısa sürede güçlenerek Bingöl, Elâzığ ve Tunceli çevresini topraklarına kattı. Persler M.Ö 540 yılında Lidyalıları da yenerek bütün Anadolu'ya hâkim oldu. Gaugamela Savaşı'nda yenilen Persler tüm topraklarını İskender İmparatorluğuna bıraktılar. Büyük İskender'in ölümünden sonra bölge Seleküslerin hâkimiyetine girdi. Bölge bir müddet Ermenistan Krallığının egemenliğinde kaldı. Roma İmparatorluğu Ermenistan Krallığını yıkarak Bingöl ve çevresini ele geçirdi. M.S 395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye ayrılır. Doğu Anadolu ve Bingöl uzun süre Doğu Roma (Bizans İmparatorluğu) sınırlarında kaldı. Kiğı Kalesi Bizanslılardan kalma bir eser olduğu tarihçiler tarafından kabul edilir. Hz.Ömer döneminden sonra bölgede İslamiyet hızla yayılır. 1071 Malazgirt Savaşı'yla Bingöl ve çevresi İslam egemenliğine girer.⁷

1.2.2. İslamiyet Döneminde Bingöl

İslamiyet Hz. Muhammed zamanında bütün Arabistan topraklarına yayılır. Peygamberimizin vefatından sonra Hz. Ebubekir döneminde ise İslam devleti Sasanilerin kontrolünde bulunan İran ve Bizans'ın kontrolündeki Suriye topraklarına komşu olur. Hz. Ömer döneminde İslam orduları Filistin, Irak ve İran topraklarını fethettikten sonra kuzeye yönelirler. 639 yılına kadar Cizre, Nusaybin, Mardin, Heskif, Urfa, Silvan, Diyarbakir, Eğil, Bitlis ve Ahlat İslam orduları tarafından fethedilir. Halid İbn-i Velid komutasındaki İslam ordusu Bingöl'ün Kiğı ve Adaklı/Azapert kalesini alarak Erzincan'a kadar ilerler.⁸ Bingöl ve çevresi bu tarihten itibaren İslam topraklarına katılır ancak bu bölge sık sık İslam devleti ve Bizans arasında el değiştirir. 1071 Malazgirt Savaşı'nda Selçuklu Sultanı Alparslan Muş, Bingöl ve Diyarbakır'ı ele geçirir. Bölge bir Selçukluların zayıflamasından sonra bir müddet beylikler tarafından yönetilir. Sonraki dönemlerde Artuklular, Eyyubiler, İlhanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular belli aralıklarla bölgede hâkimiyet kurar.

Akkoyunlular dönemi Bingöl tarihi açısından oldukça önemlidir. 1390'lı yıllarda Bingöl ve çevresini ele geçiren Akkoyunlular 1473 tarihinde Osmanlılarla

⁷ Alay, a.g.e., s. 21.

⁸ Arda, a.g.e., s. 80.

yapılan Otlukbeli savaşına kadar bölgede hâkimiyet kurar. Akkoyunlular döneminde Kiğı önemli bir merkez konumuna gelirken Genç ve Karlıova da bilinen yerleşim yerleri haline gelir. Akkoyunlular döneminde Bingöl sınırları içinde yapılan Kiğı Pir Ali Bey Camii⁹ ve Genç'te Despina Sarayı¹⁰ Bingöl'ün tarihi açısından çok önemli eserlerdir.

Akkoyunluların yıkılmasından sonra bölge Osmanlıların kontrolüne geçer. Ancak Safevi hükümdarı Şah İsmail bölgeyi kısa sürede ele geçirir.1514 yılında Çaldıran Savaşı'nda Osmanlılar Safevileri yener ve Doğu Anadolu Osmanlı egemenliğine geçer.

Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra Kiğı, Genç ve Çapakçur Diyarbakır'a bağlandı. Genç sancak merkezi olur. Bu dönemde Kiğı 7900 haneden oluşan ve nüfusu 49000 civarında olan bir kasabaydı.¹¹ Erzurum vilayet olunca Bingöl ve çevresi Erzurum'a bağlanır.1874'te bölgede yeni bir teşkilatlanma yapılır ve Bitlis vilayeti kurulur. Çapakçur ve Genç Bitlis'e, Kiğı Erzincan'a, Karlıova Varto'ya bağlanır. Osmanlı'nın son döneminde ise Genç vilayet olarak geçer. Bu vilayet merkez Genç kazası, Çapakçur ve Kulp kazalarından oluşur.¹²

1.2.3. Cumhuriyet Döneminde Bingöl

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Genç vilayet konumunda, Bingöl merkez (Çapakçur) ise Genç'e bağlı bir kazaydı. Bingöl 1926 yılında Elazığ'a, 1929 yılında da Muş'a bağlanır. 1936 yılında Elazığ'a bağlı olan Genç, Muş'a bağlı olan Karlıova ve Solhan, Erzincan'a bağlı olan Kiğı Çapakçur'a bağlanır ve Çapakçur merkez ilçeye birlikte beş ilçeli bir il olur. 1945 yılında da il merkezi olan Çapakçur'un adı Bingöl olarak değiştirilmiştir.¹³

1.3.İlin Yüzey Şekilleri

Doğu Anadolu'nun dağlık kesiminde yer alan Bingöl'de düzlük alanlar az olup irili ufaklı birçok göl bulunmaktadır. Genel itibariyle dağlık bir yapıya sahip olan Bingöl'de yeteri kadar düzlük bulunmaktadır.

⁹ Alay, a.g.e., s. 23.

¹⁰ Şimşek, a.g.e., s. 59.

¹¹ Şimşek, a.g.e., s. 60.

¹² Şimşek,s. 60; <https://www.bingolkulturturizm.gov.tr/>, (15.10.2017).

¹³ A.g.s, Erişim: 15.10.2017.

1.3.1.Dağlar

Bingöl yer yer 3000 metreyi aşan yüksek dağlara sahiptir. Dağların yüksek yerlerinde buzul göllere rastlanır.1200 metrenin altındaki yerlerde de meşe ormanlıkları görülür. Bingöl'ün önemli dağları şunlardır:

Bingöl Dağları: Yüksekliği 3250 metredir.

Genç Dağı (Çötele): Yüksekliği 2940 metredir.

Şeytan Dağı: Yüksekliği 2906 metredir.

Şerafettin Dağları: Yüksekliği 2544 metredir.

1.3.2.Ovalar

Bingöl'de dağlar orta kısımda birbirinden uzaklaşmış ve bu yerde Bingöl Ovası oluşmuştur. Ovanın yüz ölçümü 80 km olup deniz seviyesinden 1150 metre yüksekliktedir. Ovada su kaynaklarının bolluğu ve verimli tarım arazilerinden dolayı tahıl, çeltik, tütün, sebze ve meyve gibi pek çok ürün yetiştirilir. İlde Genç, Sancak ve Karlıova Ovaları gibi küçük ovalar da bulunur.¹⁴

1.3.3.Akarsular

İl sınırları içerisinde uzunluğu bakımından en önemli akarsu Perisuyu'dur. Toplam 258 km uzunluğunda olan Perisuyu'nun 112 km'si il sınırları içerisinde dir.

Murat Nehri ilin önemli sularından biridir. Genç ovasından geçip Keban Barajı'na dökülmektedir. Nehrin Bingöl sınırlarındaki toplam uzunluğu 92 km'dir. Göynük suyu başlangıç ve bitiş noktaları Bingöl sınırları içinde olup Bingöl Ovası'nın sulanmasında önemli yere sahiptir. Bingöl Dağları'ndan kaynağını alan Göynük Suyu, Ekinyolu Köyü yakınında Mendo Suyu ile birleşir ve Genç ilçesi yakınında Murat Nehri'ne karışır.

1.3.4.Göller

İl sınırları içinde büyüklük açısından önemli sayılabilecek bir göl yoktur. Fakat buzullar tarafından aşılımış çok sayıda küçük göl vardır. Bu göllerin önemli olanları şunlardır: Kuş Gölü, Harem Gölü, Gölbahri, Kılılı Göl, Karlı Göl, Çilli Göl, Manastır Gölü, Sar Gölü, Miskin Gölü, Muhannes Gölü, Salbaş Gölü, İçme Gölü'dür.¹⁵

¹⁴ <https://www.bingolkulturturizm.gov.tr/>, (16.10.2017).

¹⁵ <https://www.bingolkulturturizm.gov.tr/> (17.10.2017).

1.4.Nüfus Yapısı

Türkiye İstatistik Kurumunun 2017 yılında adrese dayalı nüfus sayımı verilerine göre Bingöl'ün toplam nüfusu 273.354'tür. Merkez ilçe nüfusu 157.921, kırsal nüfus da 115433 olarak hesaplanmıştır. Bu nüfusun %51.04'ü erkek,%48.96'sı kadındır. Yüzölçümü 8.277 km² olan Bingöl ilinde kilometrekareye 33 insan düşmektedir. Nüfus artı oranı da % 1.41 olarak tespit edilmiştir.¹⁶

2.GENÇ İLÇESİ

Genç ilçesinin eski ismi “ağaçlı çeşme” anlamına gelen “Darahini”dir. Bir efsaneye göre bu isim Pers Kralı Dara tarafından yapılan ve günümüzde Kral Kızı Kalesi olarak bilinen “Dara Hini” Kalesi'nden gelmektedir. Cumhuriyet döneminde ilçenin ismi “Genç” olarak değiştirilmiştir

Genç ilçesinin tarihi Urartular dönemine kadar gitmektedir. Çeşitli medeniyetlerde bir yerleşim yeri olarak varlığını sürdürmüş olan Genç ilçesi 1473 yılında Otlukbeli Savaş'ında Osmanlı idaresine girmiştir. Osmanlılar döneminde birçok komşu vilayet, sancak ve eyaletlere bağlı kalmıştır. Cumhuriyet döneminde 1924-1927 tarihleri arasında vilayet olmuştur.1936 yılında Çapakçur'un il olmasıyla buraya bağlanmıştır.

Genç ilçe merkezi Murat kıyısında düz bir alanda kurulmuş olup ilçenin geri kalanı oldukça dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahiptir. Akdağ, Çotla gibi önemli dağlara sahip olan ilçede dağlar geniş meşe ormanlarıyla kaplıdır. Murat Nehri, Vahkim Çayı, Yatağansöğüt Çayı ve Aktoprak Çayı ilçeye hayat veren önemli akarsulardır.

İlçe yerleşim olarak Sivan, Zıkte ve Tavz olmak üzere üç büyük aşiret veya bölgeden oluşur. Aynı zamanda Bingöl'ün de en büyük aşiret veya bölgeleri olan bu yerler sosyal, kültürel ve siyasi olarak tüm Bingöl'ü etkilemiş ve Genç ilçesini de il içinde çok önemli konuma getirmiştir. (Bk. Ek:2)

Genç ilçesi nüfus olarak Bingöl'ün en büyük ilçesidir. 2017 yılında adrese dayalı nüfus kayıt verilerine göre Genç'in merkez nüfusu 19.669, toplam nüfusu da 33.613'tür. Bu nüfusla Bingöl'ün toplam nüfusunun %12,3'ünü

¹⁶ <https://www.nufusu.com/il/bingol-nufusu/> (18.10.2017).

oluşturmaktadır.¹⁷ Bingöl şehir merkezine yakın oluşu ve Bingöl-Genç arasının imara açılmasından dolayı Genç ilçesi Bingöl merkeze sürekli göç vermektedir.

3.SERVİ BÖLGESİ

Servi bölgesi, Elâzığ'ın Arıcak ve Palu ilçeleri, Diyarbakır'ın Hani ilçesi ve Bingöl'ün Genç ilçesine bağlı Yayla köyü arasında kalan Genç'e bağlı bir yerleşim bölgesidir. Servi bölgesi bağlı olduğu Genç ilçe merkezine yaklaşık 22 kilometre uzaklıktadır.¹⁸

Servi bölgesi, 1936 yılında Bingöl'ün il olması ile Palu'dan alınarak Bingöl'e bağlandı. Bölge yoğun bir kültürel birlik ve bütünlük içinde olup kendi içinde ve diğer bölgelerde Sivan Aşireti adıyla anılır. Sivan aşireti veya Servi bölgesinde Bingöl'e bağlı 32 köy bulunmaktadır. Ayrıca 1993 yılında yapılan referandumla Diyarbakır iline bağlanan 2 köy ve 6 mezra da bu kültürel birlik ve bütünlük içinde yer aldığından Bingöl il sınırları içerisinde olmasalar da Sivan aşiretinin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bölgeye bağlı köyler şunlardır: Servi (Sirbey), Aktoprak (Vılık), Bahçebaşı (Zımag), Doludere (Tinig), Yeniçevre (halveliyen) Sarıbudak (Melekun) Alaaddin (Aldu), Kavaklı (Xıraba), Gerçekli (Xeylu), Üçgül (Hasenu), Günkundu (Kasu), Yatansöğüt (Fatrakum), Mollaibrahiman (Kuzık), Dikpınar (Hecu), Yelkaya (Miyalu), Ericek (Hepsor), Doğanlı (Kelaxsi), Çaybaşı (Rueymelekun), Gözertepe (Avnik), Çobançeşme (Direy), Karcı (Ğeyt), Güzeldere (Gaz), Gönülaçan (Heydu), Döşekkaya (Mahmudu), Yaydere (Şelehaydu), Dedebağı (Şeyxismaylu), Yazılı (Sayer), Çamlıyurt (Xodu), Eskibağ (Xoynu), Harmancık (Rızu), Sırmalıova (Evdalu), Direkli (Wışçır). Ayrıca Diyarbakır ili sınırları içerisinde olan Kaledibi köyü (Seyar) ve bu köye bağlı 6 mezra ile Akçayurt köyü(Dirnu) kültür olarak Sivan'ın bir parçası olduğundan bölge kapsamında ele alınmıştır.(Bk. Ek:3)

3.1. Akçayurt Köyü

Akçayurt köyü Servi'nin güneydoğusunda yer alır. Köy Diyarbakır'ın Hani ilçesine yaklaşık 22 km uzaklıktadır. Köy, 1990'lı yıllarda yaşanan terör olaylarından dolayı başta Adana olmak üzere birçok şehre göç vermiştir. Aynı dönemde yaşanan terör olayları sebebiyle Servi ve Genç ilçesiyle bağlantısı zayıflayan köy daha sonra yapılan referandumla Diyarbakır iline bağlanmıştır.

¹⁷ <https://www.nufusu.com/> (19.04.2018).

¹⁸ <https://www.haritatr.com/> (25.10.2017).

Akçayurt Diyarbakır ili sınırlarına dâhil olsa da kültür ve akrabalık bağı olarak bir Sivan köyüdür.¹⁹ TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyde 71 kişi yaşamaktadır.

3.2. Aktoprak Köyü

Türkçe ismi Aktoprak olan köyün Zazaca ismi Vılık'tır. Köy eski bir yerleşim merkezi olup beş kümeden oluşur. Kaleönü kümesinin hemen arkasında tarihi bir kale vardır. Mağara deresi, Sıfır deresi, Kaf (Kafırvare), Payızvare, Vank deresi, Rezüik ve Vişkalay Gulıku mevkileri eski medeniyetlerden izler taşır. Tırba Deli denilen yerde ev büyüklüğünde tarihi bir yapı vardır. Toplu mezar olduğu düşünülen bu yerde çocuk ve yetişkinlere ait kemikler çıkmıştır. Bölgede eski medeniyetler tarafından maden işletmeciliği yapılmış olup halen izlerine rastlamak mümkündür.²⁰ TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 128'dir.

3.3. Alaaddin Köyü

Zazaca ismi Aldü'dür. Elazığ'ın Arıcak ilçesi ile sınır olup Servi'nin batısındadır. 2619 metre yükseklikteki Büyük Akdağ'ın eteklerindedir. Köyün rakımı 1275'dir. Sivan'ın büyük köylerinden olan Alaaddin eski bir yerleşim yeridir. Köy iki kümeden oluşur. Ayrıca köyün üç mezrası vardır, ancak üçü de boşaltılmış durumdadır. Halkın çok büyük bir kısmı göç edip Adana, İzmir ve İstanbul'a yerleşmiştir. Bugün Adana'da Alaaddinlilerin kurduğu bir mahalle vardır. TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 289'dur. Köyde ilkokul camii ve sağlık evi mevcuttur. Köyün güneyindeki tepede Kalemın isminde bir ziyaret vardır. Burada yatan zata köylü tarafından benim pirim anlamına gelen "Kalemın" ismi verilmiştir. Köyün bu zat tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir. Köyde her yıl ağustos ayında bölge köyleri ve Adana, İzmir, İstanbul'dan gelenlerin katılımı ile bugün bir festivale dönüşen Kalemın etkinliği yapılır. Kalemın türbesinde onlarca hayvan kurban edilip Kur'an-ı Kerim okunduktan sonra kalabalık köyde toplanarak eğlenceler ve yemeklerle adeta bir festival havası içinde gün boyunca eğlenir. Köyün temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır.²¹

¹⁹ Ali Horan, 1940, Kaledibi, Okuryazar, Çiftçi.

²⁰ Hikmet Dursun, 1969, Aktoprak, Lisans, Memur.

²¹ Ali Mendeş, 1949, Alaattin, İlkokul, Çiftçi.

3.4. Bahçebaşı Köyü

Zazaca ismi Zımag olup Türkçe ismi Bahçebaşı'dır. Köy Şeyh Kalender Tepesi'nin Servi'ye bakan yamacındadır. Köyün Fatih(Wışkala) ve Oluklu(Qıl Xeylay) adında iki mezrası vardır. Köy, 1990'lı yıllarda yaşanan terör olaylarından dolayı Servi ve Adana'ya büyük güç vermiştir.

Bahçebaşı'nın 1600'l yıllarda altı kardeş tarafından kurulduğu rivayet edilir. Önceleri kalabalık bir kyken Servi köyüne g vermiş ve nüfusu azalmıştır. Servi köyünü kuranlar da bu köyden gidenlerdir. Köy 1989 yılında Servi'nin belde olmasıyla Servi'ye bağlı bir mahalle olmuştur. 2014 yılında Servi'de belediye teşkilatının kaldırılmasıyla yeniden köy statüsüne geçmiştir.²²TİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus sayımına göre köyün nüfusu 147'dir. Köyün geçim kaynağı hayvancılık ve tarımdır.

3.5. amlıyurt Köyü

Zazaca ismi Xodu olan köy eskiden Güzeldere'ye bağlı mezraydı. Köy Murat Nehri'nin güney yamacında kurulmuştur. Köyde camii ve okul vardır. Köyün altından demiryolu geçmektedir. Köyün arkası olduğu gibi ormanlıktır.²³ TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyde 28 kişi yaşamaktadır.

3.6. Çaybaşı Köyü

Zazaca ismi "Ruey Melekun" dur. Önceleri Sarıbudak köyüne bağlı bir mezrayken 1989 yılında köy statüsüne kavuştu. TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 154'tür. Köy halkın çoğu Sarıbudaklıdır. Köyün içinden geçen Yatağansöğüt ayı köyün yaklaşık 7 km güneyinde Dicle Nehri'ne karışmaktadır. Yatağansöğüt ayı köye sulama imkn sunarak köyün bölgede önemli tarım merkezi olmasını sağlamıştır.(Bk. Ek:4) İklimi tam manasıyla Diyarbakır iklimidir. Yazları çok sıcak, kışları ise bölge köylerine göre daha az kar yağmaktadır. Köyün başlıca geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır.²⁴

3.7. obaneşmesi Köyü

Servi'nin güneybatısındadır. Zazaca ismi Direy' dir. obaneşmesi önceleri kalabalık bir kyken bazı nedenlerden dolayı büyük gler vererek nüfusu çok azalmıştır. TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre

²² İsa Acar, 1980, Bahçebaşı, Lisans, ğretmen.

²³ Abdullah Afşin, 1973 amlıyurt, Lisans, Memur.

²⁴ Adem Samuk, 1948, aybaşı, İlkokul, ifti.

köyün nüfusu 17'dir. Köyde içme suyu bulunmamaktadır. Köyün altından akan Yatağansöğüt Çayından (Fatrakom Çayı) hem içme suyu temin ediliyor hem de tarım yapılıyor. Köydeki maden ocaklarında kurşun ve çinko bulunur. Bu maddenler işletmeye açık olduğu halde terörden dolayı kapatıldı. Köyün geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır.²⁵

3.8. Dedebağı Köyü

Zazaca ismi Şehismalu olup Çekmece (Haşbür), Demirboğa (Merg) ve Suveren (Suveyru) isminde üç mezrası vardır. Köy ormanlık bir alanda kurulmuştur. Köy 1980'li yıllardan itibaren büyük göçler vermiş ve bu göçlerden sonra çok az kişi köye dönüş yapmıştır. Köyün Zaza ismi olan Şehismalu, köyün kurucusu kabul edilen Şeyh İsmail ismindeki bir zattan gelir. Bu zatın mezarı Çekmece mezrasındaki mezarlıktadır. Halk tarafından ziyaret edilmektedir.

Suveren mezrası Murat Nehri kıyısındadır. Bu mezrada demiryolu geçmekte olup bir de istasyon vardır. Suveren istasyonu eski zamanlarda bölgenin dışa açılan kapısı konumundaydı. Suveren'de ayrıca jandarma karakolu vardır.²⁶ TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 22'dir.

3.9. Dikpınar Köyü

Zazaca ismi Hacıyu olup ormanlık bir alanda kurulmuştur. Köyün geçimi tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Köy terörden dolayı büyük göç vermiş, terör olaylarının azalmasından sonra da çok az kişi dönmüştür. Bol yağış alan köy geniş ormanlık alanlara sahiptir.²⁷ TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyde sadece 3 kişi yaşamaktadır.

3.10. Direkli Köyü

Servi'nin doğusunda yer alıp Zazaca ismi Wışkçür'dür. Eski bir yerleşim merkezi olan köyün üç mezrası vardır. Bunlar: Yedievler (Pukware), Usulca (Atmu) ve Taşören (Xıraba)dır. TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 304'tür. Köy merkezinde ve Yedievler mezrasında ilkokul ve cami vardır. Usulca mezrasında ise jandarma karakolu vardı. Köyde Gola Verari

²⁵ Adem Ete, 1972, Çobançeşmesi, Muhtar.

²⁶ Ali Demir, 1958, Şehismailan, İlkokul, Emekli.

²⁷ A.g.ş.

isminde görülmeye değer güzel bir devkazanı vardır (Bk. Ek:6). Köyün geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayalıdır.²⁸

3.11. Doğanlı Köyü

Köy Servi'nin kuzeyine düşer. Murat Nehri'nin hemen güneyinde yer alan köyün eski ismi "Kelaxsı"dir. Bu köyün Diyarbakır'ın Deveboynu köyünden gelen Ali Hoca isminde bir zat tarafından kurulduğu rivayet edilir. Köyde ilkokul ve cami vardır. Geniş ormanlık alanları olan köy eski bir yerleşim merkezidir. Köyün mezarlığında bu köylü olan Şeyh Mustafa'nın türbesi vardır. Çabuk (Qeşu) isminde bir mezrası vardır, ancak mezra verilen göçle boşalmış durumdadır. Köyün geçim kaynağı hayvancılıktır.²⁹ TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 32'dir.

3.12. Doludere Köyü

Köyün Zazaca ismi "Tinig"dır. Köy bölgenin en eski yerleşim yerlerinden biridir. Doludere, 1989 yılında Servi'de belediye teşkilatının kurulmasıyla birlikte Doludere Mahallesi adıyla Servi'ye bağlanmış, 2014'te belediye teşkilatının kaldırılmasıyla da yeniden köy statüsüne kavuşmuştur. Köyde 1990'lı yıllarda yaşanan terör olayları nedeniyle büyük acılar yaşanmış ve köy boşaltılmıştır. Daha sonra bölgede terör olaylarının bitmesiyle köyün bir kısmı dönüş yapılmıştır. TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyde 117 kişi yaşamaktadır.³⁰ Köyün temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır.

3.13. Döşekkaya Köyü

Servi'nin doğusunda Servi-Genç yolu üzerindedir. Köyün Zazaca ismi Mehmudu'dur. Gülüce (Peheney) isminde bir mezrası vardır. Köyün kuruluşu hakkında şöyle bir hikâye anlatılır:

Mahmut, Gazi, İbrahim, Kasım, Hasan ve Hüseyin isiminde altı kardeş Erzurum tarafından gelip Sivan bölgesine yerleşirler. Bunlardan Mahmut burada kalır ve ismine binaen köyün ismi Mahmudan olarak kalır. Gazi Gaz(Güzeldere) köyünü, İbrahim İbremu(İbrahimler), Kasım Kasıman(Sancaklı), Hasan

²⁸ Selahattin Şenlik, 1979, Direkli, İlkokul, Köy Muhtarı.

²⁹ Ali Kavran, 1944, Gerçekli, Ortaokul, Emekli.

³⁰ Adem Erden, 1956, Tinig, Lise, Emekli.

Hasenu(Üçgül), Hüseyin ise Kıl Higay Heyd'e göç ederek bu köy ve mezraların ilk kurucuları olurlar.³¹

TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 35'tir. Ancak yaz aylarında bu nüfus çok daha fazladır. Köyde bir ilkokul ve cami mevcuttur. Döşekkaya'da demir maddeni çıkarılmaktadır. Köylülerin geneli bu maden yatağında işçi olarak çalışmaktadır. Tarım ve hayvancılık köyün diğer geçim kaynağıdır. Köyün içinde bir çay mevcut olup her iki yakasında yerleşme vardır. Ayrıca çay kenarında kavak yetiştiriciliği yapılmaktadır.³²

3.14. Ericek Köyü

Servi'nin kuzeybatısındadır. Zazaca ismi Hepsor'dur. TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 86'dır. Köy Yatağansöğüt Çayı'nın her iki yakasına yayılmıştır. Köy eski bir yerleşim merkezi olmasına rağmen köyde mezarlık dışında eskiye dair herhangi bir kalıntı yoktur. Alaaddin ve Eskibağ köylerinden geçen dere burada Yatağansöğüt Çayı'na dökülmektedir. Köyün yaşlılarının anlattığına göre köy eskiden çok büyük olup üç tane camiye sahipmiş ancak bugün eskiye dair herhangi bir yapı bulunmamaktadır. Köyün geçim kaynağı, tarım ve hayvancılıktır.³³

3.15. Eskibağ Köyü

Servi'nin batısında bulunan Ziyaret Tepesi'nin yamacında kurulmuştur. Zazaca ismi Xuynu olup Çögürlü (Gevil)isminde bir mezrası vardır. TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 185'tir. Çögürlü yüksek ve kışın bol güneş görür.(Bk. Ek:5) Eskibağ ise çukurda olduğu için az güneş görür. Hayvancılık köyün en önemli geçim kaynağıdır. Yakın zamana kadar köylüler yazları yaylalarda geçiriyordu. Ayrıca Çögürlü mezrasının "Gome Müs" adında bugün yıkılmaya yüz tutmuş önemli bir komu vardır. Yaz ayları köylülerin büyük kısmı bu komda kalırdı.³⁴

3.16. Gerçekli Köyü

Gerçekli, Servi'nin kuzeyine düşmektedir. Köy eski bir yerleşim merkezi olup yaklaşık 800 yıllık bir geçmişiyle bölgenin en köklü köylerinden biridir. Köyün eski ismi Xeylun u Kebir olup Aşağı Gerçekli ve Yukarı Gerçekli olmak

³¹ Mahsum Dinç,1971,Servi, Lise, Güvenlik Korucusu

³² Abdulhalim Keleş, 1978, Döşekkaya, Lise, İmam Hatip.

³³ Mustafa Mısırcı, 1950, Hepsör, İlkokul, Çiftçi.

³⁴ Hüseyin Birinci, 1971, Eskibağ, Okuryazar, Çiftçi.

üzere birbirinden uzak iki kümeden oluşur. Üç tane mezrası vardır. Bunlar: Bayramlı (MıŖkiğ), Kapılı (Seferan) ve İğdecik (Vırarüc) dür. Yukarı Gerçekli kendi arasında dört kümeden meydana gelir. AŖağı Gerçekli de iki ayrı kısma ayrılmıŖ olup derenin her iki yakasına yayılmıŖtır. Bugün mezralarından sadece Seferan kısmi olarak doludur. Bayramlı mezrasında demir madeni yatakları olup iŖletilmektedir. Sivan bölgesinde ilk açılan okul 1950 yılında bu köyde hizmete girmiŖtir. Köyün Ŗekeran isminde güzel bir yaylası vardır. Köyün geçim kaynağı maden iŖçiliğı, tarım ve hayvancılığa dayanır. Bölgenin ilk göç veren yerleŖim yerlerinden olan köyde çok az kiŖi dönüŖ yapmıŖtır.³⁵ TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 134'tür.

3.17. Günköndü Köyü

Zazaca ismi Kasu olup Sivan'ın en yüksek rakımlı köyüdür. Köy Servinin kuzeybatısında yer alır. UlaŖım konusunda oldukça sıkıntılıdır. Köyde kış mevsimi çok sert geçer, yaz mevsimi ise oldukça serindir. Yeniçağ(Ğerzo) isminde çok güzel doğası olan bir mezrası vardır.(Bk. Ek:3) İçme suları buz gibidir. Köyün geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Birçok bölge köyü gibi dışarıya aşırı göç vermiŖtir.³⁶ TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 216'dır.

3.18. Güzeldere Köyü

Zazaca ismi Gaz olup altı mezrası vardır. Çakmakçı (Qeru), İnandık (Serla), Arpalı (Çırık), Görlek (Gört), Ereğli (Xalu)ve Yeniler (Hemek) dir. Yolu asfalt olup jandarma karakolu vardır. Köyde ilkokul mevcuttur. Oldukça geniş bir alana yayılan köy bol rüzgâr alır.³⁷ TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 174'tür.

3.19. Gönülaçan Köyü

Servi'nin kuzeyindedir. Zazaki ismi Heydu'dur. Kapaklı (Gaweru) isminde bir mezrası vardır. TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 159'dur. Köy merkezi çok eski bir yerleŖim yeri değıldir, ancak mezrası olan Kapaklı eski bir yerleŖim merkezi olup zamanında başta Bingöl'ün

³⁵ Ali Kavran, 1944, Gerçekli, Ortaokul, Emekli.

³⁶ A.g.Ŗ.

³⁷ Mehmet Ŗık, 1979, Güzeldere, Lisans, İdareci.

Az bölgesi olmak üzere pek çok bölgeye göç vermiştir. Köy ormanlık bir alanda kuruludur ve yazları oldukça serindir. Gönülaçan köyü cevizleri ile meşhurdur.³⁸

3.20. Gözertepe Köyü

Servi'nin kuzeydoğusu istikametindedir. Köyün Zazaca ismi Avnik veya Onik şeklindedir. Gözertepe köyü, ismini köyün kuzeyinde bulunan tepeden almıştır. Köy eski bir yerleşim yeridir. Köyde eskiden jandarma karakolu vardı, karakol daha sonra Servi'ye taşındı. Köyde demir ve fosfat madenleri bulunur. Maden yatağı kısmen de olsa işletilmektedir. Köyün geçim kaynağı tarım, hayvancılık ve maden işçiliğidir.³⁹ TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 111'dir.

3.21. Harmancık Köyü

Servi'nin batısındadır. Zazaca ismi Rızo'dur. Yaklaşık 250 yıllık bir geçmişe sahip olan köy büyük bir kayalığın altında yer almaktadır. Harmancık sakinlerinin önemli kısmı Alaaddin, Direkli ve Karlıova'dan gelip yerleşenlerden oluşur. Köyde kurşun ve çinko maddenleri bulunur. Bu maddenler kısmen de olsa işletilmektedir. Köyün içinde büyük bir su kaynağı vardır. Çok soğuk olan bu su, hem içme suyu olarak hem de bahçe sulamasında kullanılarak köye hayat vermektedir.(Bk. Ek: 7) Harmancık'ın Çetinkaya isminde bir mezarı vardır, ancak verilen göçten dolayı bugün mezrada kimse yaşamamaktadır. Köyün geçim kaynağı tarım, hayvancılık ve madden işçiliği üzerinedir.⁴⁰ TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 186'dır.

3.22. Kaledibi Köyü

Kaledibi köyü Servi'nin güneyinde yer alır. Köyün Zazaca ismi Seyar'dır. Köy isminden de anlaşılacağı gibi Urartulardan kaldığı tahmin edilen bir tepe üzerinde kurulmuş kalenin hemen aşağısındadır. Kaledibi köyünün Başaklı(Horsel), Güzelce(Aryegor), Diktaş(Higaymezel), Sıraevler(Dewaxırab), Sarievler(Gurtşeyh) ve Taşburun(Bınzığır) olmak üzere altı mezarı vardır. Köy 1990'lı yıllarda yaşanan terör olaylarından dolayı başta Adana olmak üzere birçok şehre göç vermiştir. Terör olaylarının yoğun bir şekilde yaşandığı bu yıllarda Servi ve Genç'le bağlantısı zayıflayan köy 1993 yılında yapılan referandumla altı

³⁸ Salih Öge, 1956, Gönülaçan, Lisans, İdareci.

³⁹ Abdulhalim Keleş, 1978, Döşekkaya, Lise, İmam Hatip.

⁴⁰ Mustafa Uyanık, 1933, Harmancık, İlkokul, Emekli.

mezrasıyla birlikte Diyarbakır'a bağlanmıştır.⁴¹ TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 738'dir. Köyün temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır.

3.23. Karcı Köyü

Servi'nin kuzeydoğusunda Servi-Genç yolu üzerinde olup bu güzergâh üzerindeki bölgenin son köyüdür. Zazaca ismi Ğeyd olan köyün Doğanca (Pütuw) isminde bir de mezrası vardır. Köy eski bir yerleşim merkezidir. Terörden ve çetin yaşam koşullarından dolayı çok göç veren köyde az kişi dönüş yapmıştır. İsmi kış mevsiminde fazla yağın kardan almıştır.⁴² TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 23'tür.

3.24. Kavaklı Köyü

Zazaca ismi Xıraba olup Çomak ve Ekinli isminde iki mezrası vardır. Ekinli mezrasının tarihi daha eskiye gitmesine rağmen bugün tamamen boşaltılmış durumdadır. Köyün nüfusu TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre 128'dir. Kavaklı köyünde fosfat madeni mevcuttur, ancak terör olaylarından dolayı maden işletilememektedir. Köyde cami ve ilkokul hizmet vermektedir. Köyün geçim kaynağı tarım ve hayvancılık üzerinedir.⁴³

3.25. Mollaibrahim Köyü

Servi'nin kuzeybatısındadır. Köyün yolu Yatansöğüt'ten ayrılır. Zazaca ismi Küzık olup Bazıy (Tokmacık) isminde bir mezrası vardır. Köy dutları ile meşhurdur. Köy 1990'lı yıllardaki terör olaylarından dolayı boşaltılmış ve çok az kişi dönüş yapmıştır. Tokmacık mezrası ise Sırma Tepesi'nin yamacında Mollaibrahim deresinin başlangıç noktasındadır. TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 27'dir. Köyün temel geçim kaynağı hayvancılıktır.

3.26. Sarıbudak Köyü

Şeyh Kalender Tepesi'nin güney yamacında yer alır. Zazaca ismi Melekun'dur. Saklıca (Horsik) isminde bir mezrası vardır. Çok kalabalık bir köyken terör olaylarının yoğun olduğu 1990'lı yıllarda boşaltılmış ve köy halkının büyük bir kısmı Adana'ya göç etmiştir. Daha sonra köye kısmi bir dönüş

⁴¹ İlhan Kalsin, 1979, Kaledibi, İlkokul, İşçi.

⁴² Osman Aktekin, 1967, Üçgül, Lise, Serbest Meslek.

⁴³ Ali Kavran, 1944, Gerçekli, Ortaokul, Emekli.

yapılmıştır. Köyün sınırları Dicle Nehri'ne kadar uzanır. Soğuk ve bol suları ile meşhur Gerdekan isminde bir yaylası vardır. Köyde üzüm yetiştiriciliği gelişmiştir. Saklıca mezrasında önceleri ağaç bakraç yapımı ve taş işletmeciliği başlıca geçim kaynağıydı. Ancak günümüzde bu zanaatlar yapılmamaktadır. Köyün geçim kaynakları tarım ve hayvancılık üzerinedir.⁴⁴ TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 112'dir.

3.27.Servi Köyü

Servi coğrafi konum olarak 38.554649 enlem ve 40.336266 boylamları arasındadır. Köyde ilk yerleşimin 1800'lerde olduğu bilinmektedir. Bu yıllarda Bahçebaşı köyünden (Zımag) Sofu Ahmet, Servi merkezde bulunan Dızd Kalesi'nin güneyinde ev yapmış ve kışları burada kalıp havaların ısınmasıyla Bahçebaşı köyüne dönermiş. Sofu Ahmet daha sonra Servi'ye yerleşti. Servi sonraki yıllarda Bahçebaşı köyünden gelen göçle beraber hızla büyüyerek bir mezra oldu. Servi uzun yıllar Bahçebaşı köyüne bağlı bir mezra olarak kaldıktan sonra 1957 yılında köy statüsüne kavuştu. Köy hızla büyüyerek kısa sürede bölgenin merkezi konumuna geldi. Servi 1989 yılında belde olup belediye teşkilatına kavuştu. İlk Belediye Başkanı Mehmet Sıddık Duransel'dir. Ardından Abdullah Solmaz, Hikmet Şen ve dördüncü dönem Belediye Başkanı olarak da Mehmet Ali Uzun seçilmiştir. Servi'nin son belediye başkanı Ali Ayrancı'dır.⁴⁵ Servi'de belediye teşkilatı 12.11.2012 tarih ve 6360 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "On Üç İilde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la kaldırılması kararlaştırıldı.⁴⁶ 30 Mart 2014'te yapılan belediye seçimlerinden sonra da belediye teşkilatı fiilen kaldırıldı ve Servi yeniden köy statüsüne döndü.

Servi bölgenin en büyük köyü ve merkezi konumundadır. Köyde yatılı bölge ortaokulu, Köy Hizmetleri Bakım Evi gibi resmi kurumların yanısıra market, lokanta, fırın, kahvehane, terzi, giyim mağazası gibi iş yerleri mevcuttur. Bu özelliğiyle civar köylerin alışveriş merkezi konumundadır.(Bk. Ek: 8)

⁴⁴ Mehmet Çelik,1955, Sarıbudak, Ön lisans, İmam-Hatip.

⁴⁵ Mahsun Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik Korucusu.

⁴⁶ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121206-1.htm/> (30.10.2017).

Köyün nüfusu TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre 1175'tir.⁴⁷

3.28. Sırmalıoya Köyü

Servi'nin kuzeybatısındadır. Eski ismi Sarıabdal olup sonradan Sırmalıoya olarak değiştirilmiştir. Köyün Zazaca ismi Avdalu'dur. TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 136'dır. Köy, Sırma Tepesi'nin(Şarık Tepesi) yamacında kurulmuştur. Eski bir yerleşim merkezidir. Yatansöğüt köyü ile Kubatan isminde ortak bir yaylası vardır. Kubatan yaylası yazları serin olup soğuk suları ile bilinir. Köyün geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayalıdır.⁴⁸

3.29. Üçgül Köyü

Zazaca ismi Hasenu olup sekiz mezrası vardır. Büyükköy (Dewapil), İbrahimler (İbrahimu), Çobankaya (Qılboğaz), Arıtış (Mataru), Gökçebağ (Şeru), Sancaklı (Qasımu), Boğaziçi (Serla) ve Gelincik (Serwari) dir. Geçimi tarım ve hayvancılıktır. Gökçebağ ve Sancaklı mezarında okul ve camii vardır. Köyde hayvancılıkla birlikte sebze yetiştiriciliği önemli geçim kaynağıdır.⁴⁹ TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 103'tür.

3.30. Yatansöğüt Köyü

Yatağansöğüt Servi'nin kuzeyindedir. Köyün Zazaki ismi Fatrakum'dur. Köy bölgenin en eski yerleşim yerlerinden biridir. Köy tarihi seyir içinde pek çok trajik olaya sahne olmuş ve defalarca göç vermiştir.

Köyde Keloğlu hadisesi yaşanır. Olayın 1700'lü yılların sonunda yaşandığı tahmin edilmektedir. O dönemde zalimliği ile bilinen Palu Miri İsmail Bey, yılbaşı gecesinde köyün ağası olan Ahmet Ağa'ya konuk olur. İsmail Bey Ahmet Ağa'yla birlikte yeni yıl oyunlarına katılır. Oyun esnasında İsmail Bey, Ahmet Ağa'nın başlığına değnek vurarak ateşe düşürür. Bu oldukça onur kırıcı bir durumdur. Ahmet Ağa'nın eşi bu durumu gördüğü gibi içeri kaçar. Ahmet Ağa da arkasından gider, ancak içeri alınmaz. Karısı “ İsmail Bey kim ki senin başlığını ateşe atıyor, sen ağa değil misin?” diyerek Ahmet Ağa'yı azarlar. Bunun üzerine öfkelenen Ahmet Ağa hançerini alıp İsmail Bey'i oracıkta öldürür ve daha sonra

⁴⁷<https://biruni.tuik.gov.tr/> (28.04.2018)

⁴⁸ Fatma Samuk,1973 Sırmalıoya, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

⁴⁹ Osman Aktekin, 1967, Üçgül, Lise, Serbest Meslek.

dağa çıkar. O dönemde bölgenin yönetim merkezi Palu'dur ve Palu Bey'inin öldürülmesi büyük cezalar gerektirir. Yapılan yargılama sonucunda Ahmet Ağa'nın yakınlarından yetmiş kişi köyde asılır ve pek çok yakını da başta Hani ve Diyarbakır olmak üzere başka bölgelere göç etmek zorunda kalır. Dönemin devlet kayıtlarında kişiler babasının adıyla veya lakabıyla geçerdi. Ahmet Ağa, babasının kel olması nedeniyle Keloğlu, olay da Keloğlu vakası olarak tarihe geçer. Ahmet Ağa, Keloğlu lakabıyla Sivan dağlarında meşhur bir eşkiya olarak yaşar.⁵⁰

Yatağansöğüt'te bir diğer göç olayı 1990'lı yıllarda yaşanır. 1991 yılında köyde büyük bir sel felaketi yaşanır. Bu felakette altı kişi ölür ve köyde pek çok ev, ahır yıkılır. Sel felaketi ve daha sonra artan terör olaylarından dolayı köyden başta Adana olmak üzere birçok şehre büyük göç olur.

Yatağansöğüt bölgenin en kalabalık köylerinden biriyken yaşanan bu olaylarla nüfusu azalır. TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 341'dir. Köyde ilkokul camii ve sağlık evi mevcuttur. Ayrıca köyde Jandarma Karakolu vardı ancak terör olaylarının artmasıyla taşınmıştır. Köyün geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır.

3.31. Yayedere Köyü

Servi'nin güneyinde Dicle Nehri kıyısında bulunan bir sınır köydür. Zazaca ismi Şeley Haydun'dur. 1990'lı yıllarda yaşanan yoğun terör olaylarından dolayı köylülerin büyük kısmı Adana, İstanbul gibi şehirlere göç etmiştir. Daha sonra terör olayların azalmasıyla köyün bir kısmı dönüş yapmıştır. TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 173'tür. Köyde Dicle Nehri'nden motorlarla su çekilerek tarım yapılır. Başlıca geçim kaynakları tarımcılık, hayvancılık ve üzumdür. Köyde bir de sağlık evi vardır.⁵¹

3.32. Yazılı Köyü

Yatansöğüt ile aynı istikamette olup çetin bir coğrafi yapıya sahiptir. Köyün Zazaca ismi Sayer'dir. TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 49'dur. Köye yaklaşık 2 km mesafede ve köyün üstünde yer alan Düşey Mur isimindeki mezarı görülmeye değer bir manzaraya sahiptir, ancak burası verilen göçle boşaltılmış durumdadır. Büyüleyici bir manzarası olan köyde

⁵⁰ Ali Kavran, 1944, Gerçekli, Ortaokul, Emekli.

⁵¹ Mehmet Bıçakçı, 1954, İlkokul, İşveren.

kışlar sert geçer ve yazları serindir. Soğuk ve bol suları ile bilinen köy irili ufaklı şelalelere sahiptir. Köy halkı çalışkanlığıyla bilinir ve az bulunan tarım arazilerini işleyerek ve hayvancılıkla uğraşarak geçimini temin etmektedir. Zorlu doğa koşulları, ulaşım ve elektrik sorunları ve artan terör olaylarıyla birlikte köyün büyük bölümü Adana gibi şehirlere yerleşmiştir.⁵²

3.33. Yelkaya Köyü

Servi'nin doğusundadır. Zazaca ismi Gülüku'dur. Köyün Koyunoba (Buni), Köprüce (Buçür), Kürüktaş (Mialu) ve Kocakaya (Belaziz) isminde dört mezrası vardır. Köyün geçimi tarım ve hayvancılığa dayanır. Köy terör olaylarından dolayı çok göç vermiştir, ancak çok az kişi dönüş yapmıştır. Kürüktaş mezrasında ilkokul ve camii vardı. Aynı şekilde Köprüce mezrasında da okul vardır.⁵³ TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre köyün nüfusu 73'tür.

3.34. Yeniçevre Köyü

Yeniçevre Servi'nin kuzeyinde yer almaktadır. Yeniçevre'nin Zazaca ismi Halveliyan'dır. Köyün Armağanlı(Zelek) isminde bir mezrası vardır. Armağanlı mezrası sakinlerinin büyük kısmı Gerçekli ve Gözertepe köylerinden gelip yerleşenlerdir. Yeniçevre sakinleri ise Çobançeşme ve Gerçekli köyünden gelmedir. Yeniçevre'de bol miktarda disten madeni bulunmaktadır, ancak işletilmemektedir.⁵⁴ TÜİK'in 2017 yılı adrese dayalı nüfus sayımına göre köyde 121 kişi yaşamaktadır. Köyün geçim kaynağı tarımdır.

⁵² Ahmet Pirinci, 1954 Eskibağ, Okuryazar, Çiftçi,

⁵³ Mahmut Semerci, 1965, Yelkaya, İlkokul, Esnaf.

⁵⁴ Selahattin Akıncı, 1978, Yeniçevre, Lisans, İdareci.

İKİNCİ BÖLÜM

2.ANONİM HALK EDEBİYATI ÜRÜNLERİ

Efsane, masal, fıkra, türkü, mani, bilmece gibi anonim halk edebiyatı ürünleri bir halkın duygularını, düşüncelerini, inaçlarını, acılarını, sevinçlerini yansıtıken geleceğine de ışık tutar. Bu gaye ile oldukça zengin halk edebiyatına ürünlerine sahip Servi bölgesi anonim halk edebiyatı ürünlerini derleyerek halkın ruhunu yakalamaya çalışacağız. Çalışmamızda toplumda pek karşılığı olmayan türlerden ziyade bölgede örneklerine çokça rastlanan masal, efsane, türkü ve bilmecelere yer verilmiştir.

2.1. Türküler

Türkü terimi Türk Dil Kurumu Türkçe sözlükte “1.Hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume. 2. Halkın ezgiyle söylediği her türlü deyiş.” biçiminde tanımlanmaktadır.⁵⁵

Türkiye'nin sözlü geleneğinde, bir ezgi eşliğinde söylenen halk şiirlerinin çeşitlerini göstermek için (âşık şiirleri için dahi) en çok kullanılan isim türküdür. Bölgelerle konulara dair özel hallerde veya ezginin ve sözlerin çeşitlenmesine göre, türkü sözcüğü yerine şarkı, deyiş, deme, hava, ninni, ağıt isimleri de kullanılır.⁵⁶

M.Öcal Oğuz da türkü için şunları söylemektedir: “Anonim halk şiirleri arasında yer alan “türkü”yü ele aldığımız zaman kafiye örgüsü, nazım birimi, vezin ve hacim gibi dış unsurlar bakımından belirli bir şekilde karşılaşmamaktayız. Aynı şekilde türkülerde türlerin belirlenmesinde bir ölçü olarak kullandığımız “konu” ve “ezgi” beraberliği de yoktur. Bu bakımdan “türkü”nün de “Türkmani”, “Varsağı”, “Bayatı”, “Şarkı”, kelimeleriyle birlikte değerlendirilip izahının yapılması kaçınılmaz olacaktır. Bize göre “türkü” “Türklere mahsus ezgiler” olup, bir nazım şekli veya türünün adı değildir.”⁵⁷

Türküler konu olarak da insanoğlunun basına gelen olayları ve bunun topluma yansımaları, ask, özlem, gurbet gibi insanların ortak duygularını, yiğitlik ve kahramanlık gibi milli duyguları konu alan önemli bir kültür ögesidir.

⁵⁵ <http://www.tdk.gov.tr/> (25.03.2018)

⁵⁶ Boratav, *100 soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yay., İstanbul, 1969, s. 162.

⁵⁷ Oğuz, M.Öcal, *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*, Akçağ Yayınevi, Ankara, 2001, s.16.

Türküler, herkesin anlayabileceği ortak, sade, doğal bir dil ve hece ölçüsüyle söylenmekte ve yazılmaktadır.⁵⁸

Türküler anonim bir tür olarak bilinmesine rağmen söyleyeni belli olan türküler de vardır. Ancak türküler sözlü ürünler olduğu için nesilden nesile aktarılırken değişmektedir ve ilk söyleyenden ziyade toplumun sesi haline gelmektedir. Bunun içindir ki türküler toplumun ortak malı kabul edilmektedir.

Türkülerin Türk sözlü geleneğinde çerçevesini çizdikten sonra Servi bölgesinde Zazaca konuşan halkın dilinde karşılığına değinelim: Zazacada “türkü” terimine karşılık gelen “lawık”, “kılam” ve “deyiri/deyr” sözcükleri kullanılmaktadır. Servi bölgesinde ise daha çok “deyiri/deyr” ve “lawık” kullanılmaktadır. Zaza halk ozanları (deyirbaz, dengbej) türkülerini çıplak sesle veya bir çalgı eşliğinde söylemektedir. Zazaca türkülerde vezin, nazım birimi gibi dış unsurlardan ziyade ezgi ön plandadır.

Servi bölgesinde derlediğimiz türküler aşk, özlem, ağıt, toplumsal olay gibi konularda söylenmiş genelde hikayesi bilinen türkülerdir. Çalışmamızda türkülerini Zazaca yazıp hikâyesine kısaca değineceğiz.

2.1.1. Aşma Zerd⁵⁹

Ser bun bawkey tu leyeki
Bin bun pirdeytu leyeki
Cemat çinu ma xur deki
Ez qırbuney tu ay feki
Hey wax hey wax zerencina
Tu sinena tı nexşına
Tı keynekay şewa bina
Qay herdayaw key ma nina

Numey dostey mı Leylawu
In nume mı tür panewu
Esas nume Pakizawu

⁵⁸ Albayrak, Nurettin, *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Leyla Mecnun Yay., İstanbul, 2004, s. 506.

⁵⁹ Mahsum Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik Görevlisi.

Tu cigere mi helesnawu
Ez tu seru rageyrawu
Aw bîd Leyla mı ez qedyawu
Hey wax hey wax zerencina
Tu sinena tu nexşina

Aşm vecaya aşma zerdi
Şewgey xu daw Pali serdı
Çı keyneka bexti verdi
Qelemey mı tu çaredi
Hey wax hey wax zerencina

Mı ge vawu ge nivawu
Şewu ruju turi vawu
Sey bülbıl tu ver neyawu
Tu qey palük mı nidawu
Ez tu seru helayawu
Hey wax hey wax zerencina
Tu sinena tu nexşina

Hın yerewu helay şuni
Tı xu bîdı kiştay buni
Ezaw tı ma xeber duni
Ez qırbun tu ay guni
Wa dewij ma pey nizuni
Şın may u pi mın tura vuni
Yı mar ben düşmeni guni
Ben çınawır madım küni
Hey wax hey wax zerencina
Tu sinena tı nexşina
Tu keynekoy şewa bina
Qay herdaya key ma nina

Aşma tı runiştı lewey buni
Ezew tı ma xeber duni
Tı pey çımu awa uni
Ez nizuna tı sevuni
Derdun külu tiru duni

2.1.2. Aşma Zerd (Versiyon 2)⁶⁰

Payız ume zımıstuni
Zımıstu barew gırunu
Pütey xu med ser küyunu
Ser kuyü cay dı vengunu

Ez tu bena şarestunu
Kena perdey pencerunu
Tu kena çiçekey wedunu
Bi ez tu ber şeherunu

Aşm veceya aşmey şuni
Şewkey xu daw ri qeşuni
Pütey xu bıd daldey buni
Aşm veceya aşmey şuni

Ez tı ma xur xeber duni
Şar dewey ma pey nizuni
Şın daym bayk mın tura vuni
Bên cınawır ma dım kuni

Erey keyney turi vuna
Tı areena cuka vuna
Mira vun Heci Lütfiyew
Mı dest eyş tu direksonew

⁶⁰ Adem Pirinci.1965, Eskibağ, Okuryazar, Çiftçi.

Ver yi tada Seferunew
Kemta lewey Seferunew
Mı dı venga nim vendawu
Venga Leyle Heci dawu

Leyl xu eştu pencerawu
Ez runişta ser iniyaw
Ez bihişew xura şiyaw
Xu hesaya dik vendunew

Leyl ruşena ser kerunew
Ver xu tad Şarık Şivunew⁶¹
Mın xur bıwaz mara dunew
Allah dı maradu ki nidunew

Yew genew yew vardunew
Bun bay tu miney bunundew
Ber bay tu vera mergundew
Bay tu war çer heb cinunew
Çım bay tu hüniw keynundew

Aşm vecena aşma zerdi
Şına kürey Pali serdi
Çı keynekaw bexti verdı
Qelemew tü mı çare di.

Bu türkü Sivan'ın Gerçekli köyüne bağlı Kapılı mezrasında (Seferun) yaşanmış bir aşk hikâyesini konu alır. Hacı Lütfi ismindeki şahıs Seferan mezrasından Pakize'ye (Pakey Seferun) âşıktır, ancak evlidir ve durumunu kimseye söyleyemez. Gittiği her yerde bu türküyü söyler, sevdiğini de Leyla ismiyle gizler. Daha sonra durumun anlaşılması üzerine türküyü eklemeler

⁶¹ Şarık Şivan: Şarık Şivan efsanesinin geçtiği Sırma Tepesi

yaparak sevdiğinin adını da kullanır. Türkü, hikâyesiyle birlikte Sivan bölgesinde dilden dile dolaşır.⁶²

2.1.3. Day Begew Vunu⁶³

Day begew⁶⁴ vunu baw begew vunu

Day şunu vunu ez beg xur vunu.

Day ezew begi xu ma gawuni

Day ma gayu ben bunê ‘Üsmuni.

Day hel deyena ma ben veyşuni

Day ma gawuni tim ben veyşuni.

Day tayştay mın begi çares nuni

Day ma weni niwen tim veyşuni.

Day begew vunu baw begew vunu

Day şunu vunu ez beg xur vunu.

Day heyatay begey mı herayi

Day ma dismal girewt reşesâyi.

Day mı va begeym ma fatasâyi

Begu meun zer bewn qeder Alayi.

Day ma reşesâyew cay wekâyi

Day mı seqal girewt seqelnayi.

Day kibar begeym lüli cenayi

Day qesebay mı begir bermayi.

⁶² Arif Esinti, 1978, Gerçekli, Lisans, İdareci.

⁶³ Mustafa Samuk (Bego'nun oğludur), 1949, Çaybaşı, İlkokul, Çiftçi.

⁶⁴ Begew: Asıl adı Mehmet Ali Samuk'tur. İsminden ziyade bu lakapla tanınır.

Day şunu vunu day şunu vunu
Day şunu vunu ez beg xur vunu.

Day Helay Wısew kırı pırı
Day Şefqay Mehmed'i⁶⁵ tımun wırı.

Day Şemdin, Mehmali bacanaği
Day erdişey bawkeym biya şaği.

Day şağu yo şiw Hemay Boğazi
Day şağ bi pey qold bu vırazi.

Day ser Ruey Melekuni bexçewu
Day ın Şükri wı çı kelpaçewu.

Day begew vunu baw begew vunu
Day şunu vunu ez beg xur vunu.

Day ez heyrun siney sadafunu
Day ez heyrun desti kitabunu.

Day begey mı naver wever kenu
Day çey pers nişun mara nikenu.

Day yenu tayştay xu keymad wenu
Day qeçey behs veyvey ma nikenu.

Day mı key Şayin biy zuliti
Day perey gürimey mı nımti.

⁶⁵ Şefkay Mehmed: Mehmet kızı Şefika (Türküyü söyleyen kız).

Day begew vunu baw begew vunu
Day şunu vunu ez beg xur vunu.

Day berdi eyşti bın xılay şiti
Day tımun xu vetew pey nımiti.

Day na şıqa dergak beri verdi
Day na gürımaymık vergu verdi.

Day vergu zerey dest mara berdi
Daye wılay mari kerd kulu derdi.

Day şunu vunu day şunu vunu
Day şunu vunu ez beg xur vunu.

Bu türküyü Sivan'nın Çaybaşı köyünden (Ruey Melekun) genç bir kız sevdiği adama söylemiştir. Türkü Sivan bölgesinde meşhur olup düğünlerde, oyunlarda söylenir.

2.1.4. Dıbzerey⁶⁶

Ha dıbzerey dıbzerey
Ca dıbzerey dıbzerey

Tu kilitew kemerey
Ramisatu esmerye

Ez bımru tu dilberey
Ley zerey awa meke

Naw gundeyra çalım meke
Ley dıbzerey dıbzerey

⁶⁶ Mahsum Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik Görevlisi.

Keras melesey xu meke
Naw gundey mera meger

Şeytanew fesadey me zehfin
Belkey nezih key gundey mid bey

Ley dibzerey dibzerey
Ramisatu esmery
Ez bımru tu dilberey.

Sivan bölgesinde söylenegelen anonim bir türküdür.

2.1.5. Diyera Key Kasu⁶⁷

‘Eli’⁶⁸ meşu Qerbegunu⁶⁹
Éli’⁷⁰ meşu Gahar⁷⁰ minu
Lacim meruş seri sandelunu
Düşmen ‘Eli mı zaf girunu
Casus ‘Eli mı zaf bilinu
Teresi kewti kuzıkunu

Vuni ha yenu ‘Eli Kasunu
‘Eli düşmenu zaf girunu
Bi tak taky tifingunu
Kewti helunay tifingunu
Bibağtey meki cumirdunu
Düşmen venda düşmen dunu
Vuni kum berxu kum barunu
Saate xırabı Alla dunu
Baxti ma Allay ra siyawu

⁶⁷ Mehmet Ali Alagöz, 1947, Sarıbudak, İlkokul, Çiftçi.

⁶⁸ Éli: Ali (Üzerine ağıt yakılan kişi.)

⁶⁹ Qerbegu: Arıcak ilçesine bağlı Karabegan bölgesi.

⁷⁰ Gahar: Elazığ’ın Arıcak ilçesine bağlı bir köy.

Kerge siya mari vendawu
Desti mı tifing nirasawu
Xırab niyu ‘Eli Kasunu
Ez seki wı teynawa

Seri Alduni⁷¹ daru meşewu
Hıri mahluhu peşawu
Ocak key Kasu raşiyewu
Ser Alduni goziri leyeki
Wırd veyv mı veyvekı
‘Eli çim siyayi tek meki
Ez kumir vaj kumir nivaji
‘Eli xur çim siyayı ra vaji

Rayeri Aldun saraciru
Hâkim pürü şiro biru
Kifşi key Kasu biguri
Hawa yenu haway kuyunu
Derdi kulu xu verdunu
Wesay key Kasunudi verdunu.

Bu türkü Alaattin köyünde bir annenin çocukları için yaktığı bir ağıttır.
Anne kan davasında üç oğlunu kaybeder ve o acıyla bu ağıtı yakar.

2.1.6. Diyere Meşk⁷²

Hey meşkey hey meşkey⁷³
Lıbew lıb dara xüşkey
Xüşkıb dara qamışkey

⁷¹ Aldu: Alaattin köyü.

⁷² Mahsum Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik Görevlisi.

⁷³ Meşk: Yayık

Awuney giruney
Kewıkey kewık runey

Mı şeyya tü şeyya
Helay bızu deyeya
Ez adırır veneyeya
Kütıku meşkı dırnaya
Büjiyu qılık çarnaya
Ay teresi ez kuaya
Dereb dere çarnaya
Ver ber bawkıd verdaya
Ez rüniştaw bermaya

Awuney giruney
Kewıkey kewık runey

Ma şın warey heseni
Bıqalı ru perseni
Kabuni xur terseni
Qılıb qılı nımneni
Baray dostu verdeniy

Awuney giruney
Kewıkey kewık runey

Meşkaymı meşkay dari
Mı ru çınaw hınzari
Şir çara bıqal bari
Şir key nejar ra bari

Awuney giruney
Kewıkey kewık runey

Meşkıb meşkay kehari
Waray meşk kena vari
Xu eyştu bostun şari
Semed liçey xeyari

Awuney giruney
Kewıkey kewık runey

Meşkıb meşkay gulıki
Cinu wedart qulıki
Ez kerda pısey şilıki

Awuney giruney
Kewıkey kewık runey

Ma şın warey keküyi
Veng yenu vengi düdüyi
Hawa yenu haway emnuni
Ma ax ken çılkey düyi

Awuney giruney
Kewıkey kewık runey

Kumı meşkı bışunu
Herkes qedri yı zunu
Kumık meşkı nişunu
Haley yı perişunu

Awuney giruney
Kewıkey kewık runey

Sivan köylerinde yaz aylarında yaylalara çıkılırdı. Sabahları kadınlar yayıkları doldurur, bir ağacın dalına asar ve sallarlardı. Beli bir ölçüden sonra yere indirilir ve yerde bu türkü eşliğinde ufak ufak çalkalarlardı. Türkü çok eski olup ne zaman ve kim tarafından söylendiği bilinmemektedir.

2.1.7. ‘Eli Werday Heydunu⁷⁴

Dayey gidionu, gidionu, gidionu

Daye derdi mi giruni

Derde mi derde ‘Eli Werday Heydunu

Kule kewtu binı çağunu

Ez tersenawu tede munu

Daye saray mı decenu

Sara gırawtu ragerawu

Mi saray xu kerı serenaw

Mi derdi xu kerara vawu

Kera biwa hemeyawu

Daru biru ruseliyawu

Allay serini derdi mi çıknivawu

Niva kuli mi tu sava

Dayey gidionu, gidionu, gidionu

Daye derdi mi giruni

Şına seri kuliki key Hawarunu

Hawa yenu püru bısku mın kaydunu

Onina benda şıka Rahmanunu

Yena çiftu fert key Hüsunu

Kıjı buni veri kumu

Tun vuni Husmuni Aşıkunu,

Tun vuni Hindi Nirbicunu

Ez şenasnena aw veri

‘Eli Werday Haydunu

⁷⁴ Ali Horan, 1940, Kaledibi, Okuryazar, Çiftçi.

Wi ez qurbuni kaskuni
Buçıkunu, pişi fitilinu
Kay huniki verdawu seri timunu
Kuli mind munu
Ez tersena tede munu
Wı Alla kuli çıkas guni nimunu
Bikedeyni muradunu

Bu türkü Sivan'ın Kaledibi köyünün Horsel mezrasında yaşanmış bir aşk hikâyesini konu alır. Kız türküde ismi geçen Ali'yi (Ali Werday Heydu) çok seviyor. Ali de kızı seviyor, ancak aileler arasında bir küskünlük vardır ve evlenmelerine karşı çıkarlar. Kız, Ali için türküler çağırır ve aşkından yataklara düşüp sürekli Ali'yi sayıklar. Durumu çok kötüleşen kız son bir kez Ali'yi görmek ister. Yakınları insafa gelip Ali'yi bulup getirirler. Son kez Ali ile gözgöze gelen kız hayata gözlerini yumar. Sivan bölgesinde herkesçe bilinen bu türkü dengbejler tarafından sıkça söylenir.

2.1.8. Emay Nemay Sefereya⁷⁵

Emun lawkew law Siwuni⁷⁶
Emun begew tı mehlemi
Tı ingiştew ser qeleme
Tı qelemew ser maseyi

Em emay nemay sefereya⁷⁷
Em emay nemay ğurbeteya
May mın tü kur eskereya

Ruj akewtu kuy Alduni⁷⁸

⁷⁵ Mahsum Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik Görevlisi.

⁷⁶ Siwun: Sivan Bölgesi.

⁷⁷ Seferey: Seferberlik.

⁷⁸ Aldun: Alaattin Köyü.

Tı şewq duni sey altüni
Emsalun tü ariduni
Ver yın taden Erzincuni

Em emay nemay sefereya
Em emay nemay ğurbeteya
May mın tü kur eskereya

İsmet Paşa⁷⁹ tı nimuni
Tü ma fınay in zemuni
Allah vaju tıyey mını
Tı helali guni mını

Em emay nemay sefereya
Em emay nemay ğurbeteya
May mın tü kur eskereya

Tayrek yena tayray vuni
Umey şiy nişt qıbey buni
Tı pey çımu xeber duni
Ez nizuna tı sevuni

Em emay nemay sefereya
Em emay nemay ğurbeteya
May mın tü kur eskereya

Umey fitik qırqbirliyu⁸⁰
Begew hayru tı rawuni
Emun lawkey law Siwuni
Tı şın derdu mır verduni

⁷⁹ İsmet Paşa: İsmet İnönü.

⁸⁰ Qırkıbirliyo: Rumi 1341(Miladi 1925) yılında askere gidenler, kırk birililer

Em emay nemay sefereya
Em emay nemay ğurbeteya
May mın tü kur eskereya

Ezew beg xu ma gawuni
Ma gayu ben kiştay buni
Bi ma deqeyq xeber duni
Derdun külu yewnir vuni

Em emay nemay sefereya
Em emay nemay ğurbeteya
May mın tü kur eskereya

Dar dewdeyma biy tariyu
Ez tü sera biya bariyu
Ma şiy warey Qubatunew
Ez niweşey tewerunew

Em emay nemay sefereya
Em emay nemay ğurbeteya
May mın tü kur eskereya

Cılaym kaşk hünık darunew
Vêr mı tad hünık çemunew
Ha yen şari mihiniyu
Verni çütey cendermunew
Em emay nemay sefereya
Em emay nemay ğurbeteya
May mın tü kur eskereya

Mı kerd verney cendermunew
Tü çey lawkey mı nidiyu
Ağay tü xu daw peyniyu

Sewq kerd şiy Geliboliyu

Em emay nemay sefereya
Em emay nemay ğurbeteya
May mın tü kur eskereya

Şiw biw maley alayiyu
Biw wekiley yüzbaşiyu
Biw umbaz qura newiyu
Teres şiw biw xizmetçiyu

Em emay nemay sefereya
Em emay nemay ğurbeteya
May mın tü kur eskereya

Kemal⁸¹ bexçe wereznawu
În İsmeti xerepnawu
İsmet Paşa bi ijdunu
Destür eskeru nidunu

Em emay nemay sefereya
Em emay nemay ğurbeteya
May mın tü kur eskereya

İsmet Paşa çı bibextew
Ez nizuna in çı wextew
Keyney gıney hewlew wextew
Qırhu xura nidiw bextew

Em emay nemay sefereya
Em emay nemay ğurbeteya

⁸¹ Kemal: Mustafa Kemal Atatürk.

May mın tü kur eskereya

Tayrek yena tayrey qersi
Umey şiy nişt giley wersi
Ca çinu ez ağay xur persi
İsmet Paşa tı bıqersi

Em emay nemay sefereya
Em emay nemay ğurbeteya
May mın tü kur eskereya

Tayrek yena tayrey Vuni
Umey şiy nişt qibey buni
Ha tede mektübiy xumiy
Ay mektübu ezı buniy

Em emay nemay sefereya
Em emay nemay ğurbeteya
May mın tü kur eskereya

Day mektüb wendiş cinuni
Sebeb keyney qeymequmi
Dest eyştu xurtun Siwuni
Ver yın tadaw Erzincuni

Em emay nemay sefereya
Em emay nemay ğurbeteya
May mın tü kur eskereya

Tayrek umey tayrey Müşi
Umey ništa kaşiw küşiy
Ez biya war yew derguşiy

Bıgew şiri key tûd rûşiy

Em emay nemay sefereya
Em emay nemay ğurbeteya
May mın tû kur eskereya

Tayrek umey tayrey ‘Eli
Bûlbûl veng kerd sey delali
Mireym hayru tı delali
Tı şırnew pır delali

Em emay nemay sefereya
Em emay nemay ğurbeteya
May mın tû kur eskereya

Tayrek umey tayrey ciri
Umey nişt gil qewahiri
Tı heyr şir sılumet biri
Şirew biri mı bıgiri
Tı mı nigir tı hin niri

Em emay nemay sefereya
Em emay nemay ğurbeteya
May mın tû kur eskereya

Ruj vıjawu kuyi verdı
Vıla zerdak cizmi serdı
Lefi şehra sūr giredı
Kelemey mı tû çaredı

Em emay nemay sefereya
Em emay nemay ğurbeteya

May mın tü kur eskereya

Pırdey Pali⁸² pırdew textew
In İsmetew çı bibextew
Bextey mari şiwew textew
Xurtu xura nidiw bextew

Em emay nemay sefereya
Em emay nemay ğurbeteya
May mın tü kur eskereya

Pırdey Pali yew tiriye
Pırin mı sürey Paliyew
Meqes bıgew pey biriyew
Barey mınew beg ayriyew
Marey mın beg nibiriyew

Em emay nemay sefereya
Em emay nemay ğurbeteya
May mın tü kur eskereya

Rayer dewdey ma hüki müki
Pil dewdey ma çığıl büki
Wa yı mewn rujeş ahreti

Em emay nemay sefereya
Em emay nemay ğurbeteya
May mın tü kur eskereya

Rumi takvimine göre 1341 (Miladi 1925) doğumlu olanlar askere gidince askerlik süresi birden üç yıla çıkar. Bu dönemde birbirine âşık olan iki sevgiliden erkek askere gider. Erkek seferberlikten dolayı askerlik süresince gelemez. Kız

⁸² Pali: Elazığ'ın Palu İlçesi.

sevgilisinin uzun süre gelememesi üzerine bu türküyü yakar. Anonim olan bu türküde Mustafa Kemal Atatürk'ün güzel bir bahçe kurduğunu, İsmet İnönü'nün ise bunu bozduğunu belirterek İsmet İnönü tüm olumsuzlukların sebebi olarak görülür ve vicdansızlıkla suçlanır. Ayrıca askerlik süresinin uzatılmasından dolayı gençlerin zamanında evlenemediğini, bu gidişle nüfusun azalacağını ifade ederek terhis yolunun bir an önce açılmasını ister.

2.1.9. Emay Nemay Veri Lawu⁸³

Emay nemay veri lawu

Lay püncê mı destık lawu.

Beg⁸⁴ xu naw hükey kerawu

Wı erzâde qerefnawu.

Ezu beg ma şiy na vayra

Çartelı şı beg mı payra.

Mı va qay şı mı ruşnara

Emay nemay veri lawu.

Hewşey begey mı herawu

Aşıku bar xü wenawu.

Qelaçiw tede rünawu

Pütey ağay tu kuncawu.

Eyr çı rüj rücey yenewu

Mih Xuney Hel⁸⁵ ezum dawu

Mı dı vengu nim vendawu

Begeym xütbe ca verdawu

Saluncir cumir degeyrawu.

⁸³ Mahsum Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik Görevlisi.

⁸⁴ Beg: Kızın sevdiği adama taktığı lakap.

⁸⁵ Mih Xuney Hel: Mehmet Kılıç

Begew bi ma şin gemekı
Ez birnena tı cemakı
Ez wenena heraym raykı
Ez tı ma kun ti verekı.

Duna tu qüti ceğra dekı
Ceğra dekı pey güŝrakı.
Tütın ma tütın paketı
Qağıd ma qağıd bin xeti.

Emay nemay emay nemay
Emay nemay veri lawu.

Türkü Sivan'ın Servi köyüne aittir. Türküde bir kadın sevdiği adama aşkını dile getiriyor.

2.1.10. 'Eyşonay Mı'⁸⁶

Leyro leyro leyro dayke leyro
'Eyşuna⁸⁷ mı dayk tur kor bu gulsımay mı
Higay kuy sato büreyi,
Imser vera firizeyi
Xeber bıd 'Eyş wa bir warewu
Ware niyo dı barewu
Eyşem key şune bızonu
Keynem ke şuney bızonu
Bız tadey çime merguno
Wate yeno ib zeyney Ğerzonu⁸⁸

⁸⁶ Emine Pirinci, 1942, Eskibağ, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

⁸⁷ 'Eyşon: Ayşe.

Caket ‘Eyşe mı ra dunu
Şewke ‘Eyşe mı sera nunu
Dest eşt tu koli sewarunu
Meyra rakde fişekunu
Teres munenu milisuno
Ki vun Ezraili gununo
Wız warzay siwoncuno⁸⁹
Adır kena Şeraçur⁹⁰ mino
Hın yerewo ruc awuno
Veceya çütay canazuno
Çew deyka kor ra nivuno
Bını qılı tüji leyekı
‘Eyşo Zılay mı yeweki
Aw peyd kewte dı veyveki
Leyro leyro ‘Eyşonay mı
Xeber berşaw Kemaluno
Wa bieru rewton cenazuno
Ma ‘Eyş beni Kemaluno
Day mı meber mehlayı Kemaluno
Mı ber mehleyı key xaluno
Mehla Kemaluno mehlay düşmenuno
Leyro leyro ‘Eyşonay mı

⁸⁸ Ğerzon: Sivan’da bir mezra.

⁸⁹ Siwonc: Sivanlı.

⁹⁰ Seraçur: Palu’ya bağı bir köy.

2.1.11 ‘Eyşonay Mı(Versiyon 2)’⁹¹

Leyro leyro mı qe vawo qe nivawo
Paşt pize tu tadiyawu
Here tı şiya aya lawo
Ma ware şı ku sacero
Wasen wa ‘Eyş biru warewu
Ware niyo dıbarewu
Dayke leyro ‘Eyşonay mı
Yew veng yeno yew ha vendeno
Musayı Hes ha vendeno
Veng da dayke ‘Eyş donu
Biya rotunu palasunu
Daye kore yew vejeya texme şıqonu
Ki voni ‘Ezrail gonunu
Dest be qoli süvaronu
Meyra raq te fişekonu
‘Eyşem metersı tu ra çi nivonu
Şewke ‘Eyşa mı sernunu
Çaket ‘Eyşe mı ra donu
Veri ‘Eyşe mı tadenu
Wılayı yew veng yeno yew vendonu
Musayı Hes ha vendeno
Biyari rotunu palasonu
Ma ‘Eyş fineni mın cılonu
Bini dewa ma leyeki
In peydı kowtu dı veyveki
‘Eyşo Zılay mı yeweki
İb Wus tı ‘Eyşe mı beri

⁹¹ Hanım Pirinci, 1950, Eskibağ, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

Tı haq ra biri tı beri
Tı haq ra niri ‘Eyš meberi
Mıri voni warzayı Siwoncuno
Mıri tek tek vejini meydonu
Ez dayke şa nuno
Ina lay Xaçə puneyini
‘Eyšə Zıley mı gıleyını
Ez teştare xura şıyo
Wılay mı yew hown pıs xu ya diyo
Ez tersena ‘Eyš mı dest ra şıyo
Wılay key İb Qas vari mali
Yın ‘Eyšə mı vısta ın hali
Mı qe vawo qe nivawo
Here tı şu aya lawo
Paşt pize tu piadısawu

Bu türkü Sivan ve Palu köylerinde meşhur olup bir kız kaçırma olayını konu alır. Olayda kızı kaçıran adam yerine yanlışlıkla kaçırılan kız vurulur. Kızı kaçıran da karşı tarafta olan kızın eltisini vurur. Türkü kaçırılan kız olan Ayşe'nin nenesi tarafından bu acı olay üzerine yakılmıştır.

2.1.12. Gidi Şunu⁹²

Gidi şunu gidi şunu Melekonu⁹³ yew veng yeno
Yew vendunu gidi gelek kumu
Mehmali Hes Derguno
Venga Efendi Fatay Delal dunu
Vun düşmen kalukunu
Efo mır biy merdonu
Eyro rueji cumirdunu
Gidi şunu datiza wuy

⁹² Mehmet Ali Alagöz, 1947, Sarıbudak, İlkokul, Çiftçi.

⁹³ Melekun: Sarıbudak Köyü.

Key mı deyzay mır veşayu
Mad umeya yewnad meyru
Allah seri hak ma bıgeru

Gidi şunu gidi şunu Melekunu
‘Eli Heyder⁹⁴ umeyu Qerbegunu⁹⁵
Reş bıra şiyu Siwunu⁹⁶
Adır kerd Şela Heydunu⁹⁷
Kıla sür vejaya asminu
Barut şıyu Hini⁹⁸ miyunu
Arikey ağo ağayı kurdıstunu
Gidi şunu gidi şunu mır veşayu
Key mı deyzay mır veşayu
Derd daykay kor gırunu
Derd mı niyenu qelemu defteru

Gidi şunu gidi şunu Melekunu
Ser dık şariştunu bın dık Kurdıstunu
Hukmat taday din gavurunu
Fat vuna Mala Hesên umeya tü ricay ceniyunu
Fate düşmen şıma ez niya
Düşmen şıma Mehmed Eli Dergunu
Düşmen şıma ez niya
Düşmen şıma Hes Key Kasünü
Düşmen şıma ez niya
Düşmen şıma Hes ‘Eli Hüseyınunu
Xebere mı pere nikene ez nivuna
Dat mala imum howt cumiyunu
Efendi memur now nahiyeyunu
Devr düz mendu bi ser bi sermun

⁹⁴ ‘Eli Heyder: Ali Haydar (Dönemin Palu alay komutanı)

⁹⁵ Qerbegunu: Elağız’ın Arıcak ilçesine bağlı bir bölge.

⁹⁶ Siwun: Sivan Bölgesi.

⁹⁷ Şelay Heydun: Yaydere Köyü

⁹⁸ Hini: Diyarbakır’ın Hani ilçesi.

Gidi şunu gidi şunu zerey mı veşayu.

Bu türkü 1925-1930 yıllarında yaşanmış bir olayla ilgili yakılan bir ağıttır. Mala Halil Sarıbudak'ta nahiye müdürüdür. Şeyh Sait olaylarında dağa çıkmış Şeyh Said'in kardeşi Şeyh Abdurrahim ve müritleri bölgedeki ileri gelenlerle sık sık görüşürler. Bir iştişare toplantısında Mala Halil de bulunmaktadır. Mala Halil köye dönünce dağdakilerin başarılı olamayacağına kanaat getirir. Bir mektup yazıp hamurun içine koyar ve pişirip ekmeğe haline getirir. Daha sonra yaverine vererek Karabegan bölgesinde bulunan Palu Alay Komutanı Ali Haydar'a ulaştırmasını ister. Yolda eşkıyalar yaveri durdurur. Eşkıyalar yiyecek bir şeyler bulmak için çantayı ararlar ve ekmeği bulurlar. Ekmeği bölerken içindeki mektubu görürler. Bunun üzerine eşkıyalar hemen Melekan köyünü basarlar ve Mala Halil'in evini yakarlar. Bu olayda sekiz kişi öldürülür. Ağıt bu elim olayı anlatmaktadır.⁹⁹

2.1.13. Hac Mustefa¹⁰⁰

Tı kale kalbuni mayi
Tı ruşnaye çimun may
Tı gune damarun mayi
Ey şehit Hac Mustefa¹⁰¹

Hac Mustefa ma delali
Şeyx Saidir bi hevali
Şehadet tur weş helali
Ey şehid Hacı Mustefa

Hac Mustefa şar siwuni
Şehid İslomu Kur'uni
Tu kerd mudafe İslumi
Ey şehid Hac Mustefa

⁹⁹ Ali Kavran, Gerçekli, 1944, Ortaokul, Emekli İmam.

¹⁰⁰ Abdullah Aldal (Hacı Mustafa'nın oğlu), 1970, Servi, Ortaokul, Esnaf.

¹⁰¹ Hac Mustefa: Mustafa Aldal

Çakalı kuyu me yin verni
Va ma şıma piron kışeni
Va şıma Humay ra ni terseni
Bila sew millet kışeni

Va qe Huma ina mekin
Ina millet qetıl mekin
Xainu va Huma çino
Fermon çavuş ameluno

Wı ters Humay ra recifya
Xayınu va mara tersa
Va ez şıma ra nitersena
Ters humey ra recifyena

1992 yılında Servi-Genç yolu üzerinde Şeytan Deresi (Derey Reş) denilen yerde teröristler yol keser ve korucu, korucu yakınlarını yolculardan ayırırlar. Hacı Mustafa korucu yakınıdır, büyük br cesaret göstererek teröristlere “Yaptığınız zulümdür, Allah’tan korkun.” diyerek karşı çıkar. Bunun üzerine onu ölüm listesine alırlar. Ölmeden önce iki rekât namaz kılar ve öylece kurşuna dizilir. Bu acı olay üzerine yakılan ağıt daha sonra Muhammed Taha tarafından bir kahramanlık öyküsü olarak kaleme alınır ve bestelenir.

2.1.14. Hala Yala¹⁰²

Hala yala hala yala hala yala
Hala yala tew delil keynu

Çı keynekak mın keynundi
Çı hürmayay miney hürmundı
Hewr vejawu hewru tari
Gingil dunu sey tirmari

¹⁰² Mahsum Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik Görevlisi.

Awır dunew sey qertali

Hala yala hala yala

Hala yala tew delil keynu

Çı keynekak min keynundi

Çı hürmayaw miney hürmundı

Waştay mınaw dergew bari

Qalin vazdaw hewt hınzari

Hala yala hala yala

Hala yala tew delil keynu

Wesar yenu wexti wari

Emnu yenu wexti keari

Payiz biru ez tü beari

Hala yala hala yala

Hala yala tew delil keynu

Çı keynayay keynu mundi

Pürew seawaw mın çımundı

Gıley dergik min kıftundi

Tumey xurtu min çijundi

Hala yala hala yala

Hala yala tew delil keynu

Çı keynekak min keynundi

Çı hürmayay miney hürmundı

Hala yala hala yala

Hala yala tew delil keynu

Kadınların kendi aralarında oynadığı oyunlarda söylenen bir türküdür. Ne zaman ve kim tarafından söylendiği belli değildir.

2.1.15. Hay Day Dayey¹⁰³

Hay day dayey hay day dayey

Hay day dayey derd girunew

Ser Kasuney¹⁰⁴ ma meydunew

Yew veng yenu yew vendunew

Heji venday delal dunew

Delal Xatay tü küncayaw

Keynaym Xatay tü küncayaw

Xat hünika mı meyraya

Hay day dayey hay day dayey

Hay day dayey derd girunew

Ehm Ğızal tücar tüşkünew

Curd kâ war celeb tüşkünew

Nekun sıpiyu teber dunew

Dest ben cibay şalvarunew

Vejen destey hınzarunew

Kalın minaym teyna dunew

Kalın keynaym teyna dunew

Hay day dayey hay day dayey

Hay day dayey derd girunew

¹⁰³ Mahsum Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik Görevlisi.

¹⁰⁴ Kasun: Günköndü köyü

Vinay heji vını biya
Keynay heji vını biya
Kuçay cumay maru şiya
Kum xur diya kum nidiya
Yır hin düna lazım niya

Hay day dayey hay day dayey
Hay day dayey derd girunew

Hem Hın Şayin xuri diya
Cird yen mıney mewtarunew
Ruşen mıney keynekunew
Xuri kişta yewra vunew

Hay day dayey hay day dayey
Hay day dayey derd girunew

Bu türkü Günkondü köyüne aittir. Türkü düğünler, kutlamalar esnasında oynanan oyunlarda hep bir ağızdan söylenir.

2.1.16. Hılpuni¹⁰⁵

Ha hılpuni hılpuni
Derey dıkew tı zuni
Newu çık pey nizuni
Hudıw humey xu zuni
Kergi zarey kurçuni
Dü büym Hesenu
Türak büyin Emuni
K... pırçin Weldasuni
Kıl kuncik Ğeydijuni
Gaw gulik Rewtijuni
Zürkeri Kasımjuni

¹⁰⁵ Mahsum Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik Görevlisi.

Malay bũçun sũruni
Aspĩjin Mahmũduni
Kũter wer Maturini
Girm cewin Pehninjuni
Heş kiştey Xırawayjuni
Heri wer Unikjuni
Kılık wer Xarweluni
Gũlal wer Kasunjuni
Punki munk Ğerzunjuni
Eyleki Melekuni
'Elbew bargind Hursigi
Say sũri Sayerjuni
Keyney rınd Ruzunjuni
Piçiki Gazijuni
Tũrn mũzelzel Sũsınjuni
Ga weri Gaweruni
Guzi rındi Heyduni
Bũji belek Zeleki
Kũze wer Kũzıkıji

Ağay mağay Xeyluni
Abdali Avdaluni
Fistun sũr Fatrakũmi
Hayın mayın Hajuni
Çap çarnen Tinıgjuni
Layşın mayşın Seyari

Ha hılpuni hılpuni
Dirnu çık pey nizuni
şixi pir Kelağsiji
Vaşi weri Keşunji
Batal matal Sirbunci
Dızdew mıcd Zımagiji

Kalew pir Vılıkiji
Bi imun Gewiliji
Serhuş merhuş Xuynunji
Akılı pir Aldünci

Sivan köylerinin bölge içerisinde hangi özellikleriyle tanındığını anlatan anonim bir türküdür. Bölgede hemen her köy için yakıştırılan bir durum vardır. Türküde köylerin bu durumları dile getirilirken bir nevi köylerin dedikodusu da yapılmıştır.

2.1.17. Hunc Xuynu¹⁰⁶

Hunc Xuynunew hunc Xuynunew¹⁰⁷
Xuynun bunji Hec u Xunew
Şayi guliri püer tadeno
Şın teni xu don qoriku Xunu
Ciro yeno Must Hes sine verıno
Lengo zengur de verdonu
Kıstwar çew Mısti nidonu

Hunc Xuynunew hunc Xuynunew
Xuynun bunji Hec u Xunew
Govend seri bonê kaluno
Sadık Kewtu deste Xunew
İbiş hiyers biyo radeno
Dızde run Hese Meyronu
Run berk ey kor Xal Mihono
Kor run weno rıber vendonu
Kom run be düşmeni lengonu
Hunc Xuynunew hunc Xuynunew
Xuynun bunji Hec u Xunew
Seri xuynun biwi teyeri

¹⁰⁶ Mustafa Uyanık, 1933, Harmancık, İlkokul, Çiftçi

¹⁰⁷ Xuynu: Eskibağ köyü

Bin Xuynun biwi teyeri
Ehmed şikney beyeri
Hec u Xun eş tiveri
Hunc Xuynunew hunc Xuynunew
Hunc Xuynunew qehpe Xuynunew
Voni Xuney tu qay ina kerdi
Tu döşek biri rakerdi
Tu İbiş ma ra hıyers kerdi

Hunc Xuynunew hunc Xuynunew
Hunc Xuynunew qehpe Xuynunew
Şıx seri alayı gıredayı
Dost beyi kendala verdayı
Çend heb reşkali bare Xun verdayı

Bu türkü Eskibağ köyüne ait olup kim tarafından söylendiği bilinmemektedir.

2.1.18. Keko Mısfa¹⁰⁸

Eyla bura bırawu bırawu
Gidi bıra bırawu bırawu
Ez qırbu keko Mısfa'wu¹⁰⁹
Ser qelem keko Mısfa'wu
Kek Ehme eskeru sawu

Kelo rayer ser dık sareciru
Reş espar bu puri şiru
Guney ma Mala Xelil¹¹⁰ bıgıru
Ey bıra bırawu bırawu
Ser qelem keko Mısfa'wu

¹⁰⁸ Abdurrahman Çelik, 1958, Sarıbudak, Ön Lisans, Emekli.

¹⁰⁹ Keko Mısfa: Mustafa Kardeş (Üzerine ağıt yakılan kişi).

¹¹⁰ Mala Xelil: Sarıbudak'ta nahiye müdürü.

Kek 'Ehme askeru sawu

Keko Mala Xelil ewukatu
Yı pey zan wu reş ra watu
Bawık mı zoni xura tatu
Hey bira bırawu bırawu
Ser qelem keko Mısfı'wu
Kek 'Ehme eskeru sawu

Mala Xelil malay mawu
Wı düşmeneyd nişka mawu
Dosteyra naw daykdey mawu
Wırd wucağey ma raşewu
Ser qelem keko Mısfı'wu
Kek 'Ehme eskeru sawu

Seri eli bıni eli
Mı teyl kerd şube mudırı
Mı umart çores altuni
Çend hebın ber bid mudiri
Wa bıranun mı nid caw duri
Ser qele keko Mısfı'wu
Kek 'Ehme eskeru sawu

Mala Xelil malay mawu
Yı kıtabu pil mawu
Pelim pel çiser qelebnawu
Wa mary weş bu wı malawu
Ser qelem keko Mısfı'wu
Kek 'Ehme eskaru sawu

Bıra ez şiya wade sıbavu
Fate turaz kena yew ricawu

Wa yew keki mi mır verdiyu
Fat va hin biw qelem u nisawu
Ser qelem keko Mısfı'wu
Kek 'Ehme eskeru sawu

Türkü Sivan'ın Sarıbudak köyünde 1920'li yıllarda yaşanmış bir hadiseyle ilgilidir. Şeyh Sait olaylarında arananlar listesinde bulunan Şeyh Sait'in kardeşi Şeyh Abdurrahim'in atını saklamakla suçlanan bir aile dağa çıkıp saklanır. Daha sonra bir çobanın ihbarı ile askerler tarafından yakalanırlar. Türkü yargılama süreciyle ilgilidir.

2.1.19. Kemal¹¹¹

Kemali Kemale
Hüsni xu cemale
Kemal¹¹² çu meclise
Düşmeney Urise

Çavey Kemal şine
Demañe dıkşine
Kemal teyra şine
Kemal ser heline
Ser kafır gerine

Wextek Kemal heye
Dewr dewra mınew teye

Wextek İsmet¹¹³ bu
Düna nelumet bu
Wextek Kemal bu

¹¹¹ Mahsun Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik korucusu.

¹¹² Kemal: Mustafa Kemal Atatürk.

¹¹³ İsmet: İsmet İnönü

Düna melhem bu
Kemal u İsmet'e
Şewqe da milete

Bu türkü İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde söylendiği tahmin edilmektedir. Türküde Mustafa Kemal Atatürk ve dönemi övülürken, ondan sonra gelen İsmet İnönü döneminin kötü olduğu vurgulanmaktadır. Türkü "Hına Aşık" ismiyle tanınan Sivan çingenelerinden bir kadından duyulmuştur.

2.1.20. Kerg¹¹⁴

Ha kergey ha kergey¹¹⁵
Awuney şımlık dergey
Awuney giruney
Kewıkey kewık runey

Kergeym ma vayra şiya
Ez kergey xu dım şiya
Şiya kergeym ha dara
Tersena kergeym ewra
Rüejıd des heb haku kena
Pey debarey ma bena

Awuney giruney
Kewıkey kewık runey

Tasu bari heriş deki
Ağu beari dehwet ki
Xal Ösmunew seqetew
Heznew şinew ha hetew
Pey vazdi kergı setu
Liter nim tera vetu

¹¹⁴ Mahsun Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik korucusu.

¹¹⁵ Kerg: Tavuk

Awuney giruney
Kewıkey kewık runey

Hejey Xuney ‘Emeri
Kergaym kerda pey beri
Semed selay sımeri

Awuney giruney
Kewıkey kewık runey

Gülü rıknu Aywazi
In Salhuni bi sazi
Kenik kergaym bıwazi
Tera heriş vırazi

Awuney giruney
Kewıkey kewık runey

Anonim olan bu türkünün ismi geçen kişilerden hareketle Bahçebaşı köyüne’ne (Zımag) ait olduğu tahmin edilmektedir.

2.1.21. Kuzê Seyar¹¹⁶

Hab ha kuze¹¹⁷ ha küze
Bimradu şarpıza
Kuzey ma kuzey darı
Venda bıdi Mıh şarı
Vaj dı türzinu biarı
Ma kuze kerdu darı
Kuzi xu çıqırnawu
Mehmed xu heremnawu

¹¹⁶ Mahsun Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik korucusu.

¹¹⁷ Kuze: Sansar

Kuze Şiy se hınzaru
Baw tı mar bewni bızu
Ez mar Şına sayde kuzü
Kuze geyraw lay Şuni
Vendi Ehmed Mıhuni
Dındun kuzi mırcuni
Venda bıd Sılimuni
Hewal küzi wı zunu
Kuzey ma kuzey dıkı
Mehmed babey Fatıkı
Geyren munga mıjıkı
Un ken Fatık qırıkı
Xeylawu warı kurı
Bun Xeyley kıştay çırı
Mısri ki vun bılbılu
Ali Hüseyn hak xılu
Hüsni Sofi çım vılu
Laji DewriŐ qolçiyu
Silih desti yıd çınu

Bu türkü anonimdir. Türküde Kaledibi köyünde geçen bir sansar avı eŐirili bir dille anlatılmaktadır.

2.1.22. Leyro Leyro ¹¹⁸

Leyro leyro Mehmed'i mı
Leyro leyro çizmelimı

Ser Seyari hüki müki
Mıheym cizmey kaş kerd çüki
Kewtu sey baruni löki

¹¹⁸ Mahsun Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik korucusu.

In Seyaru sera seru
Astor Miheyım seaw eşqeru
Niwenı cewew sımeru
Wen eskıjunew şekeru
Kal ‘Elu kербayuni
Esmer sera ma herduni
Key Sofıyu halzayuni
Key şaru düşmen gıruni
Bıbu nib hunc key Dewruni
Kalew kürew tı şın çawu
Ez ha şına Hınıwu
Bı şu Darey Hınıyu¹¹⁹
Teylık bık alayıyu
Miheyım merdew niy gunıyu

Leyro leyro Mehmed’i mı
Leyro leyro çizmeli mı

Ser Seyari hüki müki
Miheyım çizmey kaş kerd çüki
Kewtu sey baruni lüki
In Seyaru sara seru
Astor Miheyım seaw eşqeru
Niwen cewew sımeru
Wen eskıjunew şekeru
Kal Aluw kербayuni
Emser sera ma herduni

Qüçey Ardihun¹²⁰ rıjaya
Payştay hükmati şıkeya

¹¹⁹ Darey Hını: Bingöl’ün Genç ilçesi.

¹²⁰ Ardihun: Ardahan İli.

Kezey Hes Hüseyn herduna
Küçerey Şık Nebu adıla gıruna
Ya hewl qedr daykay tü zuna
Emin xala Fat resawu
Halay halzay mı kuncawu
Halzay tü hema nümewu
Ser külsiya entezawu

Kaledibi(Seyar) köyünden bir anne Ardahan'da askerlik yapan oğlunun askerliği bittiği halde gelmemesi üzerine endişelenip bu türküyü söylemiştir.

2.1.23. Ling¹²¹

Ay dayey lingay¹²²mı
Ay bawew lingay mı
Ez doxturey linguna
Çi lingura nizuna.

Ez şiya ver key datunew
Cir yenu keku 'Eli'yew
Kek 'Eli mektebliyew

Ez şiya veri key 'El Reş
Kütık pera mı leş
Dayk pewtü çikdew weş

Ay dayey lingay mı
Ay bawew lingay mı
Ez doxturey linguna
Çi lingura nizuna

¹²¹ Mahsun Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik korucusu.

¹²² Ling: Ayak

Ay dayey xımxıma
Ay bawew xımxıma
Ez aşiqey xımxıma
Xımxım keynay xinzira

Ez şıya ver key Ösmuni
Ayşı bıya herduni
Venda bıdi Sılimuni

Ez şıya ver key xalunew
Xalu hūni pirdunew
Venda bıdi Hemzunew

Hemzunew fesadunew
Xalun mı pi verdunew
Dür vınden nidarkenew

Ay dayey lingay mı
Ay bawew lingay mı
Ez doxturey linguna
Çi lingura nizuna

İsmi geçen kişilerden hareketle türkünün Sarıbudak köyüne ait olduğu düşünülmektedir. Ancak türkünün kim tarafından söylendiği bilinmemektedir.

2.1.24. Memuney¹²³

Memuney memuney yar memuney memuney¹²⁴
Memun yena ciru yar memuney memuney

Xu vejena tiru yar memuney memuney
Madıd duna piru yar memuney memuney

Memuney memuney yar memuney memuney

¹²³ Mahsun Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik korucusu.

¹²⁴ Memuney: Sevgiliye hitap şeklidir.

Memuney memuney zari elo hayraney

Memuney ‘Eli’ya yar memuney memuney
Döşekew xaliya yar memuney memuney

Wayşte key wayliya yar memuney memuney
Memun soli seayi yar memuney memuney

Pay naw ri hiğayi yar memuney memuney
Xurti vısti kayi yar memuney memuney

Memun soli zerdi yar memuney memuney
Pay naw riye erdi yar memuney memuney

Xurti vısti derdi yar memuney memuney
Memun soli süri yar memuney memuney

Pay naw gılı türi yar memuney memuney
Xurti vısti düri yar memuney memuney

Memuney memuney yar memuney memuney
Memuney ‘Ebas’i yar memuney memuney

Kırçkew kırwasi yar memuney memuney
Memuney memuney yar memuney memuney
Memuney memuney zari elo heyraney.

Sivan bölgesinde sevgiliye söylenmiş anonim bir türküdür.

2.1.25. Nina¹²⁵

Nina nina ninayey

Nina şına Heydunew¹²⁶

¹²⁵ Mahsun Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik Görevlisi.

Semed Hes ‘Emerunew

Mêşt ney biru ruşunew
Rueşu rueşun Hejyunew
Ma barken şın warunew

Ware şın Qubatunew¹²⁷
Nımaj sıbhay deyawu
Dikun sehbay vendawu

Ma meşkay hu dekerdaw
Gülpik gülpik pa kuawu
Helay bızu deyawu

Meşkay mınaw nibiyaw
Lay Heydun cemed bestu
Memkun em şeker bestu

Xurtu püri öl bestu
Nina nina ninayey
Nina nina ninayey

Yaz aylarında Gönülaçan köyünde yaylaya çıkılır. Bu türkü yayla hayatını anlatır. Genellikle oyun eşliğinde söylenir.

2.1.26. Sevinow¹²⁸

Oy oy oy Sevinow¹²⁹
Hey bi tea ez tü vinow
Hem axretü hem dinow

¹²⁶ Heydun: Gönülaçan köyü.

¹²⁷ Qubatu: Sivan’da bir yayla.

¹²⁸ Ali Çelik, 1981 Sarıbudak, Doktora, Akademisyen.

¹²⁹ Sevinow: Sevim(türküyü söyleyen)

Wesar yen wexti wari
Ma barken Düşabari
Tı mek xeberay şari
Ez qırbun rehmay wari

In hükmat bi vijdunew
Nidun qerney öğrenciwnew
Wısf¹³⁰ biru Melekunew
Qırbun beşnay şalvaronew

Tü bar izmu wenayniy
Mı tü dım meşk war verdayni
Aşsa kurır verdayniy
Qınay ibu gınayni
Wırdı wırdı leqayni

Sarıbudak (Melekan) köyünde geçen bu türküde genç bir kız sevdiği erkeğe özlemin dile getirmiştir.

2.1.27. Şemu¹³¹

Her şemu şemu şemu
Şemu büçey tü çaya
Mı cıt kerdaw rüçıkeya
Dadi da bıray nida

Bıray da xalu nida
Xalu da kalu nida
Kalu da pirey nida
Marey küy ser gıreyda

Kür bıyje kürew bıyje

¹³⁰ Wısf: Yusuf (kendisine türkü söylenen kişi)

¹³¹ Mahsun Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik korucusu.

Kürew bıyje Süleyman'ew
Biylım lay biylım lay
Biylım lay lawkew heyra

Lawıkew ezme ezme
Kürıkew ezme ezme
Şekerey naw çerezme.

Sivan köylerinde çok eskiden beri söylenegelen kaynağı belli olmayan bir türküdür.

2.1.28. Tingo Tingo Temaşe¹³²

Tingo tingo temaşe
Pey bunundi qelkuşe (şemate)
Şari şıwo berdı (şem)
İn Siwoni¹³³ serdı
Şareyma şıwoneyma
Tirkeyma xıluneyma
Siwo cayku pilu
Siwo cayku rayştu
Pa mezget vırayştu
Mezgetey ma niwu
Mezgetey helaku
Cürı arweşunew
Pırçı pısingunew
Texti xatünunew
Akıl selayılı
Navera tir eyştı
Weverd burun kıştı
Buruney ma niya
Buruney helaka

¹³² Mahsun Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik korucusu.

¹³³ Siwo: Sivan

Desti mı şıbaqu
Şıbaqey ma niwu
Şıbaqey hakunu
Nidari xurtunu
Şari dürı(bür) berdı
În Siwoni serdı
Dürey düremuna
Elbey qinteruna
Xabatey xurtuna
Ha bin in küyunda
Gay biz xalu zafi
Peray in kendali
Kendal ardi wari
Zerdi bereqeyi
Piru pelexeyi
Cini xeleseyi
Kali aleqeyi
Kalmey bereqeyi
Lay Siwoni reyra
Kal Heyder şı vayra
Çarteli bı payra
Sare sıley gayra.

Sivan bölgesinde söylenen ve Sivan'ı anlatan çok eski bir türküdür. Türkü oyun esnasında gençler tarafından sıkça söylenir. Zazaların Sivan bölgesine yerleştikleri günden beri söylenegeldiği düşünülmektedir.

2.1.29. Zerenc¹³⁴

Zerenc¹³⁵ Kuy Şarık¹³⁶ berzey kuyunu

Ser Şarık bınd mekunu

¹³⁴ Adem Pirinci,1965, Eskibağ, Okuryazar, İşçi.

¹³⁵ Zerenc: Keklik.

¹³⁶ Kuy Şarık: Şare ile Şivan efsanesinin geçtiği Sivan'da bulunan dağ.

Payiz qıdıyawu zımıstuno
Zerec miri miri
Çim tu siyayı gıley tu suri
Ez pey kula tu bımırı
Zerec tı hunıka ciru yena
Naro wera xu unına
Ser awur xu ma niduna
Zerec miri miri
Dayk u bayk tu gavuri
İna zerec mıra vısta duri,
Ez tersena pey kulay tu bımırı
Zerec zeri zeri
Zer biya qalay şekeri
Wısta mı ser ciğeri
Zerec emnu biro waxte ware
Payiz biru waxte kari
Zımıston biro bir dewru bir dawari
Wesar biro ez tu biyari

Bu türküyü bir adam genç yaşta ölen eşi için söylemiştir. Zerenc Zazacada “keklik” demektir ve güzelliği temsil eder. Türküde adam eşini zerenc(keklik) diye çağırır. Türkü Sivan ve Palu bölgelerinde meşhur olup birçok versiyonu vardır.

2.1.30. Zeyney Hes Xun¹³⁷

Daye daye keynay heri
Tu ez kerda qalu xeberi.
Tu ez daya ‘Eli Guş Vili
Guş yı kivun qay zıvili.

Daye daye keynay heri
Day ez nişına Wışkala’wu,¹³⁸
Ez niwena awkay birunu
Bena teneyey ri hejiyunu.

Ez şına beyerey şıqay mawu
Hüs Mıh kerdu mı verniyu,
Vun Zeyney tı ha şına çawu
Ez ha şına key şımauwu.

Siru semedey key şımaru
Cir vecey cipey mendisunew,
Umey virt şiy kürtey ‘Eliyunu
Ez şiw biw aspar mendisunew.

Ver xü tadaw şarestunew
Bena xunımey textunew,
Daye daye keynay heri
Tu ez kerda qalu xeberi.

Türkü Sivan’ın Çobançeşmesi (Direy) köyüne aittir. Zeynep ismindeki kız, annesinin zorlamasıyla Bahçebaşı köyünün Fatih mezrasından (Wışkala) istemediği biriyle evlendirilmiştir. Türküde genç kız bu durumdan ötürü annesine öfkelerini dile getirmektedir.

¹³⁷ Mahsun Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik korucusu.

¹³⁸ Wışkala: Bahçebaşı köyünün Fatih Mezrası.

2.2 Bilmeceler

Bilmece halk edebiyatının önemli bir türüdür. Halk arasında bazen bir yarışma, bazen de tamamen eğlenme amacıyla söylenen genellikle kafiyeli olan bir sözlü edebiyat türü olarak karşımıza çıkar. Bilmecelerle ilgili Şükrü Elçin çok kapsamlı bir tanım yapmıştır: “*Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları, esyayı; akıl, zekâ veya güzellik nev’inden mücerred kavramlarla dini konu ve motifler vb. kapalı bir şekilde yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir.*”¹³⁹

Yörede bilmeceler, uzun kış gecelerinde evlerde toplanan insanların vazgeçilmez eğlencelerinden biriydi. Yöre halkı bilmeceye karşılık olarak Zazaca “dek” sözcüğünü kullanır. Bilmeceler büyükler arasında zekâda, muhakemede üstünlük sağlama yarışı olarak görülürken, çocuklarda arasında daha hoş vakit geçirmek amacıyla söylenir. Çocuklar büyüklerinden öğrendikleri bilmeceleri oyun ortamında söylerler. Bilmeceyi bilen çıkmazsa ipucu istenir. Bilmeceyi söyleyen “Canlı mı, cansız mı?”, “Yiyecek mi, eşya mı?” gibi bir takım özelliklerini söyleyerek cevabı buldurmaya çalışır. Günümüzde büyükler arasında bilmece pek söylenmez, ancak çocuklar arasında hala söylenmektedir.

Yörede derlediğimiz bilmeceleri söyleyiş özelliğini kaybeder endişesiyle aslına sadık kalarak Zazaca yazdık.

-1-

Dap dapik,
Rap rapik,
Erdew kurmuçiki.

(dalpe)

-2-

Veng vecena
Sayd kena
Niwena.

¹³⁹ Elçin, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1986, s.607.

(**Dume mero**)

-3-

Çık mı esto duna kerara nişikını

Duna awk ra şikenu.

(**Kağıt /Kaxite**)

-4-

Dek deku

Vowr seku,

Penci xaleyım süreku.

(**Zerenc**)

-5-

Mar siya

Pey howt beru ra bestiya.

(**Birewi**)

-6-

Kerayı kal

Pır sal.

(**Teşti non**)

-7-

Hıngıl mıngıl

Daru gıl.

(**Darey**)

-8-

Deki deki düri

Penci süri,

Xal Osmunu,

Binaquri

(**Sombure**)

-9-

Dek deku,
Vowr seku

(**Lekun**)

-10-

Gerenu gerenu
Hinda yo pincir ca genu

(**Kutık**)

-11-

Gerenu gerenu yere diyenu,
Hinda yo punç kuriş ca genu.

(**Çuwa**)

-12-

Dapira mı rayer ra şına
Witwitina.

(**Awk/aw**)

-13-

Mehmali kewt kuti
Ne wıtı ne pıti.

(**Tabut**)

-14-

Hırı lng runişt
Siling wenişt.

(**Diyza**)

-15-

Bewkal mı vun oy mine mı

Damira mı vuna ay kıft mı

(**Estun, şirit**)

-16-

Çıwa mına çewt,

Pey howt kuyona kewt.

(**Rayer**)

-17-

Nat tehte, wet tehte

Müyunıd qere suxte.

(**Fek u zun**)

-18-

Kera püet

Pır nıt.

(**İncıl/encir**)

-19-

Kak quri

Kıştay kerı.

(**Gueş**)

-20-

Munga mı ziyena

Leye ye dınya gerena

(**Roj**)

-21-

Çıki mı esto ez şına wuz şıno

Ev vındena wız vındeno

(**veresti/ vırse**)

-22-

Bın bunid rakuna buçe xu duna ser buni.

(kuy)

-23-

Dapira mı qine bawkali mı ra vazd kaşkena.

(Kuware ardi)

-24-

Bın cemeati ra timun xu pinikena.

(Tewka non)

-25-

Cumiya mı bibera.

(Mezel)

-26-

Çık mı esto ku şeqneno.

(meqes)

-27-

Dizey mı pey howt kuyun gıryena.

(Vini)

-28-

Cemaat pıro dekerde

Xali süro rakerde

(Dımdun u Zun)

-29-

Çike minı çikone

Nexç golir u sultune

(Altun)

-30-

Yo çike mı esto

Fıreno tayr niyo

Siyawu ga niyo

(Golal)

-31-

Helel qurnena

Siyekerg qijnena

(Neqra u zurna)

-32-

Ez miyin xu mergıd kuena

Merg helesiyena miyin nihelesiyana

(Kate)

2.3. Efsaneler

Efsane, Türkçeye Farsçadan geçmiş bir kelimedir. Çalışma alanımız olan Servi bölgesinde de bu anlatı türü aynı isimle bilinir.

Efsane, anlatı türlerinden masal, destan ve halk hikâyesine benzeyen içerisinde abartma ve olağanüstülük bulunduran kısa bir anlatı türüdür. Efsaneleri benzerlerinden ayıran birçok özelliği vardır. Bu özelliklerin başında inanış konusu olmasıdır gelir. Efsanelerde anlatılan şeyler doğru, gerçekten olmuş gibi kabul edilir. Bu özelliği ile efsane masaldan ayrılırken, hikâye ve destana yaklaşır. Başka bir özelliği de düz konuşma diliyle yazılan ve üslup kaygısından yoksun, hazır kalıplara yer vermeyen kısa bir anlatı oluşudur. Bir destan parçası karmaşık ve uzun soluklu anlatı bütününden kopup kendine özgü üslup özelliklerini, süslemeleri yitirince, sadece olağanüstü yönleriyle bir kişiyi, ya da bir olayı bildirme göreviyle sınırlanınca efsane olur.¹⁴⁰

Saim Sakaoğlu da efsane türünün özelliklerini şu şekilde tespit etmiştir:

1.Şahıslar, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar.

2.Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.

3.Umumiyetle şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür.

¹⁴⁰ Boratav, a.g.e., s.106.

4.Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatımadır.¹⁴¹

Efsanelerde olağanüstü olaylar, insanüstü güçleri elinde tutan kişilere yer verilebilir. Ancak efsane konuları tabiattaki oluşumlar ve insan olduğundan; anlatımda kaynak kişi, belli bir zaman ve yer gibi somut kanıtlar ortaya konduğundan gerçek olduğuna inanılır.

Servi bölgesinde anlatılan efsaneleri alfabetik olarak sıraladık ve efsaneyi aslına uygun olarak Zazaca yazıp Türkçe çevirini de yaptık.

2.3.1. Efsanê Comê Ku Şarık

Nızdê dewê Siwon Xeylun u Kebirıd ca go efsane Şarık Şivani verta u ja dı yew comiwa ser akerdı esta.(Bk. Ek:9) Derheq vıraştış comid ina yewn efsane vajyena:

Alimon devırı ra Şex Mir, Şex Pir, Şex Eledin, Şex İsmail u Sofi Şeker yew dewırıd cuyê. Wexti vıraştış comid omê yew ca. Xu bênatıd voni: “Ma kom zaf wayir ikromi Homê wê?” Qayıli ikram go Homê da yin bınavne. Gerê şexi ikromi Homê vaje ke vatışı yi holi kenu zaf u zaf şıkır keno lazım. Keramet Homa wexti mecburiyeyid donu welon xu şar gere keromet u ikrom timon niku. Vani: “Ma pe sele engur awk berı inşaati comi. Komi pe sel daha zaf awk berd işaati comi ikrami ilahi zafı ra yira wo u şexi ma hemın wı wo.” Sel dare ğarbir ra vırzyena u imkon çino awk depışo. Pe sıra dero zaf cerın ra pey sel conı awkra oni comiyag seri lewid. Wext go reseı comi sele kimd awk nimomema komid nimjet a komizid zaf tun menda. Bedico oneni seley Sofi Şekeri, sel pır a. Ena ser şexi Sofi Şekeri ra voni: “İlahi ikromi tu zaf sey ma hemın. Ena ra pey tı şex ma hemine.”

Güre efsane ra comiyag lewe Şarık Şivanıd Sofi Şekeri pey sel awk arda vıraşta. Eyruzi şari dewe Xeylun suend oneni ke: “Ma ey merdım seri o ke yi pey sel awk berda Comiye Şarık.”¹⁴²

Kuy Şarık Camisi Efsanesi

Sivan’ın Gerçekli köyü (Xeylun u Kebir) yakınlarında Şarık Şivan efsanesinin geçtiği yerde(Sırma Tepesi) üstü açık tarihi bir cami vardır. Caminin yapılışı hakkında şöyle bir efsane anlatılır:

¹⁴¹ Oğuz, M.Öcal ve Diğerleri, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, s. 147.

¹⁴² Ali Kavran, 1944, Gerçekli, Ortaokul, Emekli.

Dönemin büyük âlimleri olan Şeyh Mir, Şeyh Pir, Şeyh Alaaddin, Şeyh İsmail ve Sofi Şeker aynı dönemde yaşamışlardır. Caminin yapılışı esnasında bir araya gelirler. Kendi aralarında: “Hangimiz daha fazla ikramı İlahiye sahibiz?” diyerek yüce Allah’ın kendilerine sunduğu bu ikramı göstermek isterler. İkrâmı İlahi şeyhlerin kendi aralarında söylemeleri gereken bir şeydir ki söylenmesi güzellikleri ziyadeleştirerek daha fazla şükür getirir. Halk arasında “keramet” denilen durum ise mecburiyet halinde yüce Allah’ın veli kullarına gönderdiği bir yardımdır ve karıştırılmamalıdır. Cami inşaatına üzüm sepetiyle su taşıyalım, kim sebeple daha fazla su taşırsa ilahi ikramı en fazla olan odur ki hepimizin şeyhi olur, derler. Sepet söğüt ağacından yapılmış ve normal şartlarda su tutması imkânsızdır. Sırayla çok aşağıda bulunan dereye sepeti daldırıp tepede bulunan camiye su götürürler. Camiye vardıklarında kiminin sepeti boşalmıştır, kiminde az su kalmıştır, kiminin de yarı dolu şekildedir. Sonra Sofi Şekerin sepetine bakarlar ki sepet dopdoludur. Bunun üzerine şeyhler Sofi Şeker’e senin İlahi ikramın hepimizden ziyadedir, bundan sonra sen hepimizin şeyhisin, derler.

Efsaneye göre Şarık Şivan tepesindeki bu camiye Sofi Şeker sepetle su taşıyarak yapmıştır. Bugün bile Gerçekli köylüleri: “Biz o adam üzerine yemin ederiz ki o sepetle Şarık camisine su götürmüştür.” şeklinde yemin ederler.

2.3.2. Efsane Estuna Sofi Şekeri

Sofi Şeker, muridon xudır ware dewe Xeylunu Kebir Gola Şekeronıd ceko bırındı xeylek ser cuyo. Ina gemıd dari dehl u derge dare dehlıd dari mazer bivi. Sofi Şeker xeylek seri ityad cuyenu, badico dewıji rica keni dewe Xoyunu Kebirid bon vırazenu u ujad cuyenu. Wext go dison boni qednenu Gola Şekeron ra yew dara xışn teyna nonu xu paşta onu u seri dison boni ra erzenu zeri. Dari miyoni bonid tik vınena badico dar kerda estun seri boni a dar ser vıraştu. Badi mergi Sofi Şekeri şari ina mıntıqa en bon kerdu ce ziyareti. şari mıntıga qebug kenu ke in bon bımbarek o. Dewıji Xeylunu Kebir derheqe estunıd zaf meselo vonu.

Zaf vercu ra Xeylunu Kebirıji aşmon omnoni şine Ware Şekeron u wext go yin warıdıvı dızdı omene dew semede ron, turaq, penir çıtago qıymetdar bıbı berdene. Dewıji nieşkeni heq dızdon ra biyere, çaro peyin weri xu beni bonıg estu ha tadı tedı runeni. Hewne omno yew ruej wext go dewıji hay warıd dızdı yeni dew. Xeber geni ke dewıjon weri hemı bonıg estun ha tedı ucad runo en ara zaf

beni keyfweş şini bon ber akerdı. Kiyed çite weri estu geni la wextıg eyn ber ra vejyeni oneni ber biyo vin, çig desti yinıd ward runen oneni ber hena abenu. En hal hiri hewi benu u dızdı penid ferq keni ke nieşkeni keye ra çik bere her çı ward verdeni remeni.

Yew meseleya biniz wexti nızdı ra dewon ina mıntıqa ra yew merdimi seqeti pe çardar oni. Merdimi wade estunıd runoni. Merdım nımaz kenu dıma duo kenu badico rakenu, wextog nımaj benu merdım benu weş pe lingon xu yenu teber. dewe Xeylunu Kebirid zaf kesi bi şahidi ena mesla.

Sofu Şekerin Sütunu Efsanesi

Sofi Şeker yıllarca müritleriyle birlikte Gerçekli köyünün (Xeyunu Kebir) Şekeran yaylasında bulunan “Gola Şekeran” denilen ormanlık bir alanda yaşamış. Bu ormanda kavak ağaçları ve kavak ağacı uzunluğunda meşe ağaçları vardır. Yıllarca bu bölgede yaşayan Sofi Şakir, köylülerin ısrarıyla Gerçekli köyünde ev yapar ve orda yaşar. Evin duvarlarını yaptıktan sonra Gola Şekeran’dan koca bir meşe ağacını tek başına sırtlayıp getirmiş ve duvarın üstünden içeri atmış. Ağaç evin ortasında dikili kalmış, daha sonra ağacı sütun olarak kullanıp evin üstüne dam yapmış. Sofi Şeker’in vefatından sonra bu ev, bölge insanı tarafından sıkça ziyaret edilen bir mekân olmuş. Bölge halkı sütunun kutsallığına inanır. Sütunla ilgili Gerçekli köylüleri tarafından pek çok olay anlatılır.

Çok eskiden yaz aylarında Gerçekliler Şekeran Yaylası’na çıkarmış ve yaylada oldukları dönemlerde köye hırsızlar girip yağ, çökelek, peynir gibi değerli ne varsa alıp götürürlermiş. Köylüler hırsızlık olayıyla baş edemeyince çareyi yiyeceklerini sütunun bulunduğu kapısı sürekli açık evde bırakmakta bulmuşlar. Yine köylülerin yaylada olduğu bir yaz günü hırsızlar gelmiş köye. Köylülerin tüm yiyeceklerini sütunun bulunduğu evde saklandıklarını öğrenen hırsızlar büyük bir sevinçle doğrudan kapısı açık eve girmişler. Evde ne varsa almışlar, ancak çıkmak isterlerken kapının kaybolduğunu görmüşler, ellerindekileri bırakınca kapı tekrar açılmış. Bu durum üç kez tekrarlanmış ve sonunda evden hiçbir şey götürmeyeceklerini anlayan hırsızlar her şeyi bırakıp kaçmışlar.

Bir diğer olay da yakın zamanda civar köylerden kötürüm bir adamı sedyeyle getirirler. Adamı sütunun bulunduğu odaya bırakırlar. Adam namaz kılıp

dua ettikten sonra uyumuş, sabah olunca sapasağlam bir şekilde yürüyüp çıkmış. Bu olaya Gerçekli köyünde pek çok kişi şahit olmuştur.¹⁴³

2.3.3. Efsaneyê Gola Şekeron

Warê Dewê Siwon Xeylun dı yew gem esta. Nomê ena gem Gola Şekeron a.(Bk. Ek: 10) Warı zi Gola Şekeron zi namê xu Sofi Şeker ri ra giroto. Asıl nomê Sofi Şekeri Muhammed Şakir o. Wı alimon dewir ra alimeko pil u pa muridom xu ra seron 1600 de Bağdat ra omeyo itya. Gem dı zê darê xoryer dari dergi esti. Şari dewê Xeylun in daron mibarek hesifnen u heta yin xuvêr wışk nibê ya zi erd ri miginê itya ra dar nibırneno. Guerê vatê dewijon tay insonon ena gem dari bınê la gurê yin raşt nişiyoy dar bınayış ra pueşmon bi. Vatê dawijon ra min gem dı Sofi Şekeri yew çırık vıraşta. Kom ko cunubıv niêşkenu te ra awk bıwêru çunke yew cunub hêti çır ra şiyeru awka çır peysena.¹⁴⁴

Gola Şekeran Efsanesi

Sivan'ın Gerçekli köyünün Şekeran yaylasında "Gola Şekeran" diye bilinen büyük bir ormanlık vardır. Yayla da Gola Şekeran da ismini Sofi Şeker'den almıştır. Asıl adı Muhammed Şakiri olan Sofi Şeker dönemin büyük âlimlerindedir ve 1600'lü yıllarda Bağdat'tan gelip müritleriyle buraya yerleşmiştir. Ormanda kavak ağaçları gibi uzun meşe ağaçları vardır. Gerçekli köylüleri bu ormanın kutsallığına inanır ve kurumadan veya kendiğinden devrilmeden buradan ağaç kesmezler. Köylülerin anlattığına göre zamanında bu ormandan ağaç kesenler olmuş, ancak bu kişilerin işleri rast gitmemiş ve ağaç kestiklerine pişman olmuşlar. Gerçekli köylülerinin anlattığına göre ormanda Sofi Şeker tarafından yapılan bir çeşme vardır. Çeşmede boy abdesti olmayanlar su içemiyormuş, zira abdestsiz biri yaklaştığında su kesiliyormuş.

2.3.4. Efsanê Keron Dileton

Dewê Seyar dı seri yew qılı berzi di dı kere yewnora dusnayı esti. Şari ina mıntıqa semedi ina efsane ra ini keron ra vatu kereyi delêti. Efsanê keron deleton ina wa:

Yew way u yew bira bivi. İnon yewno ra zaf hes kerdênê. Bıra esker ra omeyo. Kêyna a hel dı sarê xu şitê dewijon mijgin dawa cı. Kêyna ina kêyfwêşi ra cılı xu xura nidê vêjyawa u verar kerdu bîrê xu ra. Keyna badico pê hesya wa kê

¹⁴³ Ali Kavran, 1944, Gerçekli, Ortaokul, Emekli.

¹⁴⁴ Ekrem Kavran, 1966, Gerçekli, Lisans, İdareci.

cılı xu xura nidê şermı ra biya sur u erd taço puri şiya. A hel dı Allayı due kerda watu ez pê en şermı nicuyena u mı kerra ker. Allayı duêya qebul kerda u yinçarnê kera.¹⁴⁵

İkizkaya Efsanesi

Kaledibi köyünde yüksek bir tepenin üstünde birbirine yapışık iki kaya vardır. Yöre halkı efsaneden esinlenerek bu kayalara ikiz kaya adını vermiş. İkiz Kaya Efsanesi şöyledir:

Birbirini çok seven biri erkek biri kız iki kardeş varmış. Erkek kardeş askerlikten dönmüş. Köylüler o esnada banyo yapmakta olan kız kardeşine müjdeyi vermişler. Kız o sevinçle elbiselerini giymeyi unutarak banyodan çıkmış ve kardeşine sarılmış. Daha sonra çıplak olduğunu fark eden kız utancından kıpkırmızı olmuş ve yerin dibine girmiş. O anda Allah'a yalvararak bu utançla yaşayamayacağını ve kendilerini bir taşa çevirmesini dilemiş. Allah da kızın duasını kabul etmiş ve onları taşa çevirmiş.

2.3.5. Efsanê Mehe Daatip

Dewe Siwon Melekon dı Meh Dati (Hacı Mehmet Sevsin) sey dewijon binon şınu ware dew Kubatu dı heywonon çernenu u gumed monenu. Ruejek heti yerid dewijon ra benu heti gume xu wa şınu. Wexteku resenu gumı hin benu tari. Ceyron u çılaye gas çinibi semede gume rueşt kerdişi biron don ari pıxerid non ta u veri adırıd cıle xu rakenu. Hina şınu xura ber kuyenu. Yew veng vonu:

- Mehe Dati ber aker.

Şıno ber akenu teberıd yew babi u laji yi vınderteyi. Babi vonu:

- Mehe Dati çımon xu pad u mad bi.

Mehe Dati biçarı vate yi kenu. Yew dı saniye ra pey emır yenu venu:

- Çımon xu aker.

Oнено ho Melekon do ho veri boni xu do. Keye yi dewıd ho keye Mala Muse wa. Desti babi dı yew demıro tuj esto. Mehe Dati u laji xu ra vonu:

- Şıma itya vındere ej şına zeri.

Şınu keye Mala Muse epey vındenu badico yenu teber desti yid çawa asın esta u ters ra recefyenu. Babi zerde çına diyo ters ra vonu:

- Mı zered goni Mala Musa gırewtini la dorveri yid Quroni bib ez nieşka wa biresi cı.

¹⁴⁵ Mahsum Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik Korucusu.

Badico heyne çımon Mehe Dati padon yew dı saniye ra pey vonu:

- Ak.

Mehe Dati xu ware Dewe Aldoni Selpaşıd xu vinenu. Ucadı dewijok nome yi Male Eli Xalono gume yi esto. Babi pa çawa asın ra şını zeri yew dı saniye pey ra agerenu. Sarey çawa asınıd yew heti cigeri esto. Babi vonu:

- En cigeri Eli Xalono, hiri rueja pey wı mırenu. Hewne Mehe Dati ra vonu:

- Çımon xu pad.

Wextog Mehe Dati çımon xu akenu xu Qubatod gume xud veri adırđ vinenu.

Mehe Dati enag diya onu xu vir heta nımaj hewn nikenu çımon yi. Nımaj yenu dew en hal Mala Musa ra vonu:

- Ez nirakotıba en çıkgo mı diyo çıno. Mala Musa vonu:

- Eg sey vate tu Eli Xalo hiri rueja pey bımurı enag tu diya raşta eg nimerd tu hewn diyo.

Badi hiri ruejo Aldo ra xebere mergi Eli Xalo yena u Mel Dati u Mala Musa piya şını tezayi yi. Ena mesela Mehe Dati u Mala Musa ra zaf teno gueşteri kerda u aynog gueşteri kerd voni ena mesela hewn niya raşta ya.¹⁴⁶

Mehe Datib Efsanesi

Sivanın Sarıbudak köyünde(Melekan) Hacı Mehmet Sevsin(Mehe Dati) yazları pek çok köylü gibi köyün yaylası olan Kubatu'da hayvanları otlatır ve komda kalırdı. Bir gün Kubatu'da akşamüzeri komuna geçmek üzere köylülerden ayrılır. Koma varınca karanlık çökmüştür. Elektrik ve gaz lambası olmadığından komu aydınlatmak için çalı çırpı toplayarak şöminede ateş yakar ve ateşin yanında yatağını serer. Uyumak üzereyken kapı çalar. Bir ses:

-Mehe Dati kapıyı aç.” der.

Gider kapıyı açar, dışarıda bir baba ve oğlu durmaktadır.

Baba:

- Mehe Dati gözlerini kapat bizimle gel.” der.

Mehe Dati çaresizce denileni yapar, bir iki saniye sonra gözünü aç emriyle gözlerini açar ve bir bakar ki köyünde(Melekan)evinin hemen önündedir.

¹⁴⁶ Abdurrahman Çelik, 1958, Sarıbudak, Ön Lisans, Emekli.

Köydeki evi Mala Musa'nın evine bitişiktir. Babanın elinde sivri uçlu bir demir parçası vardır. Mehe Dati ve oğluna:

- Siz bekleyin ben içeri giriyorum.

Baba Mala Musa'nın evine girer. Epey bekledikten sonra dışarı çıkar ve dışarıda elinde demir çubuk olduğu halde tir tir titrer. Baba içeride yaşadıklarını korkuyla anlatır:

- İçeride Mela Musa'nın canını alacaktım, ancak etrafında Kur'anı-Kerimler vardı ve yaklaşamadım" der.

Daha sonra tekrar Mehe Dati'nin gözünü kapattırır ve birkaç saniye sonra açmasını ister. Gözünü açan Mehe Dati kendini Alaattin köyünün(Aldu) yaylası olan Salbaşt'ta bulur. Orada Mala El Halo adlı köylünün komu vardır. Baba elindeki demir çubukla içeri girer, birkaç saniye sonra döner. Demir parçasının ucunda bir ciğer parçası vardır. Baba anlatır:

- Bu 'El Halo'nun ciğeridir ve üç gün sonra ölecek.

Baba tekrar Mehe Dati'ye:

- Gözünü kapat, der.

Mehe Dati gözlerini açınca Kobatu'daki komunda kendini ateşin önünde bulur. Mehe Dati yaşadıklarını düşünerek korku içinde kalır ve sabaha dek gözüne uyku girmez. Sabah köye döner ve Mala Musa'ya durumu anlatır:

- Uyumamıştım gördüklerim nedir.

Mela Musa:

- Eğer dediğin gibi 'El Halo üç gün sonra ölürse gördüğün gerçektir, ölmezse gördüğün rüyadır."der.

Üç gün sonra Alaattin'den 'El Halo'nun ölüm haberi gelir ve Mehe Dati, Mala Musa ile birlikte taziyesine giderler. Bu olayı Mehe Dati ve Mala Musa'dan çok kişi dinlemiştir ve dinleyenler olayın bir rüya değil gerçek olduğunu söylerler.

2.3.6. Efsanê Mırçikê Keku

Yew way u yew bira biv. Yin yemnun ra zaf hes kerdênê. Dadê yin qijê yind merdib u babê yin newı ra zewijyav.

Domarê yin yew ciniwa zaf birehmivi. Ina way u birê ra cara hes nikerdênê. Domari ruej go omeya ki yin her ruej pê yin gurê zehmeti kerde u yin ri heqaret kerdê. Her ruej way u bira erşawitê kingeron. Eg qiji şon çikê weri biyarê domari te ra veng nikena eg çikê weri niarê yin ra qal kena yin kuena.

Domari ruejik hewnê way u bira erşawîti kingeron. Birê tewre piştu de way zi kingeri de ari eşti tewre. Biyo nimruej bira biyo vêşon. Birê wayê xu ra vatu:

- Ez bine bueri?

Way vatu:

- Xu mird ker la zaf mewer.

Way u birê heto şond kingeri aride. Hela şon dıyo way birê xura vatu:

- Tewre biarı ma biowni ma zaf aride.

Birê tewre ardu way onawa tay kingêri tedı esti. Mevaj kê tewre qul kerdo u kingeri koti war. Way birê xu ra vatu:

- Mı tu ra niva zaf mewer? Ma pê hendek kingeron şı keye domarê ma ma kışena. Ma sêni şını keye?

Birê vatu:

- Êya go tu dê mı, mi biêyno niwerdi.

Birê çend suêni oneyi zi way te ra ino nikerdo u qêrawa yi ser.

Birê vatu:

- Eg tı mı ra ino nikena kard biyer pizê mı aker.

Way u birê hemo nizoni merg çına wo, way kard girota pizê birê xu kerdı dijê u onawa ê kingeri go ya dê birê bi êyon tawu çino. Badico vatu:

- Temom, tu niwerdi de wırz.

Se kerdu niwıştı u a hel dı merg diyo.

Way a helıd kehırya wa u vatu keko kek onat weta şıya omawa. Way ujad Homê ri due kerda lafkê kerdu. Vatu:

- Homê mı, mı pê deson xu birê xu kışt. Tı mı ina têyr ker ez şew u ruej kuyon ra bıgeri bıgeri birê xu.

Homê due way qebul kerda u keyna wa qij a hel biya têyr. Her wısar wexti kingeri dı vêjya wa vatu:

- Keko, keko... kom kışt, mı kışt...

Şari a mıntıqa ya ri vatu " Têyrê Keku". Ina mıntıqa dı herkesi deji têyr zono qariş ya nido.¹⁴⁷

Kekavu Kuşu Efsanesi

¹⁴⁷ Abdurrahman Çelik, 1958, Sarıbudak, Önlisans, Emekli

Bir gün birbirini çok seven biri kız biri erkek iki kardeş varmış. Anneleri onlar henüz çok küçükken ölmüş ve babaları da tekrar evlenmiş

Üvey anneleri çok acımasız bir kadınmiş. Bu iki kardeşi hiç sevmemiş. Üvey anne geldiği ilk günden beri iki kardeşe sürekli ağır işler yaptırıp onlara hakaretler etmiş. İki kardeşi her gün dağlara kenger(bölgede yetişen yabani bir ot) toplamaya gönderiyormuş. Çocuklar gittikleri yerden akşama yiyecek bir şeyler getirirlerse üvey anne onlara kızmıyormuş. Yeterince yiyecek getirmezlerse çok kızıyor ve kardeşleri dövüyormuş.

Üvey anne yine bir gün iki kardeşi kenger toplamaya göndermiş. Abla kengerleri toplayıp kardeşinin tuttuğu torbaya koymuş. Öğle vakti olunca küçük kardeş çok acıkmış. Küçük kardeş ablasına biraz yiyebilir miyim, demiş. Ablası karnını doyur ama fazlasını yeme, demiş. Böylece akşama kadar iki kardeş kenger toplamışlar. Akşam olunca abla kardeşine “ Getir torbayı bakalım yeterince toplamış mıyız? “ demiş. İki kardeş torbaya bakınca içinde çok az kenger olduğunu görmüşler. Meğerki torbanın altı delikmiş ve toplanan kengerler düşüyormuş. Abla kardeşine “Ben sana demedim mi fazla yeme, bu kadar az kengerle eve gidersek üvey annemiz bizi öldürür, şimdi eve nasıl gideceğiz.” demiş. Erkek kardeş” Senin verdiğin dışında ben bir şey yemedim.” demiş. Erkek kardeş ne kadar yemin etmişse de ablası inanmamış ve kendisine kızmış. Kardeşi “Abla bana inanmıyorsan bıçağı al karnımı aç.” demiş. İki kardeş henüz ölümün ne olduğunu bilmediğinden abla bıçağı almış, kardeşinin karnını yarmış ve bakmış ki içinde kendisinin verdiği dışında kenger yokmuş. Sonra kardeşine “ Tamam sen yemedin, haydi kalk.” demiş. Ne yapmışsa kardeşi uyanmamış ve o anda ölümle tanışmış.

Abla büyük bir acı içinde kalmış ve günlerce keko, keko (kardeş) diyerek kardeşini anarak çaresizce sağa sola çırpınmış. Abla dua edip yalvarmış Allah’a : “Allah’ım ben kendi ellerimle kardeşimi öldürdüm. Sen beni öyle bir kuş yap ki gece gündüz dağlarda gezeyim ve kardeşimi anayım, hep onun acısıyla yaşayıp onu arayayım.” demiş. Allah ablanın duasını kabul etmiş ve kız küçük bir kuş oluvermiş. Her ilkbaharda kenger mevsiminde ortaya çıkıp “Keko, keko... Kum kışt, mı kışt...” yani “kardeş, kardeş... kim öldürdü, ben öldürdüm.” diye ötüyormuş. Yöre halkı buna kekuv kuşu demişler. Yörede herkes bu kuşun acısını bilip dokunmuyormuş.

2.3.7. Efsanê Mezeli Celu

Dewe Siwonıd Ruey Melekon benatey dı wersonıd mezelek estu. In mezeldı ço nizon kom defin kerdo şari ena mıntoqa in mezeli ra vonu Mezeli Celu. Wexti veri ra dewiji voni ucad town vengi omeyi gueşon ma ya zi ma ucad mezeli diyo u enog diyo pey ina zaf efsaneyi vati. Semedi ın vatiş ra Mezeli Celun ra herkes tersenu u çıyo nieftenu şew wext here uca ra raveru. Aya go vayjeni ayon ra yew tena wa:

Yew merdım Dewe Melekon ra wo te ra voni Eldayi dewe Ruey Melekonıd hegay xu awk donu weşenu astueri xu hetı dewe xu ra koenu reyar. Wextog rayeri Melekon ra şino Mezeli Celu ha kışte rayerıd yew vareka rındık vinenu. Vanu varek biwayıra cad astueri xu ra yenu war varek genu. Nizdiya dewe xud mereq kenu vonu ez biowni ena varek nera niyo maka u bueçe ya veradonu. Ena hel yew vengeko belli niyo çare yeno vonu:

- Eldayi ner o ner o.

Eldayi zaf tersenu varek vereke xu ra erzenu u çarpayki ra astueri xu hetı dew ra. Ena mesele nizdiye se ser estu biya u şari Ruey melekon u Meleko hemı zoni.¹⁴⁸

Mezel Celu Efsanesi

Sivan'ın Çaybaşı köyü sınırlarında iki ardıç ağacı arasında bir mezarlık vardır. Kimin yattığı bilinmeyen bu mezarlığa yöre halkı “Mezel Celu” demektedir. Çok eskiden beridir köylüler orada birtakım sesler duyduklarını ya da yaratık gördüklerini iddia etmiş ve yaşadıklarıyla ilgili pek çok efsane anlatmışlardır. Mezel Celu bu anlatılanlardan dolayı herkesin korkuğu ve kimsenin geç saatte yanından geçmeye cesaret edemediği bir yer olmuştur. Anlatılanlardan biri şudur:

Sarıbudak köyünden ‘Eldayi ismindeki şahış Çaybaşı köyündeki tarlasını suladıktan sonra atına binip köyüne doğru yola çıkmış. Çaybaşı- Sarıbudak yolu üzerinde bulunan Mezel Celu'nun yanından geçerken çok sevimli bir kuzu görmüş. Hemen atından inip sahipsiz olduğunu düşündüğü kuzuyu almış. Köyüne yaklaşırken kuzunun erkek mi dişi mi olduğunu merak edip kuyruğunu kaldırmış. Bu esnada nerden geldiği belli olmayan bir ses:” ‘Eldayi niye bakıyorsun erkektir, erkektir.” demiş. ‘Eldayi büyük bir korkuyla kucağındaki kuzuyu fırlatıp

¹⁴⁸ Abdurrahman Çelik, 1958, Sarıbudak, Ön Lisans, Emekli.

dörtnalla köyüne koşmuş. Yaklaşık yüzyıl önce yaşanmış bu olayı tüm Çaybaşı ve Sarıbudak köylüleri bilirler.

2.3.8. Efsanê Şarık û Şivonî

Şarık(Şare) u bireyi yê Şivan Dîyarbekirî de şoneyi yew ağayı. Şare ile Şivon herg ruej seri sıbayı pes beni çereneni u yere diya yeni keye. Yew ruej cineyi ağayı helag mişno çır keno ferq kena kı yew buya zaf weş şit ra yena. In hal yew mude dewom kena u ciniya ağayı şina yıra vona. Ağa helag onino tehme şit ra şaş beno. çunki ina buyı buyayı waşı helelga u in vaş enceq Ku Sipi dı ben zergon. Enceq imkon çini ko pes yew ruejid siru Ku Sipi u ageru. Ağa qay ‘esl ina mesele ser Şarık u Şivon teqip keno. Wextog Şarık u Şivon pes beni teber dewı yı zi pia pes ra beni hingi u ver xu tadeni Ku Sipi ra firen. Ağa wenişenu astor xu u heta Lewe Şarıkıd yin teqip keno. Ağa astora xu ri yen war u ling sinu Lewey Şarık ucadı çık vineno beno mat. Eg Şarık ha pe pırcın hını ra awk onawa u xerc vırazena, Şivonı zi pe in xercı dis keno.

Ağa von:

- Şıma itad ha sekeni?

Yız i voni:

- Ma itad ha comi vırazeni.

Ay wext sırrı yın eşqera beno, Şarık u Şivon aya hel geybiyeni, ağayı pesi zi ocad orted moneni.

In lewe ra şar aya mıntıqa vonu Lewe Şarık u Şivon.Aya comiyız seri ye akerdo hema zi ha payra. Aw hını zi vate dewıjon ra encex merdımı ki qelb yi holu vineno.¹⁴⁹

Şarık ile Şivan Efsanesi

Şarık(Şare) ile kardeşi Şivan Diyarbakır’da bir ağanın çobanlarıymış. Şarık ile Şivan her sabah sürüyü otlatmaya götür akşam oldu mu eve dönerlermiş. Bir gün ağanın eşi koyunları sağarken sütten çok güzel bir koku geldiğini fark etmiş. Bu durum bir süre devam edince ağanın eşi bunu ağaya anlatmış. Ağa sütün tadına bakınca şaşırılmış, çünkü bu koku helelg otunun kokusuymuş ve sadece Akdağ’da yetişiyormuş. Ancak sürünün gün içinde Akdağ’a gidip gelmesi imkânsızmış. Ağa işin aslını öğrenmek için Şarık ile Şivan’ı takip etmiş. Şare ile Şivan sürüyü köyün dışına çıkardıklarında sürüyle beraber arıya dönüşmüşler ve

¹⁴⁹ Ali Kavran, 1944, Gerçekli, Ortaokul, Emekli.

Akdağ'a doğru uçmuşlar. Ağa atına binmiş ve Sırma Tepesi'ne(Şarık Tepesi) kadar onları takip etmiş. Ağa atından inmiş, yaya olarak tepeye çıkmış ve gördükleri karşısında büyük bir şaşkınlık yaşamış. Şarık kalbur ile çeşmeden su taşıyarak harç yapıyor Şivan da bununla duvar örüyormuş.

Ağa:

- Ne yapıyorsunuz, diye sormuş.

Onlar da:

- Camii yapıyoruz, demişler.

O esnada sır ortaya çıkar ve Şarık ile Şivan birden gözden kaybolmuşlar, ağa da sürüyle ortada kalmış.

Bu tepeye bölge halkı Şarık Şivan tepesi demektedir. Bahsedilen cami de üstü açık bir vaziyette ayakta durmaktadır. Çeşme ise köylülerin dediğine göre yalnızca iyi yürekli insanlar görebiliyormuş.

2.4. Masal

Masal, anlatmaya dayalı türlerden biri olup sözlü gelenek içinde nesilden nesile anlatılarak günümüze ulaşan önemli bir folklor unsurudur.

Geçmişini çok eskilere dayanan masalla ilgili birçok araştırmacı ve akademisyen çalışmalar yapmış ve bu çalışmalarını neticesinde masalları tanımlamaya çalışmışlardır.

Türk Dil Kurumunun hazırladığı *Türkçe Sözlük*'te masal şöyle tanımlanmıştır:

“Genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür.”

Pertev Naili Boratav “100 Soruda Türk Halk Edebiyatı” adlı eserinde masalı şöyle tanımlamıştır: *“Nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlarından ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayâl ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı.”*¹⁵⁰

*“Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiat üstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde, dinleyicileri inandırabilen, bir sözlü anlatım türüdür.”*¹⁵¹

¹⁵⁰ Boratav, a.g.e., s. 80.

¹⁵¹ Oğuz ve Diğerleri, a.g.e. s. 151.

Bu tanımlara dayanarak şunları söyleyebiliriz:

-Masallar halka aittir, sözlü olarak anlatılır ve olağanüstü olaylar barındırır.

-Masallar hayal ürünüdür ve nesirle söylenir.

-Masallar hayal ürünü olduğu halde dinleyicileri inandırabilir.

Masallarla ilgili yapılan tanımlarda geçen "...dinlik ve büyüklük inanışlarından bağımsızdır..." ifadelerini kabul etmek mümkün değildir. Zira derlediğimiz masalarda halkın dinlik ve büyüklük inanışlarının olduğu apaçık görülmektedir. Nitekim Macar Türkologu İgnacz Kunos masal konusunda;" *Masallar hem eski zamanların dinini ve bu dinlerin nasıl olduklarını, hem de geçmiş zamanlarda yaşayanların edebiyatını, yargılarını, yazılmış tarihlerden fazla anlatır. Masal dediğimiz şey, her milletin dönen aynasıdır. Bu aynaya bakacak olursak, hem eskilerin ibadetlerini, hem eski zamanlarımızın ahlâkını da görmüş oluruz.*" demektedir.¹⁵²

Masal türü Servi bölgesinde çok sık anlatılan sözlü anlatım türlerinden biridir. Arapça "mesel" kelimesinden Türkçeye geçen masalın Zazaca kelime karşılığı "vıstunik"tır. Bölgedeki masallardan halkın hayallerini, inançlarını, korkularını apaçık görmekteyiz.

Masal, eskiden uzun kış gecelerinin en büyük eğlencesiydi. Sivan köylerinde akşam oldu mu köylüler bir araya gelir, hoşsohbetler eder ve mutlaka bir anlatıcı etrafında bağdaş kurarak pür dikkat masal dinlerlerdi. Her masalın sonunda iyiler kazanır, kötüler kaybederken köylüler de mutlu sonla rahatlar ve asıl kazanan olarak evlerine dönerlerdi. Masalda kötüler köylünün gizli düşmanı ve kazanan kendisiydi adeta. Masal dinletisinden sonra mutlaka masalla ilgili yorumlar yapılır ve evdekilere de anlatılırdı. Evlerde de nineler çocuklarını etrafına toplar masal anlatarak çocukları eğlendirirken aynı zamanda eğitmeye çalışırlardı. Bölgede nam salmış masal anlatıcıları da vardı. Çaybaşı köyünden(Ruey Melekun) Ahmet Alakaş(Ehm Kazi) bunlardan biriydi. Sivan'da isim yapmıştı civar köylerden sürekli çağırılırdı ve gittiği köylerde kalabalık köy cemaatine günlerce masal anlattırdı.

Günümüzde birçok folklor unsuru gibi masal da televizyona yenik düştü. Artık köylerde masallar anlatılmaz oldu. Masal bilen eskiler de ilgi

¹⁵² Kunos, İgnacz, *Türk Halk Edebiyatı*, (Hzl.Tuncer Gülensoy), Tercüman, İstanbul, 1978, s.113.

görmediklerinden masal anlatmaz oldular. Halk da önemli bir değerini kaybetmek üzeredir. Bundan dolayı son masal anlatıcılarına ulaşarak birkaç masal derledik ve yazıya aktararak ölümsüz kılmaya çalıştık. Aşağıda bölgede çok sık anlatılan masallardan birkaçını hem Zazaca hem Türkçe yazdık.

2.4.1 Astor, Cınawır u Luy

Vati zemun verid yew astor biya. Ser ye epey virtib hin bib extiyar. Rûjeyk hûniya ha yew mergid çerena. Yew cınawır extiyarı veyşo dındun fekıd nimend hin nişken seyde bıka astor vinen. Cınawır xu nun pey yew wersi kelb xud von “ Ez nişkena seyde bıka mala ina astor yerey bir itara şiru ez inay tepeşu büer ya zi sey mı biya extiyar.

Yere deyen astor hin ageyrena yena şına keye. Yena ver wers eg cınawır ha püsıdu lingu ser vındena cınawır onen tera von:

- Way mı tı qey tersena ez biya extiyar.

Astor vona:

- Tı cınawır tı ki wen.

Cınawır von:

- Ney mı tewbe kerd ez ha şına hej, ez umeya ita tûra helaley vazena tı mı helalık.

Astor bıney vındena vona:

- Tı mı nixapeynen.

Cınawır von:

- Ez tû nixapeynena. Bun fek mı çey dındun mı fekıd mend.

Fek xu aken astor hunena tera inu kena.Vona :

- Madem awdı ez tu kena payştey xu bıney ca ez tu bena mala eyz bıb war xeyr.

Cınawır von:

- Ez gıruna tı nişkena mı wegi. Binê ca xu ken ‘era.

Astor vona:

- Tı bi şu payştey mı.

Cınawır şın payştey astor. Astor bıney ca şına rayşt yew luy yena. Luy onena tera recefena.Vona astori ra:

- Aw çınaw tu kerd payştey xu, tı zuna nuw ney.

Astor vona:

Ez zuna in cınawıru. Tewbe kerd ha şınu hej, mız kerd payştey xu mala eyz bib war xeyr. Luy vona astorı ra:

- Tı biya gec, çeray ki cınawır payştê xu besta. Vona nivona pere nikenâ. Vona awdıs se eyz biney ca şıma de rayer ra biyeri ez helali bigeri. Bıney ca şın şew deyena benu tari.

Cınawır von:

- Geli wayun mı bı tari , etad yew qul esta ma şı ina qul ew ma xur newet bıgir. Asluni esti wa ma niwır.

Şew deyeya biy tari astorew luy pia qebül ken yewna rayer yın çınu. Şın zerey qul bine vindeni. cınawır von:

- Ma biy veyşon, çik çin ma büer, ma seken?

Astor u luy çik nivoni.

Cınawır vonu:

- Yew teklif mı esto. Ma tewelüd xu buwen. Wa extiyari ay cuni büri.

Luy u astor qebul keni. Luya findker vona cınawırıra:

-Tı tewellüd xu vaj.

Cınawır von:

-Seku Tufuni Nuh piğumberid ez dı sereba.

Cınawır sininak ina von luy duna xur bermena.

Cınawır von:

- Tı qey bermena.

Luy vona:

- Tu derd mı da timuru. Tufun Nüh id çerheb leyir mı xeneqey. Ez niberm la kum bıberm.

Cınawır ona ney luy xu kerd pil sey yı. Ine hew astor ra voni.

Astor vona:

- Sek ez biya dadê mı tewelüd mı bini lingê mına peyına niştu u mıra neasenu ez buni. Luye waye tı bewncı.

Luy findker şuphe kena., onena cı vona:

- Ez zaf extiyara mıra çik nieseno. Cınawır bıra tı hey bewni.

Cınawır şınu het pey astor. Eg astor xu hedernawa cınawır sininak xu kenu çewt astor wırd çütmun xu duna çarey cınawırır, cınawır ginen qıney keriru

benu kera mirenü. Luy ‘en erzena astor bena pey mıl luy ri duna qiney kerir yazı mirenä.

Astor online yın ra vona:

- Heri şıma vatey xu kerdu yew, şıma mı wen hı, de biri büri ez şıma vin.

Astor aya şew zerey aya qulıd vındena benu nımaj duna püri şına mergıd heyna çerena yerey duna püri şına keye.Mı ewja verday ez umeya ita.¹⁵³

At, Kurt ve Tilki

Eski zamanların birinde bir at varmış. Yaşı epey geçmiş, artık yaşlanmıştı. Günün birinde merada otlarken yaşlı, ağzında diş kalmamış artık avlanamayan aç bir kurt onu görmüş. Kurt bir ardıç ağacının ardına saklanarak içinden: “ Ben avlanamıyorum, bu at akşamüstü buradan geçse bari onu yakalayıp yiyeyim, o da benim gibi yaşlanmış.”

Akşamüstü at artık dönüp eve gider. Ardıç ağacının yanına gelince kurt pusuda ayakları üstünde durur. Kurt ata bakar ve der:

- Bacım niye korkuyorsun, ben yaşlanmışım.

At söyler:

- Sen kurtsun, bizi yersin.

Kurt der:

- Hayır, ben tövbe ettim; hacca gidiyorum. Buraya senden helallik almaya geldim, hakkını helal et.

At biraz bekler “beni kandırmıyor musun?” der.

Kurt der:

- Seni kandırmıyorum. Bak ağzımda diş kalmadı.

Kurt ağzını açar, at bakar ona inanır.

At der:

- Madem öyle seni sırtıma alıyorum, biraz götürüp bari ben de sevap kazanayım.

Kurt der:

- Ben ağırım, beni kaldıramazsın.

Biraz ağırdan alır.

At der:

- Sen bin sırtıma.

¹⁵³ Mahsum Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik Görevlisi.

Kurt atına sırtına biner, at biraz gider, bir tilki gelir. Tilki ona bakıp şaşırılmış.

Tilki der:

- Sırtına aldığımı ne olduğunu biliyor musun?

At der:

- Biliyorum, bu kurttur, haca gidiyor, ben de sırtıma aldım, bari sevap kazanayım.

Tilki der:

- Sen delirdin mi, hiç kurt sırta alınır mı?

Tilki ne derse desin kar etmez.

Tilki der:

- Bari ben de biraz sizinle yolculuk edeyim, helallik alayım.

Biraz yol giderler, gece olup karanlık çöker.

Kurt der:

- Bacılarım, karanlık oldu, burada bir mağara var. Bu mağaraya gidip nöbet tutalım. Aslanlar var, bizi yemesinler.

Gece olup karanlık çökmüş at ile tilki birlikte kabul etmişler, başka çareleri kalmamış. Mağara gidip biraz dururlar.

Kurt der.

- Acıktık bir şey yok yiyelim, ne yapacağız.

At ile tilki bir şey demezler.

Kurt der:

- Bir teklifim var. Doğum tarihlerimizi okuyalım. Yaşlılar genç olanı yesin.

Tilki ile at kabul ederler.

Kurnaz tilki kurda der:

- Doğum tarihini söyle.

Kurt der:

- Ben Nuh Peygamber tufanında iki yaşındaydım.

Kurt bunu söyleyince tilki dövünerek ağlamaya başlar.

Kurt der:

- Niçin ağlıyorsun.

Tilki:

- Yaramı deştin. Nuh Tufanında dört yavrum boğuldu. Ben ağlamayayım da kim ağlasın.

Kurt bakıyor ki tilki kendini ondan büyük gösterdi. Bu sefer ata söylerler.

At der:

- Ben doğduğumda annem doğum tarihimin arka ayağımın altına yazmış, ben göremiyorum. Tilki bacım sen bak.

Kurnaz tilki durumdan şüphelenir, bakar.

Kurda der:

- Kurt kardeş ben çok yaşlıyım bir şey göremiyorum, sen bak hele.

Kurt atın arkasına geçer, ,at kendini hazırlamıştır kurt eğildiği anda at iki ayağıyla kurdun alnına vurur. Kurt mağara duvarına yapışarak taş kesilir, orada ölür. Tilki tam kaçarken at onun ensesinden tutup duvara vurur o da ölür.

At onlara bakıp der:

- Demek söz birliği ettiniz beni yiyecektiniz hadi gelin yiyin de göreyim.

At o gece o mağarada kalır sabah olunca çekip meraya otlamaya gider, akşamüstü de eve gider. Ben orada bırakıp buraya geldim.

2.4.2. Babi u laj

Cêk beno cêk nibeno. Yew lajek, cine yi, yew iz laj yi ben. Laj vate dade xu keno, dade yi vac se wı zi awdıx keno. Babi yi her ruej nimaji warzeno şın hega, kar hegay keno meğreb diya yeno keye.

Yew ruej babi cini xu ra vonu:

- Cini yew lınga mı ha mezal da. Ez hema weşa ma ın laji bızewej ni.

Cine yi:

- Hal ma hol niyo, ma fekeri la ma bıxebeti ma eşken laji xu bızewejni.

Cini u mirde zaf xebetin u laj xu zewejnen. Weyve keni, weyvek oni keye yew mudet ser şın dadi mırena. Laji qehr beno bermen. Dewij yeni dadi defn keni. Babi teyna muneno hin cini merd. Her nimaj şino hega u meğreb diya yeno keye. Weyvek ız yew laj ona dinya. Hin qıj xu made çew ra hes nikena.

Weyvek yew ruej mirde xu ra vona:

- Ez nionina babi tu, ez ha zor onina qıj.

Laj:

- Her çı sebenu wa bıb karış babbi mı mek. Dadi mı merda. Tı çıx vona babi xu keye ra fetelni.

Cini inat ka:

- Wılay yewna çare çıno ya ez ya wı... Ez nionina babi tu.

Babi hin zaf beno extiyar u hin koeni cıl. Laj vıtvtite cinê xu ra ‘ecz beno. Wu ino keno teyna hin nieşkenu bionê babi xu. Laj yew ruej hele nımaj babi xu wenenu yew her u beno ser yew kendalı berz. Babi xu her ra onuwar u yi ra von:

- Bawo tı bin ma dar vındı ez yena tu gına.

Laj wenişen hera xu helug şın duri babi yi in hal fom keno u yı dim qeyrenu:

- Lawo tı he sekêni? Mı itiyad meverd, ez tersena.

Laj:

- Cini mı va ya ez ya babi tu. Ez mecbura, nieşkana cini xu verdi. Tı bewn çare xu.

Laj helag awca ra şın duri babi yı dim qehr ben bermeno u yew mudet ser şını awcad mirenno. Laj dıma yeno babi xu ken ‘erd u yeno keye wa çew nizuno.

Bênatı ra zaf seri şını qiji yin beno pil. Cini zi bena extiyar koena cıl. Hin nişkana ehteyaç xu bieru ca. Cini weyve laji xu nivinena u mirenna.

Babi vendenu laji xu:

- Ma tu bizewejni , ez qayıla murweti tu vin.

Lajek laji xu zewecnen veyvek onu keye. Lajek badi veyvi ra eleqay laji xu keni vin. Her ruej nimaji şın hega xu pize veyşo muneno aydış wext virnenu, meğreb diyenu yen keye.

Yew ruej veyvê yi laji yıra vona:

- Ya ez ya babi tu.

Laji yi:

- Ez çındış babi xu war verdena?

Veyvê yı:

- Tu ya onini mı yazı hunini babi xu, yew na çare çınıyo.

Laj damış nibeno vıtvtitê cini xu ra. Babi xu weneno yew her ser yew wextêkı babi yı kalik yi berdı cadıd verdeno. Çım babi ra hesiri koeni.

Laj babi xu ra:

- Bawo tı çına ser bermeni? Ez yena tu gına.

Babi yi:

- Ina dinyadı kom yew çı ka yen yı sera. Wextêki mız babi xu erd ita u yıra eyne qali vati. Babi mi veyşonara merd u ez omeya mı wu kerd bin ‘erd. Alla inke hak babi mi genu. Tüz mı erdi ayn ca verda. Ez tur zowt nikena, encex mı kerd tı mek.

Laj yi eyne şıno vijdon yi izin niduno, badi babi xu geno yeno keye.

Cini laj zaf cıgriyena bena sey gej laj tıra vono:

- Tu mı ra va ya ez yazı babi tu, ındıs ra tı şu! Ez onina babi xu zi qıjon xu zi.¹⁵⁴

Baba ve Oğul

Bir varmış bir yokmuş. Bir adam, karısı bir de oğlu varmış. Oğlu annesinin sözünü dinler, annesi ne derse öyle yaparmış. Babası sabahları kalkar tarlaya gider tarla işini yapar akşam eve dönermiş.

Bir gün baba hanımına:

-Hanım, benim artık bir ayağım çukurda. Ben daha sağken bu çocuğu evlendirelim.

- Hanımı:

- Durumumuz iyi değil, fakiriz ama çalışıp çabalayıp oğlumuzu evlendirebiliriz.

Karı koca çalışıp çabalarlar ve oğullarını evlendirmişler. Düğün yapıp gelini eve getirdikten kısa süre sonra anne ölmüş. Çocuk kahrolup ağlamış. Köylüler gelip kadını gömmüşler. Eşinin ölümünden sonra baba yalnız kalmış, her sabah tarlaya gider akşam gelirmiş. Gelin de bir erkek çocuk dünyaya getirmiş. Artık çocuğu dışında kimseyi sevmiyormuş.

Gelin bir gün kocasına demiş:

-Ben babana bakmıyorum, ancak çocukla ilgilenebiliyorum. Ne yaparsan yap babanı bu evden götür.

Oğul yalvarmış:

-Ne olur babama karışma. Annem öldü. Sen nasıl babanı evden kov dersin?

Karısı inat etmiş:

- Vallahi başka çaresi yok. Ya ben ya baban... Ben babana bakmıyorum.

¹⁵⁴ Ayser Bürke, 1977 Güzeldere, Okuryazar değil, Ev hanımı.

Baba iyice yaşlanmış ve yatağa düşmüş. Çocuk eşinin sürekli saldırılarından bıkip usanmış ve tek başına babasına bakamayacağını düşünmüş. Bir sabah babasını bir eşeğe bindirmiş ve yüksek bir dağın başına götürmüş. Babasını eşekten indirmiş ve ona şöyle demiş:

- Baba sen bu ağacın altında otur, ben seni almaya gelirim.

Çocuk eşiğine binmiş ve hızla uzaklaşırken babası durumu fark etmiş ve çocuğun arkasından bağırmış:

-Oğlum ne yapıyorsun? Beni burada bırakma, korkuyorum.

Çocuk:

-Karım ya ben ya baban, dedi. Mecburum karımı bırakamam, sen başının çaresine bak.

Çocuk oradan uzaklaşırken babası ardından kahrolup ağlamış ve kısa süre sonra oracıkta ölmüş. Oğlu sonraki günlerde gelip kimse bilmesin diye toprağı kazıp babasını gömmüş ve eve dönmüş.

Aradan yıllar geçmiş oğul büyümüş. Kadın da yatalak olup artık ihtiyacını gideremez duruma gelmiş. Kadın oğlunun düğününü görmeden ölüp gitmiş. Baba oğlunu çağırılmış:

-Seni evlendireyim, ölmeden mürüvvetini görmek istiyorum.

Adam oğlunu evlendirip gelini eve getirmiş. Adam düğünden sonra oğlunun ilgisini kaybetmiş. Her sabah tarlaya gidip yarı aç bir şekilde vakit geçirirmiş, akşam olunca da eve dönermiş.

Bir gün gelini oğluna:

-Ya ben ya baban...

-Oğlu:

- Ben babamı nasıl bırakırım?

- Gelin:

-Ya bana bakacaksın ya da babana. Başka çare yok.

Karısının baskılarına dayanamayan oğul babasını eşeğe bindirip bir zamanlar babasının dedesini bıraktığı yere bırakmış. Babanın gözlerinden yaşlar fışkırmış.

Oğul babasına:

- Baba, niçin ağlıyorsun? Gelip seni alacağım.

Babası:

- Etme bulma dünyasıdır oğlum. Ben de babamı getirip buraya bıraktım ve babama aynı şeyi söyledim. Babam açlıktan öldü ve sonra gelip gömdüm. Allah babamın hakkını alıyor şimdi. Sen de beni aynı yere bıraktın. Sana beddua etmiyorum ama ben ettim sen etme.

Oğlu tam gidecekken vicdanı izin vermemiş, sonra babasını alıp eve dönmüş.

Oğul, öfkeden çılgına dönmüş karısına:

- Ya baban ya ben gideceğim diyordun ya, git öyleyse! Ben babama da çocuklarıma da bakarım.

Kadın küsüp babasının evine gitmiş. Oğul da vicdanı rahat bir şekilde babası ölene kadar bakmış.

2.4.3. Cınawıro Çimvêşon u Luy

Cêk ben cêk niben. Cınawırêko bihuner u çimveyşon u yew luya findker bib. Cınawır ruejek zaf beno veyşon u gemıd geyreno. Helag gem dı gereno yew luy vinenu u verniye ya geno.

Cınawır luy ra vonu:

- Tı rızqe mın a, Alla tı mı ri erşawıta, ez tu wena.

Kurf kuena luy hin nizona sekeru. Yew hivê xelas ra cınawırir find kena.

Luy vona:

- Cınawıro bıra de he vınd, gueştari mı bik. Ez çiko zaf wırđiya, pê mı pizê tu mırd nibeno. Eg tı mı bueri tı liez beni veyşon. Yew teklifi mınno hol turi esto. Ez ha şına bini in kerron dı yew arê vırazena. Herg ruej qey ğeli tehneyiş zaf heri yeni arê. Ez yınır dum vırazena pê yın pizê xu dekana. Tizi mı dı biy. Hem ez tena zoar arê vırazena. Ma pia lez ariye qıdinen u herik yeni pê yın her ruej ziyafet onceni.

Cınawırı zaf veyşon iştehê yı zaf abena u pê heyali werdış heron ra ın teklif bipers qebul keno. Pia şını bini kerro qey vıraştış arê xebat keni.

Luy vona:

-Cınawuro bıra ın arê ri awk ız lazıma. Ez het serid yew vay akena. Tizi etiya xebat dewom bı.

Cınawır hewna leklifi luy qebul ken u pê tim quwet xu ri xebat dewom keno. Luy cuerdı bin yew kerri vejena u pê hetun qewet xu ra nısk duna kerri ra

cierd seri sari cınawırır. Cınawır bını kerrid muneno. Cınawır findi luy zaf erê fom keno u pê yew hivi ra luy ra vonu:

- Luya wayê, mı etiya ra bixelısın, tı çıko zaf wırdı wa, ti bi mı nieşkeni arê temum kerı u tı zi veyşoni ra mırena.

Luy vona:

- İnkê nê, tı biney pey mıreni, ez tu wena pizê xu kena mırd. Bacu seni nib sey tu cınawırı çımveyşoni zafı ez veyşon nimunena.

Luy cınawıro ha gu duno yi wena u uca ra şına.¹⁵⁵

Açgözlü Kurt ile Tilki

Bir varmış bir yokmuş. Hem beceriksiz hem de azla yetinmez bir kurt ve kurnaz bir tilki varmış. Bir gün çok acıkan kurt ormanda gezerken tilkiyi görür ve tilkinin yolunu keser.

Kurt tilkiye:

- Sen benim rızkımsın, seni bana Allah gönderdi, seni yiyeceğim.

Korku içinde kalan ne yapacağını bilemez duruma gelen tilki bir kurtuluş umuduyla kurda bir oyun oynamaya karar verir.

Tilki:

-Dur hele kurt kardeş, beni dinle. Ben ufak tefek bir şeyim, benle karnın doymaz. Hem beni yersen kısa sürede gene acıkırsın. Sana çok güzel bir teklifim var. Ben hemen şu kayalıkların altında bir değirmen yapmaya gidiyorum. Değirmene her gün buğday öğütmek için bir sürü eşek gelir. Onlara tuzak kurup karnımı doyuracağım. Gel, sen de katıl bana. Hem tek başıma değirmen yapmam da zor olur. Birlikte kısa sürede değirmeni bitirir ve gelen eşekleri yiyerek her gün ziyafet çekeriz.

Çok acıkan kurdun iştahı kabarır ve yiyeceği eşekleri düşünerek teklifi sorgulamadan kabul eder. Birlikte kayalıkların altına gidip değirmen yapmak için çalışmaya başlarlar.

Tilki:

-Kurt kardeş, değirmen için su da gereklidir. Ben yukarıda bir su yolu açacağım, sen burada çalışmaya devam et, der.

Kurt gene teklifi kabul eder ve var gücüyle çalışmaya devam eder. Tilki yukarıda bir kayanın altını oyarak aşağıda bulunan kurdun üzerine kayayı var

¹⁵⁵ Mehmet Ali Alagöz, 1947 Sarıbudak, İlkokul, Çiftçi.

gücüyle iter. Kurt kayanın altında kalır. Oynanan oyunu geç de olsa anlayan kurt son bir çırpınıyla tilkiye:

- Beni buradan kurtar tilki kardeş, sen ufak tefek bir şeysin, ben olmadan değirmeni tamamlayamazsın ve sen de açlıktan ölürsün.

Tilki:

- Şimdilik değil, sen öleceksin birazdan, seni yiyip karnımı doyuracağım. Sonrasında senin gibi açgözlü kurt çok ne de olsa, bir ömür aç kalmam.

Tilki can çekişen kurdu yer ve oradan uzaklaşır.

2.4.4 'Eysık u Fatık

Cêk ben cêk nibeno. Wakti verinon dı yew dewıd yew ciniya niweş u yewız kêynewa qij ye bi nomê kêyneke Fatık'ıb. Ciniya niweş kêyna xu fatık ra va:

- Kêynem ez zaf niweşa, nêzdî ra ez mîrena. Mîra pê yew ihtimalo pilo babi tu zeweyjenu u waye u bırayı tu beni. Domeri u waye bırayı tu belki teğda bıku tu, babi tu zi nişkeno wari tu bıvejo. Nêbo tı in hal ra endişe bıki. Dêrdun xu hemin mongaya ma boer ra vaj. Ya dêrdun tu ra fom kena u tu ri hetkarî kena.

Dadiya Fatık'a niweşa yew mudı ra pê merd u babi yey zeweyjiya. Domeri ya Fatık yey ra cara hesnika, tım teğda ken yey u xebata keyiy hemin pey Fatık'a kîtelek keyn. Yew mudet pey ser şı yew waye Fatık omeya dınya nomê yey 'Eysık'ıb. Domarê Fatıkı ca ra niverdena Fatık, Eysık ra hes bıku. Fatık verni in teğded teyna monena u wesiyeti dadiye ya yenu ya vir monga buerir bena ombaz. Monga buer gueşteri Fatık kena, bıheqi ver ya teselli kena u kar keyi seni benu ya ra vona. Badico qey yardımı Fatık ri melekona erşawena. Minatı ra zaf seri şını u keyneyi beni pil. Fatık bena yew keynaya zaf rınd, Eysık guerê Fatık rınd niya. Domari u keynaye xu semede rındiya Fatık qehreyeni, gurê hemı pê ya keni. Cılon xırabon doni Fatık ra voni wa rındiyê fatık niesu. Heqaret ya keni voni wa ri ya nihewıyu, morali ya xerepneni. Fatık her wext dêrdon xu monga buer ra vona u pê yardımı melekona gurê lez qednena. Domari Fatık onena henday neheqi ra morali Fatık nıxeripyenu u ya gurê xu tay wextıd qêdnena sebebi ina merxaq kena u Fatık taqip kena. Onena Fatık keyweşi ra mongawa buer dır sohbet kena. Domarê Fatık qey tek ombazi Fatık, ya ra gırotışı plon vırazena. Yew sel noni toq pojena badico kena wışk bıni cılê rakena. Şew dıyena min cılıd xu tadona. In xu tadayış yad noni veng doni u agêrena mirde xu ra vona:

- Ez zaf niweşa. Tirê mî zirçeni. Gerê ez goşt bueri kê ez weş bi. Ma monga wa buer bîbrn, ez ya bueri ez bena weş. İna nivî ez mîrena tîzi teyna moneni.

Babê Fatık vonu:

- Temom, wa tî weşbi wa ma bîbrn.

Fatık bunder biya se biyu, u bermî ra şîna cayê duest u ombaze xu monga, vona:

- Tu sarî bîrneni, tura made çoyê mî çînu, ez bi tu sekena.

Monga buer vona:

-Xu meqehern, wextog ez sarî bîrna wa aston mî arîk dek binê are mî. Eg tî zaf kota tengî biye veri are mî u derdi xu vaj. Ez tu inaz fom kena.

Benatî ra epey wext vert. Dewon nîzdi ra yew dewîd yew vewî bîb. Eyşîk u dadiyê ya cîlon xu wo rîndon doni xu ra u hemî kari keyî Eyşîkî ri verdenî şîni veyve. Keynî dew hemî şîni veyve dewîd Fatık teyna monena. Fatık en hal ra zaf qehîryena, gure ya ra pe qalî monga buer yenî ya vir u şîna ar go aste monga kerdi bîn u derdi xu vona. Aya hel cineka extiyar peyda biya. Vona:

- Meberm, tîz şu vewî.

Fatık vona:

- Ez çîndîs şîna hem cîli mîz çîni ez xuradi.

Cîni vona:

- Bîonî ar, ujad guere tu cîli estî, bîd xura şu veyce.

Fatık onawa ke guerê ya ra zaf cîli rîndî u lastîkî estî. Cad xura dona u şîna veyve. Veyve dî hem rîndî xu hemîzî rîndî cîlon xu ra çîmî hemîn giroti. Yew minatîd Eyşîk dade xura vona:

- Ena Fatîke ma niya?

Dade ya vona:

- Aya yew kenawa xîrab a, hem ina cîlon holon ça ra vinena, in cîlon encax prensesi xu ra doni.

O wextîd veyve hîrî ruejî dewon kerden. Ruej ewlî wext go guvend qedyena cad vazdena yena axuer u cîlon xu bedelnena. Eyşîk u dade ya wextog yenî ya ha pey cîlon dîrnayo kari keyî kena. Ruejî diyîmîz en xal biyo. Ruejî hîrîm dadiye Eyşîk en xal ra suphî kena u yew liye nona ver Fatık a. Vona:

- Heta ma veyve ra bî tî en liy pey hesron xu dekena.

Fatık bermı ra vona:

- Ez en liy seni pe hesron xu dekena, ez nieşkena şı veyvezi.

Ciniwa extiyar hewne peyda bena u vona:

- Meberm, tı liez dekena, tı şına veyvezi. Awk en liye dek u bınek sual mıyonık u pişon.

Fatık vate ciniya extiyar kena şına veyve. Fatık veyve dı xıyale xu zaf dona guvend u onena wext zaf vertu. Heti keyi ser vazdena linge ya kuyena dise bir u yew lastiki ya kuenu bir.

Ruejon ra ruejik laji padişahi pa eskeron xu ra yenu dew. Vatu ma bir ra awk bıonc buer. Wext go sıtıl kaşkeni lastike go zaf hol vineni. Laji padişahi fom keno ke en lastike go normal niyo u vonu ez ware in lastiki vinena u yadır zewejiyena. Dew dew gerenu u penid yenu keye Eyşık u dadiye ya. Wext go lastık linge Eyşık ri nibenu dadiye ya linge ya talişnena u pe sabın kena nemrek. La se kena lastık yâri nibenu. Laji padişahi wahire lastiki nivinenu a mehzuni ra hetı beri ra şıno pire yena vona:

- In keyed yewna keyna esta.

Dadiye Eyşık, Fatık kena xırab nıkena xırab laji padişahi vendenu Fatık. Lastiki cad lıngon Fatıkır beni. Laji padişahi zaf benu keyfweş. Vonu:

- Ez cad Fatık dır zewıcyena.

Fatık zaf keyfweş bıya, heyatıd newı re ya hewenu. Wext go Fatık hewena teberıd reng bıreng vıl abeni. Fatık onena domare ya re xu murızno bena mehzun u bermena. A dorıd teberıd varon vareno. Laji padişahi ferq keno ke Fatıkıd halıkı esto çoyı dı çıno. Vonu wa en veyve cad bıbu. Eyşık u dadiye ya hesede xu ra teqyeni. Hadıre veyve keni. Dadiye Eyşık planeko zeğıl vırazena. Fatık xapınena bena yew lewı u çımon ya vejena lewı ra erzena. Rueji vevvi yeno Eyşık kena veyvek. Laji padişahi wext go şew Fatık nivinenu zaf şaş benu. Vonu:

- Keynak mı diya tı aya niya.

Eyşık:

- Keynak tu diya hes kerdo ez aya.

Laji Padişahi:

- A keyna wextık huwena vıl akena wextık bermena varon varenu. Tı aya niya.

Eyşık keno teber.

Laji padişahi sameday vinayişi Fatık kueno reyarun. Fatık bini lewid kota yew çal, nimerda la biya kuar reyer te ra nieseno ku bixelısyo. Ruejek dı mırcıki Fatık ser ra fıryeni u pelon yin ra dı pırçı kueni. Mırcıki xu benatıd voni:

- Ena keyna pırçı ma vino seri çımon xuwano çımi ya beni weş.

Soti mırcıkon yeno Fatık u pey deston xu gerena pırçı mırcıkon vinena. Wextog pırç nona seri çımön xu wa ğeleti ra pırç raşt nona çımi çep a pırç çep nona seri çımi rašta u inaz çım raşt şınu cay çımi çepi çım çep şıno cayi çımi raşti. Fatık biya weş, rayeri xu diyo şıya yew dew. Ocad eşnawena ke laji padişahi qey diyayış ya kotu reyarun. Nat weta xeber erşawıta u laji padişahi omeyo ya diya. Wa Eyşık u dadiye ya hesedi xu ra biteqye laji padişahi u Fatık pe veyve çoras u ruej şew zewıcye.¹⁵⁶

‘Eyşık u Fatık

Bir varmış, bir yokmuş. Evvel zaman içinde köyün birinde hasta bir kadın ve Fatık isminde küçük bir kızı varmış. Hasta kadın, kızı Fatık’a:

Kızım ben çok hastayım ve yakında öleceğim. Benden sonra baban büyük ihtimalle evlenir ve üvey kardeşlerin olur. Üvey annen ve kardeşlerin sana hakaret edebilirler, baban da sana sahip çıkmayabilir. Sen bu durumda sakın endişelenmeyesin. Bütün dertlerini, sıkıntılarını bizim boz ineğe anlatasın. O seni anlar ve her işinde sana yardımcı olur.

Fatık’ın hasta annesi kısa süre sonra ölmüş ve babası da evlenmiş. Fatık’ın üvey annesi onu hiç sevmemiş, sürekli azarlıyormuş ve evin tüm işlerini küçük Fatık’a yaptırmaya başlamış. Daha sonra Fatık’ın ‘Eyşık isminde bir kardeşi olmuş ancak üvey anne Fatık’ın kardeşini sevmesine hiç izin vermemiş. Fatık uğradığı haksızlıklar karşısında iyice yalnızlaşmış ve annesinin vasiyetini hatırlayarak boz inekle arkadaş olmuş. Boz inek, Fatık’ı dinlermiş, uğradığı haksızlara karşı teselli edermiş ve ev işlerinin nasıl yapıldığını anlatırmış. Daha sonra Fatık’a yardım etsinler diye melekleri gönderirmiş. Aradan yıllar geçmiş ve kızlar büyümüşler. Fatık çok güzel bir kız olmuş, ‘Eyşık ise Fatık kadar güzel değilmiş. Üvey anne ve kızı güzelliğinden dolayı Fatık’ı kıskanmışlar, evin tüm işlerini ona yaptırmışlar. Fatık’a güzelliği görünmesin diye en kötü elbiseleri giydirmişler. Yüzü gülmesin diye sürekli hakaretler ederlermiş, moralini bozarlarmış. Fatık her zaman olduğu gibi dertlerini boz ineğe anlatır ve meleklerin

¹⁵⁶ Emine Pirinci, 1942 Eskibağ, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

yardımla işlerini kısa sürede bitirmiş. Yapılan tüm haksızlıklara karşın Fatık'ın yüzünün solmadığını ve işlerini kısa sürede bitirdiğini gören üvey anne işin sırrını öğrenmek için Fatık'ı takip etmiş ve bir de görmüş ki Fatık şen şakrak bir şekilde boz inekle sohbet ediyormuş. Üvey anne Fatık'ın tek arkadaşı, sırdaşı boz ineği elinden almak için plan yapmış. Bir sepet lavaş ekmeği yapmış, sonra da kurutmuş ve yatağının altına sermiş. Gece olunca sürekli kıvranmış yatakta. Her hareketinde lavaşlar çıtırdıyormuş ve dönüp kocasına demiş ki:

- Çok hastayım. Kaburgalarım çatırıyor. İyileşmem için et yemem gerekiyor. Boz ineği keselim, onu yersem iyileşirim. Yoksa ölürüm, sen de yalnız kalırsın, demiş.

Fatık'ın babası:

-Tamam, keselim sen yeter ki iyileş, demiş.

Fatık olanları öğrenmiş ve ağlayarak arkadaşı ve sırdaşı boz ineğin yanına gitmiş.

- Seni kesecekler, senden başka hiç kimsem yok, ben sensiz ne yaparım?

Boz inek:

- Üzülme, beni kestikleri zaman kemiklerimi topla ve yemliğimin altına göm. Çok zor durumda kalırsan yemliğime gel ve derdini anlat. Ben seni öyle de anlarım, demiş.

Aradan epey bir zaman geçmiş. Komşu köylerden birinde bir düğün varmış. 'Eyşık ve annesi en güzel elbiselerini giymişler ve Fatık'a evin tüm işlerini bırakarak düğüne gitmişler. Köyün tüm kızları düğüne gitmiş ve köyde yalnızca Fatık kalmış. Fatık bu duruma çok üzülmüş, işlerini bitirdikten sonra boz ineğin sözlerini hatırlayarak ahırda kemiklerini gömdüğü yemliğine gitmiş ve derdini anlatmış. O esnada yaşlı bir kadın çıkıvermiş Fatık'a,

- Ağlama, sen de git düğüne, demiş.

Fatık:

- Ben nasıl giderim ki hem giyecek elbisem bile yok, demiş.

Yaşlı kadın:

- Yemliğe bak, orda sana göre elbise var, giyip düğüne git.

Fatık bakmış ki yemlikte tam ona göre eşsiz bir elbise ve ayakkabı var. Hemen giyip düğüne gitmiş. Düğünde hem güzelliğiyle hem de eşsiz giysileriyle

herkesin dikkatini çekmiş. Bir ara ‘Eyşık annesine: “Bu bizim Fatık değil mi?” diye sormuş.

Annesi:

- O çirkin bir kızdır, hem nerden bulacak böyle elbiseleri, bunu ancak prensesler giyer, demiş.

O zamanlar düğünler üç gün sürüyormuş. Birinci gün oyunlar bitince koşagelmış ve ahırda elbiselerini değiştirmiş. ‘Eyşık ve annesi gelince onu yırtık pırtık elbiseleriyle ev işleriyle uğraşiyor bulmuşlar. Düğünün ikinci gününde de aynı durum yaşanmış. Düğünün üçüncü gününde ‘Eyşık’ın annesi durumdan şüphelenmiş, Fatık’ın önüne bir kazan koyarak,

- Biz düğünden gelene kadar bu kazanı gözyaşlarıyla dolduracaksın, demiş.

Fatık koca kazanı nasıl gözyaşıyla dolduracağım, düğüne de gidemeyeceğim, diyerek ağlamış. Yaşlı kadın birden çıkıvermiş,

- Ağlama, kazanı da dolduracaksın, düğüne de gideceksin. Bu kazanı suyla doldur ve içine tuz koyup karıştır, demiş.

Fatık yaşlı kadının söylediklerini yaparak düğüne gitmiş. Düğünde kendini fazla oyuna kaptırmış ve bir de bakmış ki çok geç olmuş. Koşarak eve gelirken ayağı bir kuyuya takılmış ve ayakkabılarının teki kuyuya düşmüş.

Günün birinde Padişahın oğlu askerleriyle köye gelmiş. Kuyudan su çekip içmek istemişler. Kovayı çekince içinde çok güzel bir ayakkabı görmüşler. Padişahın oğlu bunun sıradan bir ayakkabı olmadığını anlamış ve bu ayakkabının sahibini bulup onla evleneceğim, demiş. Padişahın oğlu köy köy dolaşmış, en sonunda ‘Eyşık ve annesinin evine gelmiş. Ayakkabı ‘Eyşık’a olmayınca annesi hemen ayaklarını yontmuş, sabunla yumuşatmaya çalışmış ama ne yaptıysa ayakkabı ‘Eyşık’a olmamış. Padişahın oğlu ayakkabının sahibini bulamamanın üzüntüsüyle evden çıkmak üzereyken yaşlı kadın çıkıvermiş ve bu evde bir kız daha var, demiş. Padişahın oğlu Eyşık’ın annesinin tüm kötölemelerine rağmen Fatık’ı çağırmış. Ayakkabılar Fatık’ın ayağına hemen oturmuş. Padişahın oğlu çok sevinmiş ve Fatık’la hemen evleneceğini söylemiş. Fatık çok sevinmiş ve ilk defa yüzü gülmüş. Fatık gülerken dışarıda rengârenk çiçekler açmış. Fatık annesinin sert bakışlarıyla karşılaşınca da birden yüzü solmuş ve gözyaşı dökmüş. Dışarıda o esnada birden yağmur başlamış. Padişahın oğlu durumu fark etmiş ve

Fatık'ta kimsede olmayan bir şeylerin olduğunu görerek düğünün hemen yapılmasını istemiş. 'Eyşık ve annesi kıskançlıktan çatlıyorlarmış. Düğün hazırlıkları başlamış. 'Eyşık'ın annesi sinsi bir plan yapmış. Fatık'ı kandırıp bir uçurumun kenarına götürmüş ve gözlerini çıkararak uçurumdan yuvarlamış. Düğün günü de gelinliği 'Eyşık'a giydirmiş. Gerdek gecesi padişahın oğlu karşısında Fatık'ı görmeyince çok şaşırılmış.

-Sen benim gördüğüm kız değilsin, demiş.

'Eyşık:

- Ben gördüğün ve beğendiğin kızım, demiş.

Padişahın oğlu:

- O kız gülünce dışarıda rengârenk çiçekler açıyor, ağlayınca yağmurlar yağıyor. Sen o değilsin, diyerek 'Eyşık'ı kovmuş.

Padişahın oğlu Fatık'ı bulmak için yollara düşmüş. Fatık ise uçurumun altında bir çukura düşmüş, ölmemiş ama gözleri artık görmediğinden yolunu bulup kurtulamıyormuş. Günün birinde Fatık'ın üstünden iki kuş uçmuş ve kanalarından birer tüy düşmüş. Kendi aralarında:

- Bu kız tüylerimizi bulup gözlerinin üstüne koysa iyileşecek, demişler.

Fatık kuşları duymuş ve elleriyle tüyleri arayıp bulmuş. Tüyleri gözlerinin üstüne koyarken yanlışlıkla sağ tüyü sol gözüne, sol tüyü sağ gözüne koymuş ve böylece sağ gözü sol gözünün yerine, sol gözü de sağ gözünün yerine geçmiş. Fatık bu şekilde iyileştikten sonra yolunu bulmuş ve köyün birine gitmiş. Orda padişahın oğlunun kendisini bulmak için yollara düştüğünü öğrenmiş. Etrafa haber salmış ve padişahın oğlu gelip bulmuş onu. 'Eyşık ve annesi kıskançlıktan çatlayadursunlar, Fatık padişahın oğluyla kırk gün kırk gece süren bir düğünle dünya evine girmiş.

2.4.5 Luya Bueç Quel

Cêk ben cêk niben. Yew luya mızawır u zeğel biya. Luy her şew şına kox yew cıtyer kergu dızdnena. Cıtyer onino her nimaj kergon yıra yew kêmîyen. Cıtyer semede dızd tepiştış ra yew dom roneno. Teberi koxıd yew dom roneno u yew kerg ız seri domıd verdeno. Seri domıd “ ina kerg wa turib mala tı meşu kox, Kergon mı tersi ra hın haku nikenı, etira pê ez rızk tu itiya verdena” nusenu.

Luy şewîd hena omeya, hema teberi koxîd kerg ferq kena u not wendena. Luy vona qey mî hive cîyeri bîrnawa a keyfweşî ra eyn kerg gena bueçe ya kuena dom.

Nimajî semede kontrole kox cîyer yeno u luyak bueçe ya kewta domî vineno.

Luy af wazena:

- Ez zaf xîrab yew luya, zaf zîrar da kergon tu. Mî ın semede leyîru xu miqatî kerdîş ra kerd. Mî af bîk, ez hin nîna kox tu.

Cîyer vonu:

- Temum, madem leyîr tu est ez tu nîkîşena la seba îbretîb game ra bueçe tu bîrnena.

Luy xu xelasma la bueçe xu ra zî biya. Bîya luya bueç quelo şîya game. Gemed hemîn heywonu pê ye yari kerd. Şîya kom ca pê ye hewuyayi ye ra vaten luya bueç quel . binate di ruejo, hefto şî, luy şermayîş xu ver hin nişî gem u teyna mend. Luy her hal niweşîd pê findon xu filîyeni. Luy epey ruejo fîkîr kerd u peynî di semede heywon game di yew plan kerd. Luy yew zemon derg ra pê omeya gem hemîn heywon ardenî yew ca.

Luy vona:

- Ez dostî şîma luya bueç quela. Yew zemon derg esto ez miyunîd şîma niya, şîma zaf kewtî mî vir. Her çî şîma mî ra vaten luya bueç quel, şîma heyna dostî mî raştîkîn. Ez ın wextekî şîma ra dur biye, ez rezi yew dostî mî citêrid menda. Mî ucad her ruej engurî werdî pê pîze xu dekerd. La ez ucad pîze mîrdîbiya şîma etiya weyşon wijdon mî qebul nîkerd. Ez qeyîla şîma zî birî pîze xu deki.

Heywonî game:

- tT zaf biciwî luya bueç quel! Ma îtad veyşo geren, qey tu ma pîze xu dekenî.

Luy u heywonî game şîni rezi citêr.

Luy:

- Gele dostî mi! Îtadî zaf mêwî estî herkesî ri yew kuena, la ehtimal esto çîm şîma mêwa yewna umbazîd bo şîma mêwe xu verdî şîri mêwe yîn. Ina ra ser şîmar î yew teklîf mî est. Ez bueçe heme kes mêwe yi ra bestena, engure yî qîdiya ez verdena.

Heme heywon in teklif qebul keni. Luy bueçe hemin bestena mêwı u bena vin. Heywon enguri werdiş dewom keni, luy şına heti cityer.

Luy vona:

- Cıtyero bıra, mı zaf kergi tu dızdnayi. Indayı qebehet mı ver ra tu ez af kerd. Ez qeyıla ina holi tu ser ezi tur yew holi biki. Gemedı heywoni weyşoni omeysi rezi tu u engur weni. Mı yi qapına yı bueçon yın mêwo ra besta, wa yız ina cezayı xırabi xu kaşk biki. La bırayı mı ina holi ra ser yew rica mı esta. Umbazon mı her çı xırabi kerde heyına yın mekişi, yını ri sey mı biki, bueçe yın qeski. Hem bueçe mı qeskerdiş ra pê ez biaqıl, yı zi ben biaqıl.

Teklifi luy weşi cityer şına, şino rezi heywonık beuçon yın ha besteyi mêwon vinen. Heywon eyn remeni enceq ay wext vineni bueçon yın peybeste mêwon.

Cıtyer vonu:

- Ez şıma nikışena, la wa ibretib şımari ser ez bueçon şıma bırnena, şıma heyına rezi mı niyeni. Cıtyer bueçon heywonu hemın bırneni yın serbest keno.

Luya zeğel pâyê heywoni game dayış ra xud bena pil veri yını ra şına u vona:

- De vaji mı ra, bueç quel komu?¹⁵⁷

Kesik Kuyruklu Tilki

Bir varmış bir yokmuş. Yaramaz ve kurnaz bir tilki varmış. Tilki her gece bir çiftçinin kümesine girerek tavuk çalarmış. Her sabah tavuklarından bir eksilme gören çiftçi hırsız yakalamak için bir tuzak kurmuş. Kümesin hemen dışında bir kapana kurmuş ve bir tavuğu da kapanın hemen başında bırakmış. Üzerine de “ Al bu tavuk senindir, yeter ki kümese girme. Tavuklar korkudan yumurtlamıyor, bundan böyle senin rızkını buraya bırakacağım.” yazmış.

Tilki gece vakti yine gelmiş, kümesin hemen dışında tavuğu fark etmiş ve bırakılan notu okumuş. Çiftçiyi pes ettirmenin sevinciyle hiçbir şeyden şüphelenmeden tavuğu alayım derken kapana kuyruğunu kaptırmış.

Sabah çiftçi kümesi kontrole gelir ve kapanda kuyruğunu kaptırmış tilkiyi görür.

Tilki yalvararak:

¹⁵⁷ Refika Samuk, 1965 Eskibağ, Okuryazar, Ev Hanımı.

- Ben çok kötü bir tilkiyim, tavuklarına çok zarar verdim. Bunu yavrularımı beslemek için yaptım. Beni affet, bir daha senin çiftliğine girmem.

Çiftçi:

-Tamam, madem yavruların var seni öldürmeyeceğim ama tüm ormana ibret olsun diye kuyruğunu keseceğim.

Tilki kurtulmuş kurtulmasına ama kuyruğundan da olmuş. Kuyruksuz bir tilki olarak ormana girmiş. Ormanda tüm hayvanlar alay etmişler. Gittiği her yerde “kesik kuyruk, kesik kuyruk” diye aşağılanmış. Günler, haftalar geçmiş, tilki utancından ormana giremez olmuş ve iyice yalnızlaşmış. Her olumsuzluktan kurnazlığıyla sıyrılan tilki günlerce düşünmüş ve sonunda ormandaki hayvanlara bir oyun oynamaya karar vermiş. Uzun bir zaman sonra ormana gelen tilki tüm hayvanları bir araya toplamış.

Tilki demiş:

- Ben sizin dostunuz kuyruksuz tilkiyim. Uzun süredir aranızda yokum, sizleri çok özledim. Her ne kadar bana kesik kuyruk desiniz de sizler benim gerçek dostlarımsınız. Sizden uzakta kaldığım bu sürede bir çiftçi dostumun bağında kalıyordum. Orada her gün üzüm yiyerek karnımı doyuruyordum. Ama ben tokken sizin aç kalmanıza gönlüm razı olmadı. Sizin de bağa gelip karnınızı doyurmanızı istiyorum.

Ormandaki hayvanlar:

- Yaşa kesik kuyruk! Aç aç geziyoruz, sayende karnımızı doyuracağız.

Tilki ve ormandaki hayvanlar çiftçinin bağına gitmişler.

Tilki:

-Dostlarım burada herkese bir tane düşecek kadar asma ağacı var; ama ola ki kendi ağacınızı bırakıp başka arkadaşımızın ağacına göz koyasınız. Bu yüzden size bir teklifim var: Herkesin kuyruğunu ağacına bağlayacağım üzüm bitince bağı çözeceğim, böylelikle herkes eşit bir şekilde yemiş olur.

Tüm hayvanlar teklifi kabul etmiş. Tilki herkesin kuyruğunu ağacına bağlayıp ortadan kaybolmuş. Hayvanlar üzüm yiyedursun tilki doğrudan çiftçinin yanına gitmiş.

Tilki demiş:

-Çiftçi kardeş, senin çok tavuğunu çaldım. Buna karşın sen canımı bağışladın. Bana yaptığın bu iyiliğe karşılık sana bir iyilik yapmak istiyorum.

Ormanda aç kalmış hayvanlar başına girdiler ve üzümlerini yiyorlar. Ben onları kandırıp kuyruklarını ağaca bağladım, böylece yaptıkları kötülüğün cezasını çekecekler. Ama çiftçi kardeş sana yaptığım bu iyiliğin karşılığında senden bir ricam var: Arkadaşlarım her ne kadar kötülük yapmışlarsa da onları öldürmeyin. Onlara bana yaptığım gibi kuyruklarını kesip bırakın. Hem ben kuyruğum kesildikten sonra akıllandım. Onlar da akıllanacaklar.

Tilkinin teklifi çiftçinin hoşuna gitmiş. Bağa gidip kuyrukları bağlı hayvanları görmüş. Kaçmaya çalışan hayvanlar kuyruklarının bağlı olduğunu ancak o zaman fark etmişler.

Çiftçi:

- Sizi öldürmeyeceğim; ama herkese ibret olsun diye kuyruğunuzu keseceğim, böylece bir daha başıma da girmezsiniz, diyerek tüm hayvanların kuyruklarını kesip onları serbest bırakmış.

Kurnaz tilki ormandaki tüm hayvana iyi bir ders vererek, gururlu bir şekilde yanlarından geçerken,

- Söyleyin bakalım. Kimmiş kesik kuyruk?

2.4.6. Pir u Laji Ya

Cêk benu cêk nibenu. Yew pir u laji ya beni. Pir laji xu ra vona:

- Lawem ez biya extiyar, en hin nieşkena bixewıtıb. Çare ma çinu, gerı tı bızewıcıy.

Laj biçarı qebul kerdu. Pir şiya keyne yew zengini waştı, henı u nişoni dıma pe def u xurna veyveyo hol kerdu. Cad veyve ra pe eskeri omeyi beri pir. Pir ra vatu:

- Herb estu, laji xu bíd ma ber cepı.

Pir lafke kena:

- Mı laji xu hemo newe zewıno, mekere, laji mı mı ra megere.

Çawış pir ra vonu:

- Pırık ez suez dona tu. Ez laji tu goni ona dona tu.

Laji şiyoy herb. Veyva newı keyed teyna menda. Şewek pir hewne xud vinena laje ya kışya wo u sersıbay bermı ra vona:

- Mı hewn xud di laji mı merd. Ard kefen kerde eşt erd.

Wextik pir hewn dine cephe herbek ğıdar vejya u ın herbıd zaf eskeri bi şehid. Wextik çawış vineno min şehidon laji pir estu qehr benu u due kenu Allay ri:

- Allay mı! Mı suez da pir. Laji ya gonik ez bena dona ya wa yew hefte ra pe heyne bımıru.

Dueye çawışı qebul bena. Cebrail eleyhisselam pey emiri Allayi go donu laji pir. Çawış qeydik suez dawo pir laji pir benu teslim ya kenu. Pir qerboni bırnayi, pir u laji ya u veyvey ya heftek hesreti xu verneni. Wext yenu. Ezrail yeni keyi pir. Laj pey darbe gulo min gunid kuenu erd. Pir sare xu gena min destun xu bermena. Badico xub xu vona:

- Demek eneok mi diyo hewn niyo, eg hewn ve laji mı nimerden. Laji mı da mı va ez hewa peyin vini u keyi mıd merd.¹⁵⁸

Yaşlı Kadın ve Oğlu

Bir varmış bir yokmuş. Yaşlı bir kadın bir de oğlu varmış. Yaşlı kadın oğluna demiş:

-Oğlum ben yaşlandım, iş yapamıyorum artık. Çaremiz yok, evlenmek zorundasın.

Oğul çaresizce kabul etmiş. Yaşlı kadın gidip bir zenginın kızını istemiş, sözü, nişan derken davullu zurnalı güzel bir düğün yapılmış. Düğünden hemen sonra askerler yaşlı kadının kapısına gelmişler. Yaşlı kadına demişler:

-Savaş var oğlunu ver, cepheye götüreceğiz.

Yaşlı kadın yalvarıp yakarmış:

- Oğlumu yeni evlendirdim, etmeyin, oğlumu benden almayın.

Çavuş yaşlı kadına:

-Nene sana söz veriyorum. Oğlunu sağ salim getirip sana teslim edeceğim.

Yaşlı kadının oğlu savaşa gitmiş. Yeni gelin evde tek kalmış. Bir gece yaşlı kadın rüyasında oğlunun vurulduğunu görmüş ve sabah ağlayarak:

-Rüyamda oğlumun öldüğünü gördüm. Getirip kefenleyip gömdüler.

Yaşlı kadının rüya gördüğü sırada cephe şiddetli bir çarpışma olmuş, bu çarpışmada birçok asker şehit düşmüş. Çavuş ölenlerin arasında yaşlı kadının oğlunu ölü görünce kahrolup Allah'a yalvarmış:

¹⁵⁸ Ayser Bürke, 1977 Güzeldere, Okuryazar değil, Ev hanımı.

-Allah'ım! Yaşlı kadına söz verdim. Oğluna can ver götürüp eve teslim edeyim bir hafta evde kalsın sonra canını alırsın.

Çavuşun duası kabul olmuş. Cebrail aleyhisselam Allah'ın emriyle çocuğa can vermiş. Çavuş söz verdiği gibi onu eve getirip annesine teslim etmiş. Yaşlı kadın kurbanlar kesmiş, bir hafta boyunca geliniyle birlikte oğluyla hasret gidermiş. Vakit gelip çatmış, Azrail uğramış yaşlı kadının evine. Oğul kurşun yarasıyla kanlar içinde yere yığılmış. Yaşlı kadın başını ellerinin arasına alıp ağlamış, ağlamış. Sonra kendi kendine demiş.

-Demek ki gördüğüm rüya değilmiş, rüya olsaydı oğlum ölmezdi. Son kez göreyim diye bana teslim ettiler ve evimde öldü.¹⁵⁹

2.4.7. Piro Pising

Cêk ben cêk nêbeno, yew pir û pising ben. Yew ruej piro pising semedê şuteyiş ra şın dere. Badi şuteyiş pir pising ra vona şu keye semedê werde pewtiş ra adır wek. Pising hem adır niwekena hem şitik ser kuçelonid wena u şına rakutena. Pir helug omeya keye onina pising adır nitavisto u şit iz werdew. Pir gerena pising u onena ha bın axurdı rakuteya. Pir yew qedim gina pê bueça pising bîrnena. Pising wırzena onina bueç pa çına.

Pising pir ra vona:

- Lez bueçe mı biya pira pis, veyvê xal mı est ez in hal ra seni şına.

Pir vona:

- Tı şit mı biya ezi bueçê tu bîdi.

Pising cadı şına veri monga tera vona:

- Munga munga! Şit bîdi mı, ez duna pir wa bueçê mı bîdo, ez bueçê xu nuna pa u şına veyvê xal xu.

Munga vona:

- Mîri binê vaş biya ezi şit bîdi tu.

Pising sebayı vaş şına merge, vona:

- Merge merge! Bine vaş bîdi mı, ez duna munga, şit bîdi mı, ez duna pir, wa bueçe mı bîdo mı, ez şına veyvê xal xu.

Merge:

- Ez zaf teyşona, mîr awk biye, ezi vaş bîdi tu.

¹⁵⁹ Ayser Bürke, 1977 Güzeldere, Okuryazar değil, Ev hanımı.

Pising şına ver henî, vona:

-Hênî, hênî! awk bı di mı, ez awk duna merge , wa vaş bíd mı, ez vaş bena duna munga, munga şıt bıdı mı, ez bena duna pir, pir bueçe mı bído ez bueçe xu nun pa û şına veyvê xal xu.

Hênî:

- Eyro keyf mı niyenu. Şu Keynun ra vaj, wa biyer ser mı dı govend bıker, ez awk duna tu.

Pising şına ver keynun, vona:

- Keyne, keyne, şıma biyeri ser hênî ra govend bıker, hênî awk bıdı mı, ez awk duna merge wa vaş bıdı mı, ez vaş duna munga, munga şıt duna mı, ez bena duna pir, pir bueçe mı bído, ez bueçe xu nun pa şına veyvê xal xu.

Keyne von:

- Ma govend keni la solin ma çını. Şu solderz ra vaj, wa mar solun bıderz, ma zi govend bıker.

Pising şına ver solderz û vona:

- Solderz, solderz, tı mı ri çend citeye solun bıderz, ez duna keynun, keyne şın ser hênî ya govend ken, hênî awk dun mı, ez awk duna merge , merg vaş dun mı, ez vaş duna munga, munga şıt duna mı, ez bena duna pir, pir bueçe mı duna mı, ez bueçe xu nun pa şına veyvê xal xu.

Solderz:

- Mı ri hakun biya ez tu ri solun bıderz.

Pising şına ver kerg u vona:

- Kergê Kergê! Hakun bı di mı, ez hakun bena duna solderz, solderz mı ri çend citeye solun derzen, ez solun bena duna keynun, keyne ser hênî ra govend ken, hênî awk dun mı, ez awk duna merg, merg vaş dun mı, ez vaş duna munga, munga şıt duna mı, ez şıt duna pir, pir bueçe mı duna mı, ez bueçe xu nun pa u şına veyvê xal xu.

Kerg vona:

- Mı ri kerek biya, ezi haku bıdı tu.

Pising şına ver kuwari u vona:

- Kuwarı kuwarı! Kerek bı di mı, ez bena duna kerg, kerge hakun duna mı, ez hakun duna solderz, solderz mı ri çend citeye soluno derzen, ez duna keynun, keyne ser hênî ra govend ken, hênî awk dun mı, ez duna merge, merg

vaş duna mı, ez vaş duna munga, munga şıt duna mı, ez duna pir, pir bueçe mı duna mı, ez bueçe xu nun pa u şına veyvê xal xu.

Kuwarı von:

- Yew qul mıdı esta, şu sıl biya mı ra saw, ez korek bıdı tû.

Pising şına ver ga, vona:

Gayo gayo! Sıl bıdı mı, ez dona kuwarı, korek dun mı, , ez bena duna kerg, kerge hakun duna mı, ez hakun duna solderz, solderz mı ri çend cıteye soluno derzen, ez duna keynun, keyne ser hênî ra govend ken, hênî awk dun mı, ez duna merge , merg vaş duna mı, ez vaş duna munga, munga şıt duna mı, ez duna pir, pir bueçe mı duna, ez bueçe xu nun pa u şına veyvê xal xu.

Ga vonu:

- Ser axuri mı ra dalpe yeni, şu qul padı, ezi sıl bıde tu.

Pising şına ser axuri qul padena, bacu yena pey qine ga sıl pawıtene, ga aya hel yew çirtme duno ye ra pising disı ra padüsya ocad mırene. Ina vistonıkıd ityad qediyena.¹⁶⁰

Yaşlı Kadın ile Kedi

Bir varmış bir yokmuş, yaşlı kadın ve kedisi varmış. Bir gün yaşlı kadın ve kedisi dereye yıkanmaya gitmişler. Derede yıkandıktan sonra yaşlı kadın kediyeye gitmesini ve yemek pişirmek için ateş yakmasını söylemiş. Kedi ateşi yakmadığı gibi ocaktaki sütü de içmiş ve sonra gidip uyumuş. Yaşlı kadın eve gelince kedinin ateşi yakmadığını ve sütün de içildiğini görmüş. Yaşlı kadın kediyi aramaya koyulmuş ve bir de bakmış ki kedi ahırda uyuyormuş. Yaşlı kadın bir keser alıp kedinin kuyruğunu kesmiş. Kedi uyanınca kuyruğunun kesildiğini görmüş.

Kedi yaşlı kadına demiş:

-Çabuk kuyruğumu getir kötü kadın, dayımın düğünü var bu şekilde nasıl giderim?

Yaşlı kadın:

-Sen sütümü getir, ben de kuyruğunu vereyim.

Kedi doğruca ineğe gitmiş ve ineğe:

¹⁶⁰ Emine Çelik, 1958, Sarıbudak, Okuryazar, Ev Hanımı.

- İnek, inek! Bana süt ver, yaşlı kadına vereyim, kuyruğumu versin, kuyruğumu takıp dayımın düğününe gideyim.

İnek:

-Bana ot getir, ben de süt vereyim.

Kedi ot getirmek için meraya gitmiş ve meraya:

-Mera, Mera! Bana ot ver, ineğe vereyim, bana süt versin, sütü yaşlı kadına vereyim, yaşlı kadın kuyruğumu versin, ben de kuyruğumu takıp dayımın düğününe gideyim.

Mera:

- Bana su getir, ben de ot vereyim.

Kedi hemen çeşmeye gitmiş, çeşmeye:

-Çeşme, çeşme! Bana su ver, meraya vereyim, mera bana ot versin, ineğe götüreyim, inek bana süt versin, yaşlı kadına vereyim, yaşlı kadın kuyruğumu versin, ben de kuyruğumu takıp dayımın düğününe gideyim.

Çeşme:

-Bugün keyfim yok. Git kızları getir, karşımda oynasınlar, ben de su vereyim.

Kedi kızların yanına gitmiş ve demiş:

- Kızlar, kızlar! Çeşme başında halay çekin, çeşme bana su versin, suyu meraya vereyim, mera bana ot versin, otu ineğe vereyim, inek bana süt versin, sütü yaşlı kadına vereyim, yaşlı kadın kuyruğumu versin, ben de kuyruğumu takıp dayımın düğününe gideyim.

Kızlar:

- Halay çekeriz, ancak ayakkabımız yoktur, git ayakkabıcıya söyle bize ayakkabı diksin biz de halay çekelim.

Kedi ayakkabıcıya gitmiş ve demiş:

- Ayakkabıcı, ayakkabıcı! Bana birkaç çift ayakkabı dik, kızlara vereyim, kızlar çeşmede halay çeksin, çeşme bana su versin, suyu meraya vereyim, mera ot versin, otu ineğe vereyim, inek süt versin, sütü yaşlı kadına vereyim, bana kuyruğumu versin kuyruğumu takıp ben de dayımın düğününe gideyim.

Ayakkabıcı:

- Bana yumurta getir, ayakkabı dikeyim

Kedi tavuğun yanına gitmiş ve demiş ki:

- Tavuk, tavuk! Bana yumurta ver, bakkala vereyim, bakkal bana ayakkabı versin, kızlara vereyim, kızlar çeşmede halay çeksin, çeşme su versin, suyu meraya vereyim, mera ot versin, otu ineğe vereyim, inek süt versin, sütü yaşlı kadına vereyim, yaşlı kadın kuyruğumu versin, ben de dayımın düğününe gideyim.

Tavuk:

-Bana darı getir, ben de sana yumurta vereyim.

Kedi darı ambarına gitmiş ve ambara:

-Ambar, ambar! Bana darı ver, tavuğa vereyim, tavuk yumurta versin, ayakkabıcıya vereyim, ayakkabıcı ayakkabı birkaç çift ayakkabı diksin, kızlara vereyim, kızlar çeşmede halay çeksin, çeşme bana su versin, meraya götüreyim, mera bana ot versin, ineğe vereyim, inek süt versin, yaşlı kadına vereyim, yaşlı kadın kuyruğumu versin, ben de dayımın düğününe gideyim.

Ambar:

- Bir çatlak var bende, tezek getir sür, ben de darı vereyim.

Kedi öküzün yanına gitmiş ve demiş:

-Öküz, öküz! Bana tezek ver, tezeği ambara vereyim, ambar bana darı versin, darıyı tavuğa vereyim, tavuk yumurta versin, yumurtayı bakkala vereyim, bakkal ayakkabı versin, ayakkabıları kızlara vereyim, kızlar çeşme başında halay çeksin, çeşme bana su versin, suyu meraya vereyim, mera ot versin, otu ineğe vereyim, inek süt versin, sütü yaşlı kadına vereyim, yaşlı kadın kuyruğumu versin, ben de dayımın düğününe gideyim.

Öküz demiş:

- Ahırımın çatısı damlıyor, deliği kapat, ben de sana tezek vereyim.

Kedi hemen dama çıkıp deliği kapatmış. Sonra gelip öküzün arkasına geçip tezek beklemiş. Öküz o esnada öyle bir çifte atmış ki kedi duvara yapışıp oracıkta can vermiş ve bu masal da burada bitmiş.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KALIPLAŞMIŞ İFADELER

3.1. Atasözleri

Atasözleri anonim halk edebiyatı ve folklorun önemli unsurlarından biridir. Bu sözlerin söyleyeni ve ne zaman söylendiği bilinmemektedir. Türkçenin bilinen en eski kaynaklarından itibaren sav, mesel (darb-ı mesel), tabir, makal, tapma, hikmet, kelâm-ı kibar, oranlama, samah, ulular sözü, atalar sözü, atasözü gibi adlar altında nesilden nesile aktarılacak günümüze kadar gelmiştir.¹⁶¹

Çalışmamıza konu olan Bingöl ili Genç ilçesi Servi bölgesinde halkın geneli Türkçe bilmekle beraber daha çok Zazaca konuşmaktadır. Zazacada atasözüne kelime karşılığı olarak “vateye verenon” veya “vateye verenan” denmektedir. İnsanlar günlük yaşamda Zazaca bir atasözü kullanırken “eskilerin bir sözü vardır” anlamına gelen “yo vateye verenon est” şeklinde söze başlayarak aktarırlar.

Atasözleri, Türk Dil Kurumu Türkçe sözlükte ; “*Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, darbimesel.*”¹⁶² şeklinde tanımlanmaktadır. Ömer Asım AKSOY ise atasözlerini “Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler.” şeklinde tanımlar.¹⁶³

Buna göre atasözleri için ait olduğu toplumun geçmişi, inanişini, düşüncesini yansıtan, toplumun ortak tutumunu belirten öğüt verici özlü sözler olarak anlamını genişletebiliriz.

Atasözlerinin biçim ve işlev bakımından birtakım özelliklere sahiptir. Bu özellikler şöyledir:

A) Biçim Bakımından

1. Atasözleri kalıplaşmıştır. Yapısındaki sözcükler değiştirilemeyeceği gibi sözcüklerin yeri de değiştirilemez.

2. Atasözleri kısa ve özlüdür; az kelimeyle çok şey anlatır.

3. Atasözlerin geneli bir iki cümle şeklindedir. Daha uzun olanları çok azdır.

¹⁶¹ Pala, İskender, *Atasözleri Sözlüğü*, LM Yayınları, İstanbul, 2002, s. 2.

¹⁶² <http://www.tdk.gov.tr/>

¹⁶³ Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 Atasözleri Sözlüğü* İnkılap Yay., İstanbul, 1988, s. 37.

B) İşlev Özellikleri

1. Toplumsal olayların nasıl olageldiğini - uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak- tarafsız bir şekilde bildirir
2. Tabiat olaylarının nasıl olageldiklerini anlatır.
3. Sosyal olayların nasıl geliştiğini bildirir ve bundan ders almamızı sağlar.
4. Denemelere veya mantığa dayanarak ahlak dersi ve öğüt verir.
5. Birtakım gerçekler felsefeler, bilgece düşünceler bildirerek yol gösterir.
6. Töre ve gelenekleri bildirir.
7. Toplumdaki birtakım inançları bildirirler.¹⁶⁴

Atasözlerinin bir toplum açısından önemini yukarıda belirttik. Konumuz olan Bingöl ili Genç ilçesi Servi bölgesinin folklorunu daha iyi tanımak için çalışmamızın bu kısmında Servi bölgesinden derlediğimiz atasözleri verilmiştir. Atasözleri bölgedeki söylenişine uygun olarak Zazaca yazılmış ve Türkçe açıklaması yapılmıştır.

1. **Aqil sivik, bar yî girun:** Aklı hafif, yükü ağırdır.
2. **Aqil, pê perî nierniyen:** Akıl, para ile satın alınmaz.
3. **Aşık çım gına geyşt sılom xu vira keno:** Çingene yiyecek şeyler görünce selamı unuttur.
4. **Awk heta layl nibo zeng(zelal) nibena:** Su bulanık olmadan berrak olmaz.
5. **Bıza gerin çime inıra awk wena:** Uyuz keçi pınarın gözünden su içer. Bazı insanlar vardır ki kendi kusurlarına bakmadan hak etmedikleri bir mevki ve makamın nimetlerinden faydalanırlar.
6. **Buçe heri ne derg bena nez kılm bena:** Eşeğin kuyruğu ne uzar ne de kısalır. Kişinin bir işte inat etmesi, bir şeylerin değişmeyeceğini ifade etmek anlamında kullanılır.
7. **Buçe kutık hewt seri qalıbd mend akerd heyne çewta:** Köpeğin kuyruğu yedi yıl kalıpta kaldıktan sonra açılrsa gene eğri olur.
8. **Dest est u dest sera:** El elden üstündür.
9. **Diso tur vuna veve tı beşnaw:** Duvar sana söylüyorum, gelinim sen duy.

¹⁶⁴ Aksoy, a.g.e., s. 17-19.

10. **Feqir Çi dizdeyi, aŐme Şew ra vejjiyaye:** Fakir hırsızlığa gitmiş, gece ay çıkmış. Fakirin ayıpları çabuk çıkar ortaya.
11. **Ga meren erme munen, insu meren nume munen:** küz ölür mera kalır, insan ölür ismi kalır.
12. **Gore(kar) helik qesabad serik:** Anlık bir iş, insana bir yıl gibi gelir.
13. **Hemekes xuy her xu zoni:** Herkes kendi eŐeĐinin huyunu bilir.
14. **Her Çi zuezo esterı biyeno umeya gueş tira kewte:** EŞek yaylaya çıkmış boynuzu çıksın diye, gelmiş kulakları da düşmüş(kulaklarından da olmuş).
15. **Her weniŐtiŐ yo eyb se war umeyiŐ eyb dıyını:** EŞeğe binmek bir ayıpsa ikinci ayıp da yaya gelmektir.
16. **Herê cinî o cumerd yo cara:** Karı ve kocanın toprağı bir yerdendir.
17. **Herg vaş quik xu ser beno zengue:** Her ot kendi kökü üzerinde yeŐerir.
18. **Herqılı runişt kerari bermene:** Toprak parçası oturmuş, taşa ağlamış. Kendi zayıf durumunun farkında olmayıp da baŐkasına acıyanlar için söylenir.
19. **İnsu heta deyndar nibu maldar nibenu:** İnsan borlanmayana kadar mal sahibi olmaz.
20. **Kari wext, paŐay text:** Zamanında yapılan iş, padiŐah tahtıdır. İŞini zamanında yapanlar padiŐah tahtındaymıŐ gibi rahatlar.
21. **Kerge mı kutwere mına, hakkere Őariya:** Tavuğum yemi bende yiyor, ele yumurtluyor.
22. **Kes vaju kes biaru, kes nivaju aru:** Kim söylerse o arsızdır, kim söylemese o edeplidir.
23. **Keynayak ha key babi da biyar(biwaŐti) niya:** O kız ki babasının evinde kalıyor, sevgilisiz değildir.
24. **Kurik wer mııkunu:** Darı, kuŐların yemidir. Darı eken kuŐlara katlanır.
25. **Kutık goşt kutık niwenu:** Köpek, köpeğin etini yemez.
26. **Kutık siya u sipı yewo:** Köpeğin siyahı da beyazı da birdir.
27. **Kutıku ha aste kuen hayeyi ha bueyıya:** Kemik iğnemekte olan köpeğin dikkati kuyruğundadır.
28. **Laser Şinu qef munenu:** Sel geçer, çalılık kalır.
29. **Lahir mar bi jahr nêben:** Yılanın yavrusu zehirsiz olmaz.

- 30. Loqmê şar nêqedyen, pîzê ki nidiryen:** Elin lokması bitmez, kişinin karnı yırtılmaz.
- 31. Luya geyraya, şari vindertî ra hewlêr a:** Gezen tilki, oturan insanlardan daha iyidir.
- 32. Punk şewe, quik mewu, kena bın dewe pey hitbar nibeno:** Geceleyin havanın açık ve temiz olmasına, asma ağacının köküne ve köy içinde çok gezen kıza güvenilmez.
- 33. Qu çend berz bend wa berzib rayer ser yıra şinu:** Dağ ne kadar yüksek olursa olsun, yol üstünden gider.
- 34. Sare weşir nişte nibenu:** Sağlam olan, ağrımayan baş için muska yapılmaz.
- 35. Say unira say bena sor:** Elma elmaya bakarak kızarır.
- 36. Şew yena, tew yena:** Akşam olunca ah vahlar başlar. Bitirilemeyen işlerden dolayı keşkeler başlar.
- 37. Tayra qij hewnun pilo vinena:** Küçük kuş büyük rüyalar görür.
- 38. Ters bıra mergu:** Korku, ölümün kardeşidir
- 39. Ti çiqas gî tadê sê ehend bûy dun:** Sen pisliği ne kadar çok karıştırırsan o kadar çok koku verir.
- 40. Vate dızd u war keyi yo se ga luecin ra şın qeyme:** Hırsızla ev sahibinin sözü bir olursa, öküz bacadan çıkar.
- 41. Verg u merg ha piyayi:** Kurtla ölüm birlikteler.
- 42. Weli ra kuenu teli, teli ra kuenu weli:** Veliden diken düşer, dikenden veli düşer. İyi insanda kötü, kötü insandan da iyi insan dünyaya gelir.
- 43. Xebere tamum ki herir ra voni:** İnsan bir sözün tam halini ancak eşeğe söyler.
- 44. Xwez, pê salawatûn ra imun nin:** Domuz, salavatla imana gelmez.
- 45. Zor nuna qıney aqıl:** Zor aklın g.. koyar. Zorluk karşısında akıl devre dışı kalır.

3.2. Deyimler

Deyimler atasözleri ile benzerlik gösterirler. Bu yüzden atasözleriyle karıştırılmaktadır. Deyim kavramı ile ilgili Türkçe kaynaklarda pek çok tanım yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları şunlardır:

“Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir.”¹⁶⁵

“Deyimler için “Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük toplumluluğu ya da tümce.”¹⁶⁶

“Deyimler, düşünce, kavram, nesne ve kişilerin durumlarını, özelliklerini yansıtmak için kullanılan ve gerçek anlamın dışına çıkmış özel anlam/anlatım boyutuyla kalıplaşmış söz öbekleridir.”¹⁶⁷

Deyimleri daha iyi anlamak, atasözlerinden ve benzer söz gruplarından ayırmak için deyimlerin biçim ve kavram özelliklerine değinmek gerekir.

A- Biçim Özellikleri

1- Deyimler de atasözleri gibi kalıplaşmış sözlerdir. Bir deyim sözcükleri değiştirilemez ve söz dizimi bozulamaz.

2- Deyimler de atasözleri gibi kısa ve özlü anlatım özelliği taşır.

3- Deyimler en az iki sözcükle kurulur. Biçim bakımından söz öbeği ve tümce durumunda olmak üzere iki bölüğe ayrılır.

B- Kavram Özellikleri

1-Deyim bir kavramı belirtmek için kullanılan özel bir anlatım kalıbıdır; genel kural niteliği taşımaz. Bu deyim atasözünden ayıran en önemli özelliktir.

2-Deyimlerin amacı, bir kavramı özel kalıp içinde sunmak veya çekici hoş bir anlatımla ifade etmektir. Atasözlerinin amacı ise yol göstermek, ders ve öğüt vermek, ibret almamız için gerçekleri belirtmektir. Görülüyor ki deyimle atasözünün amaçları da birbirinden farklıdır.

3-Deyimle atasözü arasında sınırdaki bulunan sözlere dikkat etmek gerekir. Bunlar atasözü arasına da alınsa deyim arasına da alınsa yanlış sayılamayacak sözlerdir. Bu sözler iki anlam taşıdığı için iki türlü de yorumlanabilir. Bazen de fiil çekimine bağlı olarak atasözü iken deyim, deyim iken atasözüne dönüşebilir.

4-Deyimlerin çoğu gerçek anlamının dışında kullanılır. Örneğin; “devede kulak” deyimini gerçek anlamının dışına çıkmıştır. Kimi deyimlerde ise kalıplaşmış

¹⁶⁵ TDK, *Türkçe Sözlük*, Ankara,1998. s.576

¹⁶⁶ Aksoy, a.g.e., s. 52.

¹⁶⁷ Akyalçın, Necmi, *Türkçemizin Anlamsal Zenginlikleri Deyimlerimiz*, Eğiten Kitap Yay., Ankara, 2012, s. 11.

sözden çıkan anlam gerçek anlamından uzaklaşmaz. Örneğin; “çoğu gitti azı kaldı” deyimini gerçek anlamını korumaktadır.¹⁶⁸

Servi bölgesinde deyimler çok sık kullanılır. Yörede deyimlerin Zazaca kelime karşılığı olarak kavı, vate, vate verenon, tebir gibi sözcükler kullanılır. Yöre halkı deyimleri sözü güçlü kılmak için kullanır, konuşma esnasında hazırlık yapmadan konuşmanın akışı içinde olduğu gibi aktarır. Bölgede kullanılan deyimlerden bazıları Türkçe deyimlerle benzerlik gösterirken bazıları da Zazacanın konuşulduğu diğer bölgelerde bile bilinmeyen tamamen yöreye has ve hikâyeleri olan deyimlerdir. Aşağıda bölgede sıkça kullanılan deyimleri Zazaca yazıp Türkçe açıklamasını yapacağız.

1. **Adır kewte zeri yi:** İçine ateş düştü.
2. **Adır kewtiş keye:** Eve ateş düşmek. Mal mülkün elden gitmesi, sevdiklerini kaybetmek, perişan olmak anlamındadır.
3. **Adır kewtu qine yi:** G...ateş düşmüş. Çok telaş eden, yerinde duramayanlar için kullanılır.
4. **Aqil sere ra girewtiş:** Aklını başından almak.
5. **Bela xu sawit şar ra:** Millete bela olma
6. **Bın ma qal çinayış:** Bu sözün aslı astarı yoktur.
7. **Ciğeri kesi helneyyiş:** Ciğeri erimek, içi yanmak, çok dertlenmek.
8. **Çene kerdış:** Çene çalmak, çok konuşmak.
9. **Çemu çem şiyeyiş:** Boşu boşuna gitmek, çalışmasının zayi olması.
10. **Çım bınrayiş:** Gözü kesmek, yapabileceğine inanmak.
11. **Ez xeyr tı selamet:** Ben hayır, sen selamet. İş bittikten sonra alakayı kesmek, herkes kendine yoluna gitmesi anlamında kullanılır.
12. **Ga Zımagic, dızd Zımagic, şade Zımagic¹⁶⁹:** Öküz Zımaglı, hırsız Zımaglı, şahit de Zımaglıdır.
13. **Fış tede nivindena:** Sır saklayamamak
14. **Gore xu est pey gatar:** İşini sağlama almak.
15. **Inak ma ser umeya kergun Wışkala¹⁷⁰ ser nümeya:** Bu bizim başımıza gelen, Wışkala'nın tavuklarının başına gelmemiştir.

¹⁶⁸ Aksoy, *a.g.e.*, s. 38-43.

¹⁶⁹ Zımag: Bahçebaşı köyü

- 16. Rızkı imser sey par:** Bu senenin rızkı da geçen seneki gibidir.
- 17. Rıy xu siya biyeyiş:** Yüzü kara olmak. Ayıplarının ortaya çıkması, utanılacak duruma düşmek.
- 18. Rısiya biyeyiş:** Yalancı olmak.
- 19. Se fisa şeytonî:** Şeytan osuruğu gibi. İşleri rast giden, çok şanslı olanlar için kullanıldığı gibi bir yerinde duramayan çok gezenler için de kullanılır.
- 20. Se her Mıh İbremi:** İbrahim oğlu Mehmet'in eşeği gibi. Boşa çabalamak anlamındadır.
- 21. Simer parîn emser vaydûn:** Geçen yılın samanını bu yıl savuruyor.
- 22. Şeyton ra vuno weta şu:** Şeytana sen kenara çekil, diyor. İşlerinde şeytanı bile geçen, çok uyanık.

3.3. Alkışlar, Kargışlar

Alkışlar, iyi dileği ve dolayısıyla iyiyi güzeli yansıtan sözlerdir. Kargışlar ise kötü dileği dolayısıyla kötüyü, çirkini ve öfkeyi yansıtan sözlerdir. Türk dünyasında alkış ve kargış olarak kabul gören bu sözcükler günümüz Türkiye Türkçesinde dua ve beddua kavramlarıyla karşılanmaktadır. Genellikle birlikte değerlendirilen bu iki kavramdan alkış, iyiyi ve güzeli yansıttığı için kötüyü ve çirkini yansıtan kargışa göre daha çok dikkat çekmektedir.¹⁷¹

Sözlü Türk edebiyatında alkış ve kargışlar çok fazla görülür, fakat yeterince incelenmemiş örnekler arasındadır. Bu sözlerin bir halk edebiyatı türü olup olmadığı da tartışılmaktadır. Halk edebiyatı araştırmalarının önde gelen isimlerinden Pertev Naili Boratav da "100 Soruda Türk Halk Edebiyatı" adlı eserinde alkışlar ve kargışları iki gruba ayırır. Birinci gruba girenleri konuşmayı süslemeden ve sık kullanılan kısa kalıplar şeklinde olduğunu ve bunların "halk edebiyatı türü" olarak değerlendirmenin yersiz olduğunu ifade eder. "*Allah muradını versin!, Tuttuğun altın olsun alkışlara; İnim inim inleyesin!, Allah belanı versin!, Muradına ermeyesin! Kargışlara örnek olarak gösterilebilecek beylik söz kalıplarıdır.*" İkinci gruba ise küçücük sanat yapıtları olarak kabul eder ve "*koygunluğunu anlatımdaki özenilmişlikten, imge, düşünce ve çağrışım buluşlarındaki başarıdan alanlardır.*" Şeklinde tanımlar. Bunlara;" *Yat, baş*

¹⁷⁰ Wışkala: Bahçebaşı köyünün mezarı

¹⁷¹ Oğuz ve Diğerleri, a.g.e. s. 214-217.

ucunda bul; kalk, ayak ucunda bul!, Yiğit arkan yere gelsin!” alkış ve kargışlarını örnek verir.¹⁷²

Alkış ve kargışlar ister bir edebi tür olarak değerlendirilsin ister ifadeyi süsleyen ve anlatımı güçlü kılan dil unsuru olarak kabul edilsin, toplumun yaşanılan olaylara ve durumlara tepkisini gösteren, inançlarını yansıtan önemli birer folklor unsuru olduğu açıktır. Toplum çektiği acılar, uğradığı haksızlıklar, gördüğü zulüm karşısında öfkesini dile döker, belayı ve cezayı genelde yaratıcıdan diler. Gene hoş olaylar ve durumlar karşısında da toplum tepkisiz kalmaz ve en güzel dileklerin, iyiliklerin gerçekleşmesi için Allah’tan yardım ister.

Servi bölgesinde halk dinine bağlıdır. Yaşadığı iyi ve kötü olaylar, durumlar karşısında Allah’a sığınır ve ondan yardım diler. İyilikler karşısında halk hayır duada bulunur. Kötülük karşısında da halk Allah’a sığınır ve mağduriyetini dile getirerek hakkının alınmasını ister. Bölgede alkışlar için dua kavramı kullanılırken, kargışlar için Zazacada bedduaya karşılık gelen “zewt” kavramı kullanılır.

3.3.1. Alkışlar (Dualar)

Sivan halkı dini inançlarına sıkı sıkıya bağlıdır. Halk, dini inancı gereği yaşanabilecek her türlü olay ve durum karşısında aczini görüp dualar eder ve Allah’a sığınır. Bölge insanı dualarında kendileri, sevdikleri ve iyilik gördükleri muhatapları için Allah’tan iyilik güzellik vermesini; yaşanabilecek bela ve musibetlere karşı Allah’ın korumasını dilerler. Bölgede duanın gücüne çok inanılır. Özellikle Allah’a sevgili olduğuna inanılan kişilerin ve yaşlıların duaları çok önemsenir ve bu duaların kabul edileceğine inanılır. İnsanlar bu kişilerden, hastalıktan kurtulmak, evlenmek, çocuk sahibi olmak, mal mülk edinmek gibi durumlar için kendilerine dua etmelerini isterler.

Bölgede farklı kesimler ve durumlar karşısında yapılan dualar da farklılık kazanır. Örneğin çocuklar için yapılan dualar, gençler ve yaşlılar için yapılan dualardan daha farklıdır. Gene evlenecek çiftler için yapılan dualar, aile, yolculuk ve uğurlama, sofraya ve bereket için edilen dualar farklılık arz eder. Yapılan bu duaların geneli kalıplaşmış söz özelliği taşır. Bu da bölgede dua etme kültürünün çok eskilere dayandığını gösterir.

¹⁷² Boratav, a.g.e., s. 136.

Yörede derlediğimiz birtakım duaları halkın dilinden yani Zazaca yazıp karşısında da Türkçe anlamlarını yazacağız.

1. **Alla aya dınyad tı umbaz Hazret Musab bıku:** Allah seni öbür dünyada Hz. Musa'ya arkadaş etsin.
2. **Alla bereketi Halil İbrahim sofrə şıma bıdu:** Allah sofranıza Halil İbrahim bereketi versin.
3. **Alla kemune şıma nidu:** Allah eksiklik, yokluk göstermesin.
4. **Alla key şıma awıko:** Allah evinizi bereketlendirsın.
5. **Alla tı umbaz Hazret Hızır bıku:** Allah seni Hz.Hızır(a.s)a arkadaş etsin.
6. **Alla tu verd:** Allah seni bağışlasın.
7. **Alla yewa şıma hınzaruk:** Allah birinizi bin etsin.
8. **Dest tu zergunib:** Elin bereketli olsun.
9. **Hem dınyadı hem exretid tı hole vini:** Hem dünyada hem ahirette iyilik göresin.
10. **Homay qıcon tu şay bıku:** Allah çocuklarını(aileni) şen kılsın.
11. **Homa(Alla) şıma ra razı bu:** Allah sizden razı olsun.
12. **Homay tu şay bıku:** Allah seni sevinçli, mutlu etsin.
13. **İnşalla şıma derd ah nivın:** İnşallah dert, ah görmezsiniz.
14. **İnşalla tı tenge nivın:** İnşallah darlık görmezsin.
15. **Ma kemnu Alla bizeydnu:** Biz azalttık, Allah arttırsın.
16. **Tı çerayı feqire niveni:** Hiçbir zaman fakirlik görmeyesin.
17. **Tı şı seri kera turi zergunibu:** Taşın üstüne gitsen bile senin için yeşillensin, bereketlensin.
18. **Tı tun bıxebeti zaf büri:** Az çalışasın, çok kazanasın.
19. **Tı zengin dınyawu exret piyabı:** Hem dünya hem de ahirette zengin olasın.
20. **Wa bext tu akerde bu:** Bahtın açık olsun.

3.3.2. Kargış (Beddua)

Kötü dilekte bulunmak olarak niteleyebileceğimiz beddua, Farsça bed (kötü) ile Arapça “dua” sözlerinden meydana gelmiş ve “kötü dua” anlamında Türkçeye geçmiştir.¹⁷³

Servi bölgesindeki Zazalar, duayı Arapçadan olduğu gibi alırken beddua için Zazaca “zewt/zewte” sözcüğü kullanılır.

Beddualar da tıpkı dualar gibi inanç eksenlidir. İnsanlar dualarda olduğu gibi beddualarda da acizliğini kabul eder ve her şeyin mutlak hâkimi olan Allah'tan yardım diler. Beddualar haksızlığa uğramış, zulüm görmüş, çaresiz kalmış insanların hakkının alınıp rahatlamak maksadıyla söyledikleri ve muhatapları için Allah'tan kötü dileklerde bulunduğu sözlerden oluşur. Beddualarda ceza Allah'tan beklenir ve doğadaki kötü varlıkların, durumların, yaşanmış kötü olayların muhataplarına musallat olması istenir. Bu sözler de dualar gibi genellikle kalıplaşmış sözlerdir. Beddualar da dualar gibi yüz yıllar boyunca söylenegelmiş ve halkın geçmişinden izler taşır. Böylece kalıplaşmış beddualardan toplumun düşmanlarını, korkularını, farklı olaylara bakışını öğrenmek mümkündür.

Bölgede söylenen beddualarda her ne kadar muhataplar için kötülükler istense de bazen bunun gerçekleşmesi istenmez. Kızgınlık anında ebeveynler çocuklarına, kardeş kardeşe, gelin kaynanasına, komşu komşuya beddua eder. Bu beddualar genellikle öfke ile söylenmiş sözlerdir. Karşısındakine kızgınlık, kızgınlık, sitem amaçlı söylenir ve bu şekilde amacına ulaşır.

Bölgede edilen beddualarda bazen gerçekten muhatabın yaptığı karşılığında cezalandırılması istenir. Zulüm, baskı, şiddet ve haksızlıklar karşısında çaresiz kalan kişi durumu Allah'a havale eder ve hakkının alınmasını bekler. Bu beddualar dinmeyen bir öfke durumunun neticesi olarak çok sert ve kırıcıdır. Kişi beddua ederek kendisine kötülük yapanların büyük fenalıklara, musibetlere uğramasını umar. Böylece hakkının alınacağına ve rahatlayacağına inanır.

Bölgede halk arasında çok sık kullanılan beddualardan bazıları şunlardır:

1. **Adır buk key şıma:** Evinize ateş düşsün.
2. **Alla key şıma bixerep nu:** Alla yuvanızı yıksın.

¹⁷³ Oğuz ve Diğerleri, a.g.e. s. 215.

3. **Alla tu mira bıgeru:** Allah seni benden alsın.(Ölesin)
4. **Dest tu bıqerfi:** Elin kırılısın.
5. **Dest tu wışkıb:** Elin kurusun. Elinin değdiği her şey kurusun.
6. **Doğız bidu tur:** Kanser vursun sana.
7. **Çım tu bitaki:** Gözün patlasın, kör olsun.
8. **Çım tu korib:** Gözün kör olsun.
9. **Homay tı nigırewt:** Allah seni almaya.
10. **İnşalla vırı turid:** İnşallah yıldırım sana vurur.
11. **İnşalla ware tu çinıbu:** İnşallah sahip çıkanın olmaz.
12. **Ling tu bıqerefti:** Ayağın kırılısın.
13. **Tı bıfatesni:** Çatlayasın.
14. **Tı bure tı teber niki:** İnşallah yersin ama çıkaramazsın.
15. **Tı geberib:** Geberesin.
16. **Tı kuzulkurt buri:** Kızıl kurt yiyesin.(Ölüm cül bir ot)
17. **Tu murad nivin:** Muradını görmeyesin.
18. **Tu murad xu şay nib:** Kısmetinle mutlu olmayasın.
19. **Tı payra çilk bık:** Ayakta damlatasın.(aşırı ishal durumu).
20. **Tı rayer ra ager nager ra şır:** Yolda gidip gelesin, yolunu bulamayasın.
21. **Tı xeyr xura nivin:** Kendinden hayır görmeyesin.
22. **Tı zıqım buye:** Zıkkım yiyesin.
23. **Wa gurmala qol tüdu:** Çingiraklı yılan sana soksun.
24. **Wa tufo turid:** Tufan vursun sana, başına büyük bela gelsin.
25. **Wucağ tu korıb:** Ocağın kör olsun, sönsün.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.HAYATIN GEÇİŞ DÖNEMLERİ

4.1.Doğum

Doğum toplumda mutlu bir olay olarak görülür. Doğumla birlikte ana ve babanın toplumda saygınlığı artar. Dünyaya gelen her çocuk ana babasını sevindirdiği gibi akrabaları, komşuları da sevindirir. Çünkü doğumla ailenin, akrabaların sayısı artmaktadır. Bilhassa küçük topluluklarda aileler sayısının çokluğuyla kendilerini daha güçlü hissetmektedirler.¹⁷⁴

Doğumla ilgili her toplumun kendine has birtakım inanç, âdet ve bunlara bağlı uygulamaları vardır. Servi bölgesinde de doğumla ilgili birtakım adet ve inanmalar mevcuttur. Bölgeye has bu adetleri ve uygulamaları doğum öncesi, doğum esnası ve doğum sonrası evreleri şeklinde anlatacağız.

4.1.1. Doğum Öncesi

Bu dönem anne babaların çocuk sahibi olmaya karar vermesiyle başlar ve doğum olayı gerçekleşene kadar devam eder. Toplum yeni evlenmiş bir çiftten çocuk sahibi olmalarını bekler. Yeni evli çift gerek kendileri gerek aile ve toplum açısından çocuk sahibi olmanın önemini ve beklentilerin farkındadır. Gelin, çocuk doğurarak saygınlık kazanmak, kendini kabul ettirmek ve evliliğini korumak ister. Çünkü çocuksuz bir aileyi toplum kabul etmez ve bu durumda genelde kadın kusurlu görülür. Kadın toplumda kısır, zürriyetsiz, meyvesiz ağaç muamelesi ile karşı karşıya kalır. Erkek de baba olmakla geleceğe güvenle bakmak ve toplumda saygı görmek ister. Bu sebeplerden ötürü yeni evli çift çocuk sahibi olmaya karar vererek süreci başlatırlar.

Evlilikten sonra epey bir süre geçtiği halde çocuk olmuyorsa birtakım çarelere başvurulur. Bu durumda sorun kadında görüldüğü için tedaviye önce kadından başlanır. Yörede kısırlığı gidermek için insanların başvurduğu inanışlar ve yöntemler vardır. Bu inanışlar genelde dinsel ve büyüsel niteliktedir. Ayrıca bir takım halk hekimliği ile ilgili uygulamalar da vardır.

Servi bölgesinde dinsel sayılabilecek uygulamalardan biri türbe ziyaretleridir. Bölgede ziyaret edilen yatırların başında Sivan'ın hemen güneyinde Hani ilçesi sınırları içinde bulunan Pir 'Ez, Ergani ilçesinde bulunan Zülküf

¹⁷⁴ Artun, Erman, *Türk Halk Bilimi*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2009, s. 134.

Peygamber Türbesi ve Sivan'ın Sarıbudak köyünde bulunan Döşe Rez yatırları gelir. Türbe ve yatır ziyaretleri genelde perşembe günleri yapılır. Ziyarete dualar edildikten sonra mutlaka bir hayvan kanı akıtılır, hayvanın eti de orada bulunanlara verilir ya da köye getirilip fakirlere dağıtılır. Pir 'Ez ziyaretine küçük bir beşik götürülür, namaz kılınıp dualar edildikten sonra bu beşiğe taş atılır, beşik sallanırsa duaların kabul olunacağına yorumlanır. Ziyaretlerden sonra dualar kabul olur da çocuk doğarsa ziyaret edilen yatırın ismi verilir. Öyle ki bölgede Zülfü, Zülküf, Zülfiye, Aziz, Azime, Azize gibi isimlerin çoğu bu ziyaretler dolayısıyladır. Çocuk doğduktan sonra da şükür mahiyetinde çocukla beraber tekrar ziyarete gidilir ve kurban kesilir.¹⁷⁵ Günümüzde de çocuk sahibi olmak için hastanelere gidip de derdine derman bulamayan pek çok insan son çare olarak bu türbelere gitmektedir.

Yörede kısırlığı giderme yöntem ve tedavilerinden bir bölümü de büyücülük niteliğindedir. Bu yöntemle tedavide hocalara veya muska yapan kişilere başvurulur. Onlardan muska alınır, onların okuduğu efsunladığı üfürdüğü sular içilir, yemişler yenir. Adetlerden biri de âlimlere, şeyhlere gidip dualarını almak ve onların üstünde dualar okudukları eşyaları taşımak şeklindedir.

Kısırlığı gidermek için bölge halkının tecrübelerine dayanan uygulamalar da vardır. Bunlardan biri tecrübeli bir kadının “mazge kaldırma” denilen anne adayının rahmini elle kaldırılması yöntemidir. Bu günümüzde bile hamile kalamayan kadınların başvurduğu bir halk hekimliği tedavi şeklidir.

Hamile kadınlar hamilelik durumu ile ilgili köyün tecrübeli yaşlı kadınlarından sürekli yardım alırlar. Bu kadınlara “ebe” sözcüğünün Zazaca karşılığı olan “dyik/ deke” denir. Doğum işlerinde tecrübeli bu kadınlar hamile kadının karnında el gezdirerek bebeğin gelişimi hakkında bilgi verirler. Bebek 5-6 aylık olunca ebeler bebeğin cinsiyeti hususunda tecrübelerine dayanarak fikirlerini söylerler. Ayrıca bebeğin sağlıklı gelişimi ve gebe kadının rahat doğum yapması için tavsiyelerde bulunurlar.¹⁷⁶

Eskiden günü gelip de doğum yapamayan kadınlara rahatça doğum yapmaları için çeşitli tedaviler uygulanırdı. Bunlardan biri hamile kadına şeyh veya molla tarafından okunmuş su içirilmesidir. Bir diğer yöntem de bir hayvan

¹⁷⁵ Rabia Mete, 1950, Sarıbudak, İlkokul, Ev Kadını.

¹⁷⁶ Hacire Samuk, 1940, Servi, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

kesilir ve hayvanın derisi kadının karnı üstüne serilir, böylece kadının karnı yumuşayıp sağlıklı bir doğum gerçekleşeceğine inanılır.¹⁷⁷ Günümüzde bu tür durumlarda bu yöntemler yerine hastanelere başvurulur.

4.1.2. Doğum Esnası ve Sonrası

İnsan hayatının başlangıcı olan doğum, hamile kadının doğum sancılarının gelmesiyle başlar. Hemen ebeye veya doğum konusunda tecrübeli kişilere haber verilir. Yakılan ateşlerde sular ısıtılır, gebe kadına önceden hazırladığı bebek bohçası getirilir, erkekler dışarıya çıkarılır ve doğum başlatılır. Eskiden bölgede doğum konusunda tecrübeli yaşlıların (dyik) yardımıyla doğum olayı gerçekleşirdi. Günümüzde durumu kritik görülen hamile kadınlar il ve ilçelerdeki hastanelere götürülürken olağan bir hamilelik yaşayanlar ise eski usulle köydeki tecrübeli kadınların yardımıyla doğum yaparlar. Bölgede sadece Servi merkezde sağlık ocağı bulunmaktadır. Bu köyde oturanlar doğum konusunda tecrübeli kadınların yanı sıra hemşire ve ebelerin yardımını alırlar. Bölgedeki diğer köylerde hala eski usullere başvurulur ve köy ebeleri (dyik) çağrılıp onların yardımıyla doğum gerçekleşir.

Doğum gerçekleştikten sonra bebek tuzlu ve ılık suda yıkanır, göbek bağı kesilir özel bezlerle sararak sıkı şekilde giydirilir. Bebekle beraber gelen plasenta (Yörede buna “umbazek” denir) da yıkanır ve sonra bir taşına altına konur veya toprağa gömülür. Bebek erkekse sevinç katlanır ve babaya ya da dedeye müjde verilerek bahşiş koparılır. Bebek baba, dede ya da ailenin ileri gelenlerinden birinin kucığına verilerek kulağına ezan okunur ve dua edilir. Bazen de kulağına ezan okunması için köy imamı veya dini ilmi olan birileri çağrılır ve dua etmesi istenir.¹⁷⁸

Doğumdan sonra eş dost, akraba, komşular bebeği görmek ve anne babayı tebrik etmek için hediyelerle gelir. Bebek görme âdeti kırkıncı güne kadar devam eder. Komşular annenin tez zamanda sağlığına kavuşması için ilk günlerde çeşitli yemekler yapıp gönderirler.

Bebek doğduktan birkaç gün sonra bebeğe isim vermek için anne baba, aile büyükleri ve bazen de çocuğun doğumunu gerçekleştiren ebe(dyik) isim önerir. Önerilen isimler arasında anne ve baba, aile büyüklerinin de rızasını alarak

¹⁷⁷ Rabia Mete,1950, Sarıbudak, İlkokul, Ev Kadını.

¹⁷⁸ A.g.ş.

bebeğe isim koyar. Servi bölgesinde insanlar çocuğun ismine göre kişilik kazanacağına inanır. Bunun içindir ki çocuğa isim verme işine çok dikkat edilir ve bu hususta daha çok din olgusu ön plana çıkar. Bundan dolayı çocuklara genellikle Peygamber, sahabe ve tanınmış din âlimlerin, şeyhlerin isimleri verilir. Bunun yanı sıra aile tarafından çok sevilen büyüklerin isimleri de tercih edilir.¹⁷⁹

Doğumdan sonra bebeğin sağlığının bozulmaması, özellikle nazardan korunması için şeyhlere, mollalara muska yaptırılır ve bebeğin elbisesine nazar boncuğu takılır. Ayrıca kırk güne kadar annenin iyileşip gücünü toplaması için faydalı olabilecek yiyecekler yedirilir, şerbetler içirilir ve ailenin tüm bireyleri anneye her hususta yardımcı olmaya çalışır.

Eskiden anne ve bebek için birtakım tedavi yöntemleri uygulanırdı. Bebeğin altının pişik olması durumunda beyaz toprak hamur kıvamına getirilerek sürülürdü. Bebeğin ateşinin çıkması durumunda da hiç erkek çocuk doğurmayan bir kadının(bölgede buna “ocak kor”denir) evinden isli bir tencere alınır tencere altından is alınıp bebeğin alınına, boğazına ve karnına sürülür. Böylece bebeğin iyileşeceğine inanılırdı. Anneye de vücudunun toparlanması için ilk günlerde kahvaltıda tereyağında yumurta pişirilir ve aç karınla ekmezsiz yedirilirdi.¹⁸⁰

4.2. Sünnet ve Kirvelik

Türk Dil Kurumunun güncel Türkçe sözlüğüne göre sünnetin anlamı “*Hz. Muhammed'in Müslümanlarca uyulması gerekli sayılan davranışları ve herhangi bir konuda söylemiş olduğu söz. 2. Erkek çocukta, erkeklik organının ucundaki derinin çepeçevre kesilmesi. 3. Sünnet düğünü.*” dür.¹⁸¹ Bu tanımlara göre sünnet, Müslümanların dini inançları gereği erkek çocuklarının erkeklik organının ucundaki derinin kesilmesi âdetidir. Sünnet âdeti bölgeden bölgeye değişmektedir. Toplumlar sünnet adetlerine dini inançlarının yanında bazı kültürel unsurlarını da dahil ederek töresel bir hal almasını sağlamıştır. Bundan dolayı İslam coğrafyasında birbirinden farklı sünnet adetleri görülmektedir.

Anadolu’da sünnet geleneği çok önemlidir. Aileler erkek çocukları ergenlik çağına gelmeden mutlaka sünnet ettirirler. Son yıllarda bazı aileler çocukların bilinçli acı çekmemeleri ve korkmamaları için doğumdan hemen sonra

¹⁷⁹ Hanım Pirinci,1950, Eskibağ, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

¹⁸⁰ Rabia Mete,1950, Sarıbudak, İlkokul, Ev Kadını.

¹⁸¹ <http://www.tdk.gov.tr/> (15.03.2018)

hastanede sünnet ettirmektedir. Bu tür erken sünnet Anadolu'nun geleneksel sünnet uygulamasına uymayıp herhangi bir etkinle de kutlanmamaktadır. Anadolu'nun geleneksel sünnet uygulamalarında ise çocuğun sünnet olması için belli bir yaşa gelmesi gerekir. Özellikle köylerde sünnet bir bayram ve şölen havasında geçtiği için çocukların sünnet düğünlerini bilinçli olarak yaşanması istenir. Ayrıca kirvelik toplumda çok önemsenen bir adettir ve çocukların mutlaka kirvelerini tanımaları istenir. Sünnet törenlerinde eş dost, akrabalar, komşular çağrılır, misafirlere ikramlarda bulunulur, oyunlar oynanır ve tören sonunda sünnet olan çocuğa takılar takılır.

Servi bölgesinin de kendine has sünnet adetleri vardır. Yörede Erkek çocuk ergenlik çağına gelmeden mutlaka sünnet edilir. Sünnet zamanı olarak mevsim şartlarının elverişli olduğu ve okulların tatil olduğu yaz ayları tercih edilir. Eskiden sünnet halk arasında “sünnetçi” diye tanınan kişiler tarafından toplu olarak yapılırdı. Yörede sünnetçi diye bilinen kişiler genellikle Siirt taraflarından gelirdi. Bu kişiler her geldiğinde köylüler toplanır, çocuklarını toplu olarak sünnet ettirirlerdi. Bazen de aileler sünnetçi çağırarak evlerinde bir sünnet töreni yaparak çocuklarını sünnet ettirirlerdi.¹⁸² Günümüzde köylerde gezen sünnetçi bulunmamaktadır. Yöre halkı çocuklarını hastanelerde sünnet ettirmektedir.

Yörede sünnetle ilgili en önemli adet ise halk arasında “kirva” denilen ve Anadolu'nun birçok yerinde de görülen kirvelik geleneğidir. Kirvelik iki aile arasında sünnet töreniyle başlayan ve sonraki nesillere geçen yakın akraba değerinde güçlü bir dostluk bağıdır. Aileler çocuklarını sünnet ettirirken çevrede sevdikleri, değer verdikleri kişilere kirvelik teklifinde bulunurlar. Kirvelik teklifi alan kişi genellikle bunu kabul eder. Çünkü kirvelik halk arasında büyük bir onur ve itibar olayıdır. Kirve sünnet törenin en önemli kişisi olarak her faaliyette ön plandadır. Sünnet günü hem çocuğa hem de ailesine hediyeler getirir. Sünnet töreni boyunca çocukla yakından ilgilenir, ona cesaret verir. Sünnet esnasında çocuğu kucağına alır, çocuğun erkeklik organından akan kanı elbisesine sürer. Bu kan çocukla ve ailesiyle sanal bir akrabalık bağı kurulması demektir. Çocuğun kanını elbisesine süren kişi artık çocuk için bir baba hükmündedir. Kirve aileden sayılır, çocuğun evlenmesinde de söz sahibidir. Kirve ile kurulan bağ kirvenin

¹⁸² Mehmet Övünen,1948, Çaybaşı, İlkokul, Emekli.

ailesi için de geçerlidir. İki aile birbirlerine “kirva” şeklinde hitap eder ve bu bağ sonraki kuşaklara da geçer.

Yörede görülen kirvelikle ilgili önemli bir adet de “zeyi”dir. Zeyi düğünden ve sünnet töreninden bir hafta sonra yapılan ziyarettir. Sünnetten sonra çocuğun ailesi kirvenin köyünde her aileye bir tane verilecek şekilde “patıla” denilen çökelekli ekmek ya da “esid” adı verilen un ve pekmezden yapılan bir helvayı her bir ekmeğe sürerek hazırlanan bir sepet ekmekle kirvenin evine gider. Ekmekler tüm evlere dağıtılır. Ekmeği alan herkes bu iki ailenin kirveliliğini tebrik eder. Kirvelik daha sonra iki ailenin gidip gelmesi ve hediyeleşmesiyle devam eder.

Yakın zamana kadar Sivan’da kirvelik çok yaygındı. Hemen her ailenin kendi köyünde ya da başka bir köyde dedelere kadar uzanan kirvelik bağı vardır. Yörede eskilerin anlattığına göre kirvelik o denli güçlü bir bağdı ki aileler kirvelerinden abdestini bile korumazlarmış. Ancak günümüzde birçok gelenek gibi kirvelik de önemini yitirmiştir. Günümüz aileleri arasında kirvelik olsa da eskisi gibi değer görmemektedir. Öyle ki çocuklar kirvelerini tanımamakta ve eskilerin kirvelere verdiği değeri anlamamaktadır.¹⁸³

4.3. Askerlik

Askerlik, tüm yurttaki kutsal bir görev sayılır. Bir delikanlının vatani görevi için yolcu edilmesi ve askerlik dönüşü karşılanması önemli bir gelenektir. Askerlik gencin askere uğurlanmasından şiirlere konu olmasından, yakılan ağıtlardan, gönderdiği mektuplara ve karşılanmasına kadar geleneği olan bir geçiş dönemidir. Her törende olduğu gibi askerlik çevresinde de birtakım inanma, adet ve uygulama mevcuttur.¹⁸⁴

Servi yöresinde askerlikle ilgili adet ve inanmaların çoğu günümüzde görülmemektedir. Yörede askerlikle ilgili anlatacağımız adet, inanma ve pratikler yakın zamana kadar sürmüş, ancak günümüzde pek yaşanmamaktadır. Bunda köylerin yoğun göç vermesi nedeniyle bazı adetlerin unutulması, askerlik süresinin kısılması, haberleşme ve iletişim olanaklarının gelişmesi gibi etmenler önemli rol oynar. Ancak tüm bunlara rağmen yöre halkı askerliğe hala çok önem vermektedir ve anne babalar askere giden çocuklarıyla gurur duymaktadır.

¹⁸³ Mehmet Övünen, 1948, Çaybaşı, İlkokul, Emekli.

¹⁸⁴ Artun, a.g.e., s. 235.

Yörede askerliğini yapmamış bir kişi yarım sayıldığından toplum nezdinde pek hoş karşılanmaz ve aileler bu kişilere kız vermek istemez. Yörede askerlik bir nevi erkeğin güçlü bir birey olduğunu ispatlayarak kendisini topluma kabul ettirmesi demektir. Askerliğini yapmış erkek sözüne güvenilen, iş kurabilen, aile geçindirebilen olgun bir birey sayılır. Anne babalar erkek çocukların askerlik durumunu düşünerek nüfusta doğum tarihini ya askerliğini yapıp bir an önce hayata atılması için büyük yazarlar ya da henüz küçük olduğunu düşünerek sıkıntı yaşayabilir endişesiyle küçük yazarlar. Bundan dolayı yörede erkek çocukların çoğunun nüfus cüzdanındaki doğum tarihleri gerçek doğum tarihleriyle örtüşmemektedir.

Yörede gençlerin askere uğurlanması önemli bir gelenektir. Yörede askere gidip de dönmeyen çok kişi vardır. Bu sebeple yöre insanı askere gidecek kişilerin dönmeme ihtimalini de düşünerek bir duygu yoğunluğuyla adaylara sahiplenir ve ailelerine destek olur. Yörede askere gidecek kişiye gitmeye birkaç hafta kala iş yaptırılmaz. Asker adayları uğurlanana kadar eş dost akraba, tarafından davet edilerek en güzel yemeklerle kendilerine ziyafetler verilir. Evliyse eşiyile çocuklarıyla hoşça vakit geçirmesi sağlanır, nişanlıysa nişanlısını daha fazla görmesine müsaade edilir. Ev içinde de bir dediği iki edilmez, askerlik öncesi son günlerini mutlu ve huzurlu geçirmesi istenir. Askerliğe bir iki gün kala asker adayı genç es dost, akraba ve köyün yaşlılarına vedalaşma ziyaretlerine gider, onlardan helallik ve dua ister. Gideceği günün gecesinde tüm köy halkı evlerine gelerek kendisine ve ailesine destek olur ve askeri cesaretlendirirler. Gideceği gün tüm köy uğurlamak için meydanda toplanır. Askerin ailesi ve sevenleri duygu dolu gözler ve cesaret içeren sözlerle askerin yanında durur. Sonra askere gidecek kişinin hayırla gidip gelmesi için camide ezan okunur ve hep birlikte dua ederek asker uğurlanır. Bölgenin bazı köylerinde ezan yerine sala okunur, ancak bu pek yaygın bir adet değildir. Bununla birlikte yörede askerin arkasından su dökülmez, bu sadece yolcu için yapılır.¹⁸⁵

Telefonların henüz olmadığı dönemlerde mektup en önemli haberleşme aracıydı. Özellikle asker mektubu anne babalar, eşler, nişanlılar tarafından dört gözle beklenirdi. Askerden mektup geldiğinde mektubu getiren kişi aileden müjdesini ister, halk arasında bu müjdeye “mizgin” denir. Mizgin adeta askerden

¹⁸⁵ Abdurrahman Çelik, 1958, Sarıbudak, Ön Lisans, Emekli.

gelen mektupla, haberle özdeşleşmiştir. Kişi aileden bir şeyler almadan mektubu vermez, bunun üzerine aile mektubu getirene mutlaka hediye verir ve ardında mektup alınıp merakla bekleyen aile bireylerinin huzurunda okunur. Zarf içinde mektupla birlikte mutlaka arkasında şiir veya mani yazılmış bir asker fotoğrafı olur. Bu şiir ve maniler genelde anneye, nişanlıya veya eşe özeldir. Mektup okunduktan sonra aile bireylerinde bir duygulanma başlar, anneler ve eşler gözyaşlarını tutamazlar. Daha sonra gelen mektup saklanır ve vakit kaybetmeden cevap yazılarak mektuplaşma devam ettirilir.¹⁸⁶

Yörede asker karşılanması da oldukça şaşalı bir tören şeklinde olur. Asker eve varmadan önce birileri koşarak aileye müjde verir ve karşılığında hediyesini ister. Aile bireyleri büyük bir memnuniyetle kabul eder ve hep birlikte askeri karşılamaya giderler. Asker büyük bir coşkuyla karşılanır ve bu kez sevinç gözyaşları akar. Daha sonra asker için hayvan kesilir. Bu ailenin gücüne göre bazen bir büyükbaş hayvan olur, bazen de dört beş tane küçükbaş hayvan şeklindedir. Yörede asker ziyareti için önce akrabalar, köylüler daha sonra civar köyler ve uzakta olan akrabalar gelir. Bu ziyaret günlerce sürer, gelenlere askerlik anıları anlatılır ve mutlaka ikramlarda bulunulur. Asker ziyaretleri bittikten sonra aile normal hayata döner ve askerliğini yapan genç de yeni hayatına ısınmaya başlar.¹⁸⁷

4.4. Evlenme

Evlenme, kızın ve erkeğin yuva kurmak üzere kanunların, toplumun uygun gördüğü şekilde bir ömür sürecek birlikte yaşamalarıdır. Evlenme gerek erkeklerin ve kızların sosyalleşmesi için gerek aileler arasında akrabalık bağı kurularak toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi bakımından önemli bir olaydır. Evlenme her şeyden önce toplumsal kabul olayıdır ve bu nedenle bağlı bulunduğu toplum kültürünün kurallarına bağlı kalınarak gerçekleşir. Evlenme tören, töre, gelenek, görenek ve inanma bakımından kültürden kültüre farklılık arz eder.

Servi yöresinde evlenme törenleri bir bayram şenliği niteliğindedir. Bölgenin kültürel yapısının, inançlarının belirgin şekilde yansıtıldığı evlenme törenleri ile ilgili gelenek ve görenekler çok kapsamlıdır. Eskiden beri süregelen

¹⁸⁶ Yusuf Çelik, 1969, Sarıbudak, Lisans, İmam Hatip.

¹⁸⁷ Selahattin Akıncı, 1978, Yeniçevre, Lisans, İdareci.

evlenme törenleri günümüzde yörenin ekonomik durumu, başka bölgelerle kültür alışverişi, günümüz popüler kültür unsurlarına bağlı olarak kısmen değişse de hala canlılığını korumaktadır. Servi yöresi evlenme âdetlerini ele alırken yöre kültürünü tanımak bakımından daha çok eski âdetlere değineceğiz.

4.4.1. Evlenme Yaşı

Bölgede kızların ve erkeklerin evlenme yaşları farklılık arz etmektedir. Ergenlik çağına girmiş, ev işlerini kavramış, toplum içerisinde oturup kalkmasını öğrenmiş ve genç kızlık çağının gerektirdiği rollere bürünmüş kızlar evlenme çağında kabul edilir. Bu, kızlar için 14-16 yaşlarına tekabül eder. Erkekler için ise toplumsal role bürünme, ev ekonomisine katılma, çift sürme gibi güç gerektiren ağır işleri yapabilme evlilik için yeterli görülen ölçütlerdir. Erkeklerde evlenme yaşı genelde 17-20 arasındadır. Evlilikle ilgili diğer âdetlerde olduğu gibi evlilik yaşında da günümüzde farklılık söz konusudur. Günümüzde özellikle erkekler için askerlik yapmış olmaları ve geçimini temin edebilecek bir iş sahibi olmaları evlenmeleri için belirleyicidir. Bu da genelde 20 yaş üzerine karşılık gelmektedir. Kızlarda ise eskiden 20 yaşına gelmiş bir kız evde kalmış sayılırken günümüzde evlilik için ideal bir yaştır.¹⁸⁸

4.4.2. Evlenecek Bireylerde Aranacak Özellikler

Servi yöresinde evlilik yalnızca yeni bir yuva kurma olayı olarak görülmez. Evlilik aynı zamanda aileler arasında güçlü bağlar kurulması, yeni akrabalar kazanılmasıdır. Bu yüzden aileler çocuklarını evlendirmek istediklerinde ilk önce karşı tarafın aile yapısını göz önünde bulundururlar. Kızın veya erkeğin ailesinin varlığı, nüfuzlu, dindar olması; toplum tarafından sevilip sayılması evlilikte başlıca tercih sebebidir. Ayrıca kızın veya erkeğin sağlıklı olması, maharetli olması, ev ve tarla işlerinde fayda sağlayacak olması da önemsenir. Evlilikte kızın güzelliğine, erkeğin veya kızın isteğine pek bakılmaz. Fikirleri alınsa bile nihai karar ailenindir ve gençler alınan karara uymak zorundalar. Aileler tüm bu faktörleri düşünerek genelde kendilerine denk bir aile ile evlilik bağı kurmak isterler. Çünkü kalı(başlık parası), çeyiz gibi düğün masrafları aileleri ekonomik olarak zor durumda bırakmakta ve bu sebeple kız tarafının taleplerini karşılayabilecek durumda olmaları gerekir. Günümüzde ise

¹⁸⁸ Mehmet Çelik,1955, Sarıbudak, Ön lisans, İmam-Hatip.

erkek ve kızın düşüncesi mutlaka alınır. Aile kültürüne aykırı olmamak şartıyla ahlaki hoş, dini bütün, sorumluluk sahibi ve evine ekmek getirebilecek durumda kişiler aileler tarafından kabul edilir. Aksi halde aileler çocuklarının evlenmek istedikleri kişileri kabul etmez.¹⁸⁹

4.4.3. Bireylerin Evlenme İsteklerini Belirtmesi

Evlilik yaşına gelmiş erkekler, evlenme isteğini kız kardeşleri, yengeleri ya da diğer yakın akrabaları vasıtasıyla aile büyüklerine iletirler. Eğer sevdikleri biri varsa aile büyükleri aileye uygunluğu hususunda bunu değerlendirirler. Büyükler uygun görmezlerse erkeğin duygularına bakılmaksızın talep reddedilir. Erkek evlenme isteğini doğrudan veya dolaylı olarak iletmezse aile büyükleri duruma müdahale ederler. Eş dost aracılığıyla uygun aday araştırırlar ve beğendiklerini erkeğe iletirler. Zira erkek soyun devamıdır, ailenin büyümesi ve güçlenmesi demektir. Bu sebeple bir an önce evlenmesi gerekir. Bu hususta erkeğin büyüklerin kararına uymaktan başka pek de seçeneği yoktur. Kızlar ise erkekler kadar şanslı değildir. Evlenme isteğini belirten bir kız ayıplanır. Kızlar evlenme isteklerini dolaylı yollarla açıklamaya çalışırlar. Kızlar için uygun bir talipli beklenir. Günümüzde eskiye oranla erkekler de kızlar da isteklerini daha rahat dile getirebilmekteler. Ancak evlenmeleri için büyüklerin rızasını almak zorundalar.¹⁹⁰

4.4.4. Kız İsteme

Servi bölgesinde erkeğin ailesi oğullarını evlendirmek için uygun aday bulursa aile içinde istişare ederek kızı istemeye karar verirler. Erkek tarafı eğer kızı ve ailesini tanıyorsa eş dost vasıtasıyla ağız yoklarlar. Kızın ailesi sıcak bakıyorsa önceden haber vererek istemeye giderler. Gelin adayı başka köyden ve kız hakkında fazla bilgileri yoksa aile büyüklerinden bir iki kişi gelin adayını görmek için, kızı ve ailesini yakından tanımak için misafir olarak evlerine giderler. Kız tarafı gelen kişileri ağırılar, ancak niyetlerini bilmez. Misafirlikten dönen erkek tarafı kız ve ailesi hakkında izlenimlerini aktarırlar. Güzel bir intiba oluşmuşsa eş dost vasıtasıyla kızı ve ailesini araştırırlar. Sonra bir yakınları aracılığıyla niyetlerini iletirler ve uygun görmeleri halinde birkaç aile büyüğü ve köyün ileri gelenlerinden birileri fazla vakit kaybetmeden istemeye giderler.

¹⁸⁹ Abdurrahman Çelik, 1958, Sarıbudak, Ön Lisans, Emekli.

¹⁹⁰ Rabia Mete, 1950, Sarıbudak, İlkokul, Ev Kadını.

Gelenler arasında yaşça, konumca en uygun kişi söz alır ve uygun bir dille niyetlerini açıklayarak kızı ister. Kızın ailesi durumu uygun görürse “Hayırlıysa olur inşallah.” diyerek talebi sıcak karşılarlar. Aksi halde kızlarının henüz evlendirmek istemediklerini ya da kızlarının evliliğe hazır olmadığı gibi gerekçelerle reddederler. Bazen de “Aile büyüklerimize danışarak kararımızı daha sonra bildiririz.” diyerek uygun dille reddederler. Aileler arasında evlilik uygun görülürse söz kesilir. Erkeğin annesi genelde parmağından çıkardığı bir halkayı ya da yanında getirdiği bir yüzüğü kızın parmağına takar. Bu halka kızı başka taliplinin gelmemesi içindir. Daha sonra diğer evlilik törenleri için uygun tarih belirlenir. Burada şu hususlara değinmek lazımdır: Eskiden kızı görme, kızı isteme ve daha sonraki evlilik törenlerinde damat adayı hiçbir şekilde bulunmaz, kızı görmezdi. Damat ancak yüz görümlüğü esnasında gelini görebilirdi. Bu şekildeki kız isteme olayı yakın zamana kadar yaygındı. Daha sonraları bu durum az da olsa değişti ve adayların istemeleri halinde bir kez de olsa birbirlerini görmeleri sağlandı. Bu durumda erkek, kız istemedenden önce aile büyüklerinden biriyle bir vesileyle kızın ailesine gider. Kız ailesi bu durumu genelde anlar. Kız misafirlerle aynı ortamda oturmaz. Bu durumda kızı görmek için erkek ya da birlikte geldiği aile büyüğü su, ayran gibi bir şeyler ister. Kız ailesi bu isteği anlar ve kızıdan su veya ayran getirmesini ister. Kız bir tas su veya sürahi ile içeri girer. Böylece birbirlerini görmüş olurlar. Daha sonra yüz görümlüğüne kadar birbirlerini görmezler. Günümüzde evlenecek çiftin birbirlerini görmelerine müsaade edilir. Genelde kızın ablası, yengesi ya da yakın akrabalarından biri olduğu halde kızla erkeğin birkaç defa daha görüşmeleri sağlanır. Böylelikle evlenecek çift birbirlerini daha yakından tanımış olurlar.¹⁹¹

4.4.5. Evlilik Türleri

Servi bölgesinde evlilik türlerini eş sayısı, eşi seçme şekli, eşin oturduğu yer şeklinde sınıflandırmak gerekir.

Servi bölgesi çok eşliliğin yaygın olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne komşudur, ancak evlilik türleri bakımından bu bölgeden pek etkilenmemiştir. Yörede çok eşlilik pek hoş karşılanmamıştır. Eskiden çok evliliğe(poligami) bazı köylerde rastlamak mümkünken günümüzde yok denecek kadar azdır.

¹⁹¹ Hikmet Kalan, 1959, Servi, Lisans, Emekli.

Evlenen çifti oturduğu yer bakımından değerlendirirsek bölgede eskiden erkeğin ailesiyle birlikte yaşama şekli olan “patrilokal” evliliğin hâkim olduğu görülür. Bunun yanında halk arasında “iç güveyi” çiftin kızın ailesinde yaşaması (matrilocal) âdetine hiç rastlanmamıştır. Günümüzde ise evlenen çift genelde erkeğin ve kızın ailesinden ayrı yaşar.

Eşi seçme şekli bakımından bölgede görücü usulü ile evlilik, akraba içi evlilik, berdel ve kız kaçırma türleri görülür.¹⁹²

4.4.5.1. Görücü Usulü ile Evlilik

Servi bölgesinde en yaygın evlilik türü “görücü usulüyle” evliliğdir. Aile, eş dost aracılığıyla evlenme yaşındaki oğullarına yakın çevreden başlayarak eş arar. Uygun aday bulduklarında tanıdıklar aracılığıyla ağız ararlar. Şartlar uygun olduğunda da istemeye giderler. Bu türde belirleyici unsur aile büyükleridir. Erkeğe ve kıza pek söz düşmez. Bu aynı zamanda yeni akrabalar edinme girişimidir. Görücü usulü ile evlilik günümüzde eskisi kadar olmasa da hala önemini korumaktadır.

4.4.5.2. Akraba İçi Evlilik

Bölgede sıkça görülen evlilik türlerinden biri de akraba içi evliliğdir. Amca, dayı, hala, teyze çocukları ya da biraz daha uzak akrabalar arasında görülür. Akraba içi evliliklerde evlenecek gençler birbirini iyi tanırlar, genellikle çocukluk arkadaşlarıdır. Ancak evlilik hususunda fikirleri alınmaz. Büyükler karar verir ve gençler uymak zorundalar. Bu evlilik türünü aileler daha az masraflı olması, huyunu suyunu iyi bildikleri ve aile kültürüne uyacak damat ve gelin istemeleri, akrabalık bağlarını daha da pekiştirmek istemelerinden dolayı çokça tercih ederler. Akraba içi evliliğe günümüzde eskiye oranla çok az rastlanır.¹⁹³

4.4.5.3. Berdel

Bölgede görülen evlilik uygulamalarından biri de Türkçede değış-tokuş anlamına gelen ‘berdel’dir. Berdel, iki erkeğı birbirlerinin kız kardeşleriyle evlendirmeleri geleneğidir. Servi bölgesinde bu evlenme usulü günümüzde çok az da olsa görülmektedir.

¹⁹² Mehmet Çelik, 1955, Sarıbudak, Ön lisans, İmam-Hatip.

¹⁹³ Abdurrahman Çelik, 1958, Sarıbudak, Ön Lisans, Emekli.

4.4.5.4. Kız Kaçırma

Kız kaçırma yoluyla evlilik bölgesinde görülen bir diğer evlilik türüdür. Eskiden daha çok rastlanan bu evlilik türü günümüzde yok denecek kadar azdır. Daha çok büyüklerin birbirlerini seven çiftin evliliğini uygun görmemesi ve başkalarıyla evlendirmek istemelerinden dolayı çiftin anlaşarak kaçması şeklindedir. Bunun dışında erkeğin başlık parasından kurtulma isteği, nişan masraflarından kurtulma çabası da vardır. Bazen de erkeğin sevdiği kızı zorla kaçırma şeklinde görülür. Kız kaçırma meselesi bölgede büyük sorunlara sebep olabilmektedir. Bu durumda sorunu çözmek için bölgenin ileri gelenleri, özellikle din adamları araya girerek barıştırma yolunu bulurlar. Barışma bedeli olarak çoğu zaman erkek tarafından yüklü miktarda para, tarla veya hayvan gibi değerli şeyler istenir. Bazen de erkek tarafının maddi gücü göz önüne alınır ve çok az şey istenir. Burada kız ailesinin tutumu ve araçların çabası belirleyicidir. Böylece aileler barıştırılır ve gençler affedilir, ancak kaçan bu çifti cezalandırmak amacıyla düğünleri yapılmaz.¹⁹⁴

4.4.6. Nişan

Nişan erkek ve kız tarafının aile büyükleri ve köyün ileri gelenlerinin katılımıyla olur. Bu törende evlenecek kız ve erkek yer almaz. Tören kız evinde yapılır ve masraflarını erkek tarafı öder. Nişanda erkek tarafı çeşitli hediyeler sunar. Şerbetler, çeşitli şekerlemeler ikram edilir. Bu sebeple nişana halk arasında tatlı anlamına gelen “şirune” de denir. Önceden parmak ölçüsü alınan gençlerin yüzükleri verilir. Ancak yüzükler evlenecek çift törende yer almadığı için daha sonra takılır. Genellikle gelinin en büyük abisine olmak üzere “xela” denilen bir hediye verilir. “Xela” ailenin diğer bireylerine de verilebilir ve bu genellikle bir tabanca, radyo gibi dönemin ihtiyaçları şeklinde olur. Daha sonra iki tarafın büyükleri başlık parası(kalı), çeyiz işi, düğün tarihi gibi evlilikle ilgili diğer hususları konuşup anlaşılır.¹⁹⁵

4.4.7. Başlık Parası(Kalı)

Servi bölgesinde eskiden başlık parası(kalı), kızı yetiştirme parası olarak gelinin ailesi tarafından istenirdi. Kız tarafı ihtiyaçlarına göre ve erkek ailesinin maddi gücünü de göz önüne alarak talepte bulunurdu. Örneğin erkek tarafı

¹⁹⁴ Hikmet Kalan, 1959, Servi, Lisans, Emekli.

¹⁹⁵ Abdurrahman Çelik, 1958, Sarıbudak, Ön Lisans, Emekli.

zenginse para veya tarla istenirdi. Erkek tarafının maddi gücü iyi değilse bu durumda başlık parası olarak ya hayvan ya da dönemin ihtiyaçlarına göre palas, kilim, leyi(büyük kazan), tüfek, tabanca gibi daha az değerli şeyler istenirdi. Başlık parası eskiden her ne kadar çok yaygın olsa da komşu bölgelere göre çok az alınırdı. Başlık parasının fazla yük olmaması için yörenin ileri gelenleri genelde araya girerek orta bir yol bulurlardı.

Yörede “borlık” denilen bir gelenek vardır. Nişanla düğün arasında damadın ailesinden ve yakınlarından bir grup kadın hediyelerle kız tarafını ziyaret eder. Gelen misafirler en güzel şekilde ağırlanır ve en güzel sofralar kurulur. Ancak gelen kadınlar sofraya oturmazlar. Kız tarafı sofraya oturmaları için ısrar eder. Bu durumda gelen kadınlar: “ İsteddiğiniz başlık parası çok fazla, indirmesenez sofraya oturmamız.” diyerek başlık parasını indirmeye çalışırlar. Kız tarafı gelenleri kırmamak ve sofraya oturmaları için isteklerini kabul eder. Zira gelen misafirlerin sofraya oturmaması ev sahibi için onur kırıcıdır ve bu duruma düşmemek için misafirlerinin gönlünü hoş edecek şekilde başlık parasını düşürür. Bu gelenek özellikle maddi durumu iyi olmayan ailelerin yükünü azaltmak için köyün ileri gelenlerinin araya girmeleriyle olur.¹⁹⁶

4.4.8. Nikâh

Bölgede nikâh işlemine “mare” denir. Bu kavram daha çok dini nikâh için kullanılır. Nikâh(mare) düğünden birkaç gün veya birkaç hafta önce kıyılır. Erkek ve kızın yakınlarından birer şahit huzurunda imam tarafından kıyılır. Resmi nikâh eskiden pek önemsenmezdi. Bu yüzden düğünden çok sonra kıyılırdı. Günümüzde ise resmi nikâh çok önemsenir. Resmi nikâh da genellikle düğünden önce dini nikâhla aynı dönemde kıyılır, bazen de düğünden hemen sonraya bırakılır. Bunda insanların bilinçlenmesi, kızın ve kız ailesinin evlilikte doğabilecek olumsuzlukları hesaba katması önemli rol oynar.¹⁹⁷

4.4.9. Düğün

Düğün genelde havaların iyi olduğu iş yoğunluğunun olmadığı zamanlarda yapılır. Bu açıdan sonbahar mevsimi düğünlerin en yoğun olduğu dönemdir. Düğün günü yaklaşınca gerek kız tarafı, gerek erkek tarafında bir iki

¹⁹⁶ Ahmet Pirinci, 1954, Eskibağ Köyü, Okuryazar, Çiftçi.

¹⁹⁷ Mehmet Çelik, 1955, Sarıbudak, Ön lisans, İmam-Hatip.

hafta önceden hazırlıklara başlar. Evler hazırlanır, gerekli tertip düzen yapılır. Uzak yerlerdeki eş dost, düğüne renk katacak maharetli kişiler, davul zurna ekibi davet edilir. Düğüne bir hafta kala damadın evinde düğün gününe kadar her akşam serinlik çöktüğü gibi halaylar kurulup düğün hareketliliği yaşanır. Bu ara davul zurna çalar veya kasetçalardan davul zurna, oyun havaları çalarak genç, yaşlı, çocuk demeden tüm köy damat evinin önünde veya toprak damda toplanarak yöre halkının “govend” dediği toplu şekilde oynanan halk oyunlarını oynarlar, türkü söylerler. Köyde başlayan bu hareketlilik aynı zamanda civar köyler için de düğüne davettir.

Düğün günü düğün alayı kurulur. Düğün alayına başta damadın ailesi, akrabaları ve yakın arkadaşları olmak üzere kadın erkek, çoluk çocuk, genç, yaşlı demeden isteyen herkes katılır. Gelin alayı gelini almak için hazırlanmış araçlar - eskiden bir at, birkaç binek hayvanı- dışında kalabalık bir yaya grubundan oluşur. Alayın başında davul zurna ekibi olur. Hemen arkalarında “berburi” denilen köyün genç kızlarından, gelinlerinden oluşan ve yol boyunca yol havası türkülerini söyleyen bir grup yer alır. Arkalarında da türkülere, oyunlara eşlik eden diğer kişiler gelir. Alay türkü çağırarak, oyunlar oynayarak gelinin köyüne gider. Gelin alayıyla gelen kızlar gelinin evinde türküler söyler, oyunlar oynarlar. Buradaki oyunlara kızın ailesi, akrabaları, arkadaşları da katılır. Erkekler de dışarıda çeşitli oyunlar oynarlar, hünerlerini sergilerler. Eskiden gelinin köyünde tas veya yumurta dikilir, düğüne gelenler kendi silahlarıyla vurmaya çalışırlardı. Özellikle gençler bu yarışmayı çok severlerdi. Daha sonra havaya ateş ederlerdi. Silah düğünlerin vazgeçilmeziydi. Ancak daha sonraki yıllarda özellikle terör olayları başladığında bu adet terk edildi.¹⁹⁸

Çeşitli oyunlardan, eğlencelerden sonra kız tarafı gelen misafirlere kavurma, pilavdan oluşan düğün yemeği verir. Yemekten sonra gelin alayı gelini almak ister ancak gelinin abisi kapıyı tutar ve gelini bırakmaz. Erkek tarafı bunu önceden bildiği için hazırlıklıdır ve gelinin abisine bir hediye verir. Bunun üzerine kapı açılır ve gelin alınır. Yörede bu geleneğe kapıyı arkadan tutma anlamına gelen “pey beri gıruetiş” denir. Bu adet günümüzde pek görülmez. Daha sonra berburi grubunun söylediği gelin alma havası türküsü eşliğinde gelin dışarı çıkarılır. Gelin alma türküsü bir ayrılık havası olup yörede buna “haval” denir.

¹⁹⁸ Efendi Taş, 1959, Servi, Ön Lisans, Emekli.

Haval, içinde kalıp sözler barındırmakla birlikte doğaçlama söylenir ve duruma göre uzadıkça uzatılır. Bu türkülerde başta gelinin annesi olmak üzere kız tarafına seslenerek artık ayrılık vaktinin geldiği vurgulanır ve gelini teslim etmeleri istenir. Türkülerde damadın ve gelinin niteliklerinden övgüyle bahsedilirken, gelinin iyi bir aileye gideceğine de vurgu yapılır. Bu esnada gelin tarafında bir hüznün yaşanır. Gelinin annesi, kız kardeşleri ve gelinin ağladığı görülür. Aşağıda yakın zamanda bir düğünde söylenmiş bir haval verilmiştir.

Deyka buke deyka buke biteberu
Veyvi kerdu veri beru veyvi kerdu veri beru
Veyve ume şı zerewu veyve ume şı zerewu
Rewku Rewka deyka buk rewka
Buka çim siya mar teber k1
Mar teber ku mara ver k1
Şew diyeya zini serk1
Hey wax wılay hin yerewu
Hin yerewu roj awuno
Ma derguş xu war verday1
Semedi buka çim siyayı
Buke veyve ha radenu
Şin Gewili¹⁹⁹ minu
Ma da qalın ağunu
Ma wašta keyney mirunu
Buke maya çim beleki
Deyka maya çim belek1
Ş1 Gewil viyernawu felek1
Ş1 gewil viyeryawu felek1.²⁰⁰

Berburi grubunun söylediği haval eşliğinde gelin dışarı çıkarılır ve süslenmiş gelin arabasına (eskiden ata) bindirilir. Gelinin çeyizi ve diğer eşyaları da başka araçlara bindirip türküler eşliğinde yola çıkılır.²⁰¹

¹⁹⁹ Gewil: Eskibağ köyünün Çöğürlü mezarası

²⁰⁰ Hanım Pirinci, 1950, Eskibağ, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

Gelin alayının gelini almaya gittiği aralıkta damat evinde de oyunlar oynanır, halaylar çekilir. Özellikle varlıklı ailelerin düğününde “Şabaş” adı verilen çalgıcılar gelir. Şabaşlar çeşitli oyunlar oynar, türküler söyler, zaman zaman taklitler yaparak halkı coştururlar ve ortalığı kızıştırıp para toplurlar. Daha mütevazı düğünlerde Şabaşlar çağrılmaz, ancak davul zurna veya kasetçalardan verilen oyun havaları eşliğinde oyunlar oynanır, halaylar çekilir. Daha sonra düğün yemeği yenir. Düğün yemeği genellikle lavaş ekmeği ve ayranla ikram edilen kavurmalı bulgur pilavından oluşur.(Bk. Ek:11) Yemeklerden sonra oyunlara devam edilir ve oyunlar gelin alayı gelene dek devam eder.²⁰²

Gelin alayı yaklaşınca damat dama çıkar ve alay görününce üç el ateş eder. Damadın ateş etmesiyle insanlar damat evinin önünde toplanır, davul zurna ekibi, şabaşlar halkı coşturur. Kalabalık “Ki zava ki zava.....zava heeeey, ki buke ki bukeheeeey!” diye seslenerek gelin ve damadın ismini söylerler. Berburi grubu zılgıt çalarlar. Gelin at üstünde damadın evinin önünde durur, damat damdan gelinin başına şeker, ceviz içi, badem, bozuk para atar. Damadın damdan bunları gelinin başına isabet ettirmesi ve sertçe vurması âdettendir. Bu ara gelinin yanında büyükler çekilir, çocuklar atılanları toplama yarışına girerler. Gelin alayıyla gelen ve gelinin yakınlarından biri gelinin inmesine izin vermez. Damat tarafı onu ikna etmek için tarla, koyun, keçi gibi çeşitli vaatler sunar. İkna olduktan sonra gelin attan indirilir, damadın annesi gelinin yanında toprak çanağı yere vurup kırar. Sonra gelinin ayaklarının altına bardak bırakılır. Gelin bu bardağı yere vurup kırar. Toprak çanağın ve bardağın kırılması ailenin kötülüklerden korunması ve gelinin aileye uğurlu gelmesi için yapılır. Aksi halde uğursuzluk geleceğine inanılır. Gelin içeri girmeden önce erkek çocuk doğursun diye kucığına erkek çocuk verilir. Gelin kapı eşiğinden içeri girerken de dinine bağlı, dürüst, imanlı çocuklar doğursun diye başının üstünde Kur’an-ı Kerim tutulur ve böylece içeri alınır.²⁰³

Damat evinde berburi grubu, damadın yakınları, gelinin ailesinden biri gelin odasında geline eşlik ederler. İçeride oyunlar oynanır, türküler söylenir. Damat içeri alınıncaya kadar eğlence devam eder. Dışarıda damatla beraber kalabalık düğün davetlileri oyunlar oynarlar, halay çekerler, türküler söylerler. Bu

²⁰¹ Refika Samuk, 1965, Eskibağ, Okuryazar, Ev Hanımı.

²⁰² Hikmet Kalan, 1959, Servi, Lisans, Emekli.

²⁰³ Efendi Taş, 1959, Servi, Ön Lisans, Emekli.

oyunlar geç vakte kadar devam eder. Oyunlardan sonra damat içeri alınır ve kalabalık yavaş yavaş dağılır. Kalabalığın dağılmasıyla damat evinde damadın ailesi, düğün boyunca damada yardım eden damadın yakın arkadaşlarından veya akrabalarından biri, geline düğün boyunca rehberlik eden damadın ailesinden bir veya iki kadın, geline eşlik etmek için gelinin ailesinden gelen bir kadın kalır. Bu esnada damat ve geline nasihatlerde bulunulur. İyi bir aile olmaları ve hayırlı evlatlar doğurmaları için dualar edilir. Damat ve geline ikramlarda bulunulduktan sonra damadın yakın arkadaşlarından evli biri ya da evli yakın bir akrabası damada, evli bir bayan da geline gerdek gecesi hakkında tavsiyelerde bulunur. En sonunda damat gerdek odasına alınarak gelinle baş başa bırakılır.

Servi bölgesi düğünleriyle ilgili kısa bir değerlendirme yapmakta fayda vardır: Bölgede eski düğünlerde görülen bazı âdetler günümüz düğünlerinde görülmemektedir. Eski düğünlerde dönemin şartlarına göre damat ceket, şalvar veya ceket, pantolon giyerken gelin de simli elbise veya çarşaf giyer, başını ve yüzünü de kırmızı bir başlıkla kapatırdı. Günümüzde ise geleneksel düğün kıyafetleri terk edilmiş, bunun yerine şehirlerde olduğu gibi beyaz gelinlik ve papyonlu ya da kıravatlı takım elbise giyilmektedir. (Bk. Ek:12) Eski düğünlerde Zazaca türküler hep bir ağızdan söylenerek oyunlar oynanırdı. Günümüzde Zazaca türkülerden ziyade Kürtçe türküler söylenmektedir. Davul zurna ve müziksiz söylenen türküler yerine elektrosaz eşliğinde oyunlar oynanmaktadır. Bununla birlikte eski düğünlerde yörede meşhur oyuncular çağrılır, bu oyuncular ilgi odağı olup hünelerini göstererek düğüne renk katarlardı. Eski düğünlerde takı takılmaz ve kimse davet edilmezdi. Zira tüm köy halkı düğünün sahibi konumundadır ve herkes eğlenmek için meydanda olurdu. Değişen bu âdetler terörden dolayı bölgenin verdiği göç sebebiyle farklı bölgelerden etkilenme sonucudur. Tüm bunlara rağmen günümüz düğünleri de oldukça renkli geçmektedir.

4.4.10. Zifaf (Gerdek) Gecesi

Damat ve gelin baş başa kalınca şükür mahiyetinde iki rekât namaz kılar. Namazdan sonra damat gelinin yüzünü görmek ister. Ancak gelin tüm ısrarlara rağmen yüzünü göstermez. Bunun üzerine damat geline bir hediye verir. Bu genellikle bir tam altın veya saat gibi değerli bir şeydir. Yöredeki bu âdete “yüz görümlüğü” denir.

Yörede bekârete büyük çok önem verilir. Bu sebeple zifaf gecesinde yatağa bir çarşaf serilir ve sabah damadın büyük yengesi ya da kaynana tarafından alınıp komşuların göreceği şekilde asılır. Bu gelinin iffetli olduğunu gösterirken damadın da muvaffak olduğunun ispatıdır.

Eski düğünlerde zifafta herhangi bir sorun çıkmamışsa damat dışarı çıkıp tüfekte ateş ederdi. Bu damadın cinsel ilişkide başarı olduğunu gösterirdi. Silah sesinin gelmemesi durumunda ise bir sorun olduğu düşünülürdü. Bu damat için utanılacak bir durumdu. Daha sonra bu adet dine aykırı olduğu gerekçesiyle kaldırılmıştır.²⁰⁴

4.4.11. Çeyiz Serme

Çeyiz, kızın genç kızlığa adım attıktan sonra gerek kendisi gerek annesi ve ablaları tarafından örülen örgüler, yapılan el işlemlerinden, alınan hediyeliklerden oluşur. Yörede çeyiz hazırlamak çok önemlidir. Öyle ki kızın çeyizi hazır olmadan düğün yapılmaz. Çeyiz aynı zamanda bir kızın maharetli oluşunun ve güzel yetiştiğinin göstergesidir. Bu sebeple kızın ailesi bunu bir onur meselesi olarak görür.

Aileler kızları evlilik çağına adım attığı gibi çeyiz hazırlamaya başlarlar. Çeyiz için bölgeye sıkça uğrayan çerçilerden ve şehirden seccade, mendil, masa örtüleri, perde, yazma gibi malzemeler alınır. Bunların üstüne çeşitli el işlemleri yapılır. Rengârenk iplikler alınarak patik, banyo lifleri gibi çeşitli örgüler yapılır. Büyük bir özveriyle hazırlanmış el işlemeli çeyizler çeyiz sandığına konular ve sandıkla birlikte düğün gününde veya öncesinde gelinin diğer eşyalarıyla birlikte damat evine getirilir.

Çeyiz düğünden sonra gelinin odasında serilir. Gelini görmeye gelen misafirlere hediye edilir. Gelini ziyarete gelenler en çok da el işlemeli çeyizliklerle ilgilenirler. Verilen hediyelerdeki sanat ve incelik gelinin maharetini gösterir. Bu aynı zamanda gelin hakkında ilk izlenimdir. Bu yüzden tüm genç kızlar ve anneler çeyiz hazırlamak ve maharetlerini en güzel şekilde sergilemek isterler.²⁰⁵

²⁰⁴ Abdurrahman Çelik, 1958, Sarıbudak, Ön Lisans, Emekli.

²⁰⁵ Hikmet Kalan, 1959, Servi, Lisans, Emekli.

4.4.12. Zeyi

Düğünden bir hafta sonra gelinin anne ve babası ziyarete gelir ve birkaç gün misafir kaldıktan sonra gelin ve damatla birlikte köylerine dönerler. Bölgedeki bu âdete “zeyi” denir. Gelinin anne ve babası zeyiye geldiğinde yörede “patila” denilen içine çökelek konulmuş bir sepet ekmek getirirler ve bu ekmekler damadın ailesi tarafından köyde her eve bir tane verilecek şekilde dağıtılır. Bazen de patila yerine ekmeğe “ésir” denilen pekmezden yapılan helva sürülüp her eve dağıtılır. Patila veya ekmeği alan köylüler de evli çiftin mutluluğu ve kurulan akrabalığın güçlü ve sağlıklı olması için dua ederler, daha sonra gelinin anne ve babasını görmeye giderler. Birkaç gün misafir kaldıktan sonra gelinin anne ve babası gelinle damadı alıp köylerine dönerler. Gelinin köyünde de aynı şekilde her aileye birer tane verilecek şekilde patila ya da ésir sürülen ekmek dağıtılır ve köylülerin duaları alınır. Köylüler de yeni çifti görmeye gelirler ve bu vesileyle damadı yakından tanıma fırsatını bulurlar. Gelinle damat gelinin köyünde kaldıkları süre içinde gelinin yakınları ve komşuları tarafından her gün yemeğe davet edilirler. Zeyinin sonunda gelinle damada hediyeler verilir. Gelinin ailesi çiftte bir koyun veya keçi hediye ederken yakınları da çeşitli hediyeler vererek öylece yeni çifti uğurlarlar. Zeyiden sonra gelin ve damadın aileleri arasında ziyaretlere devam edilir. Bu ziyaretlerle dünürler birbirlerini daha iyi tanırlar ve akrabalık bağlarını güçlendirirler.²⁰⁶

4.5. Ölüm

Ölüm insan hayatının son aşamasıdır. Yörede doğum ve evlenmede olduğu gibi, ölüme ilgili de birçok inanma, adet, tören, ayin ve kalıp davranış vardır. Ölüm çevresinde oluşan ve ölüyle toplum üyelerini kuşatan bu inanmalar, adetler, işlemler, törenler ve kalıp davranışlar üç grupta toplanmaktadır.

- 1- Öte dünyaya gidişi kolaylaştırma.
- 2- Öte dünya ve geride bıraktıklarının gözünde saygın bir yer edinme.
- 3- Ölenin yakınlarının bozulan ruhsal durumlarını düzeltme ve bunların topluma yeniden katılmasını sağlamak amacıyla toplumun uyguladıklarıdır.²⁰⁷

²⁰⁶ Fatma Pirinci, 1941, Harmancık, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

²⁰⁷ Artun, a.g.e., s. 186.

4.5.1. Ölüm Öncesi

Ölüm insanı korkutan, çaresiz bırakan ve sırrına erişilemeyen bir geçiş aşamasıdır. Ölüm karşısında çaresiz kalan ve korkan insan çevresinde olup biten olayları, doğanın ve eşyanın bazı hallerini tecrübelerine dayanarak ölüm belirtisi olarak yorumuştur. Servi bölgesinde de birtakım olaylar, sesler, rüyalar, alışılmamış durumlar ölümün ön belirtisi olarak görülmüştür. Halk arasında ölüm öncesi ile ilgili yaygın inanışlardan birkaçı şunlardır:

-Servi bölgesinde rüyalarda görülen kan ve ölmüş bir yakını tarafından çağrılma kötüye ve ölüme; görülen kanın çürük olması ve ölmüş bir yakını tarafından çağrılan kişinin gitmemesini ise kötü olayın ertelenmesi veya gerçekleşmeyeceğine yorumlanır.

-Köyde siyah renkli bir tavuğun horoz gibi ötmesi bir belaya, afete veya köyden birinin öleceğine işarettir.

-Gece ev köpeğinin hazin bir şekilde uluması o evden bir kişinin öleceğine, hayvanların akşam ahıra girmek istememesini de o evde veya köyde bir felaketin yaşanacağına yorumlanır.

-Hıçkırık bir kişi hıçkırığın durması için içinden iyi ve kötü yorumları olan olay, eşya, alet isimlerini sayar. Bu isimler arasında birlikte söylenen “kazma ve kürek” vardır ki mezar kazma ile ilişkilendirilir. Eğer bu iki isim söylendikten sonra hıçkırık durursa kişinin öleceğine işarettir.

- Hayvanların, sahibinin öleceğini hissettiğine ve bu sebeple sahibi öleceği vakit huzursuzluk çıkardığına, sebepsiz bağırdığına inanılır.

-Hasta biri sağa sola, tavana anlamsız bakıyorsa, hastanın burun ucu sarkmışsa bu hastanın kısa süre içinde öleceğine inanılır.

4.5.2. Ölüm Sonrası

Yörede biri öldüğü zaman ilk olarak ölünün gözleri ve çenesi kapatılır. Ölünün şişmemesi için karnının üzerine bıçak, taş veya ağır bir eşya konur. Ölen kişinin akrabaları tarafından ölüm haberi önce cami imamı veya mollalara ulaştırılır, daha sonra başka köylere ölüm haberini iletme üzere telefon edilir veya haberci gönderilir. Ölüm haberini duyurmak ve ölüyü defnetmek için imam veya müezzin selâ okur, selâ bittikten sonra ölen kişinin adı soyadı, köyü, anne ve babasının isimleri söylenilerek cenazenin nereden, ne zaman alınacağı ile birlikte cenaze namazın ne zaman kılınacağı bilgileri verilir. Bu duyuru üç kez tekrar

edilir. Aynı şekilde civar köylerde de sela okunur. Okunan sela ve ardından yapılan duyurudan sonra haberi alan yakın akrabalar ve çevredekiler cenaze evine veya camii önünde toplanmaya başlarlar. Kalabalığın artmasıyla birlikte cenazeyi yıkama işlemine geçilir. Cenazeyi yıkama seladan önce olabildiği gibi sonra da yapılabilir. Yıkama işleminden sonra cenaze kefenlenerek tabuta konur ve kalabalığın omuzlarında camiye getirilir. Ölenin uzaklarda çok yakınları varsa yetişmeleri için birkaç saat veya bir gün bekletilebilir. Camide hatim indirilir, bol bol dua edilir. Ölen kişinin günahlarına, yapamadığı ibadetlerine ve ettiği yeminlere kefarete olsun diye en az on fakire ıskat verilir. Eskiden ıskat olarak buğday verilirdi, günümüzde ise para verilmektedir. Camide ölenin yüzünü görmek isteyen yakınlarına veya uzaktan gelen akrabalarına son kez yüzünü görmeleri için izin verilebilir. Yapılan bu işlemlerden sonra cenaze namazına geçilir. Cenaze namazı camide kılınabildiği gibi mezarlığın hemen dışında da kılınabilir. Kalabalık imamın arkasında saf tutar ve cenaze namazı kılar. İmam ölen kişi için dua eder ve helallik ister. Cenaze defnedileceği yere getirilir ve tabuttan çıkarılır. Daha sonra cenaze kıbleye doğru sağ yanı üzerine gelecek şekilde mezara yavaşça konur. Bu arada imam ve cenazeye gelenler sürekli Kur'an-ı Kerim okur. Kefenin bağları açıldıktan sonra cenazenin üzeri yassı taşlarla kapatılır ve küreklerle toprak atılarak mezar kapatılır. Definden sonra ölene imanın esaslarını hatırlatmak üzere talkın (telkin) verilir. Talkından sonra ayağa kalkılır ve ölenlere genel bir dua okunur. Daha sonra defnedilene dua edilir ve kalabalık yavaş yavaş mezarlıktan ayrılır.

4.5.3. Taziye Kültürü

Mezarlıktan ayrılan kalabalık hep birlikte taziye evine veya cenaze evine giderler. Eskiden taziye evleri olmadığından insanlar cenaze evinde toplanır ve taziyelerini sunarlardı. Günümüzde erkekler taziye evlerinde, kadınlar da ölenin evinde taziyelerini sunarlar. Taziyelere gelen komşu, akraba, eş dost eli boş gelmezler. Taziye sahiplerinin yüklerini hafifletmek, taziyede yeme içme ihtiyacını karşılamak için çay, şeker, tuz, patates, soğan gibi gıda ve bazı temel ihtiyaç malzemelerini yanlarında getirirler. Tüm köy taziyeye sahiplenerek uzaktan gelenleri yemek yemeleri ve dinlenmeleri için evlerine davet eder. Günümüzde erkekler için taziye evlerinde, kadınlar için ise ölenin yakınları ve köylüler evlerinde yemek vermektedirler. Uzaktan gelen çok yakın akrabalar hariç

kimse ölenin evinde yemek yemez. Taziye eskiden günlerce sürerdi. Çok uzak köyler, geç haber alanlar da geldikten sonra cenaze evi yavaş yavaş normal hayata dönerdi. Günümüzde taziye süresi üç gündür. Üç günden sonra geç duyan ya da çok uzaktan gelenler ölenin evinde taziyelerini sunarlar.

Yörede taziye âdeti çok önemlidir. Acılı ailenin acılarını paylaşmak, onları yeniden topluma hazırlamak için herkes seferber olur. Bölgenin verdiği göçten dolayı Sivanlıların çoğu köylerinden uzakta, çeşitli şehirlerde yaşamaktadır. Taziyelerde köylerinden uzakta yaşayan insanlarla bölgede yaşayanlar acılarını paylaşmak üzere bir araya gelmektedir. Adana, İstanbul, Diyarbakır, Elazığ gibi şehirlerde onbinlerce Sivanlı yaşamaktadır. Taziyelerde bölgeyle bu şehirler arasında her aileyi temsilen insanlar sürekli gidip gelmektedir. Taziyelerle devam eden ilişkiler evlilik, bayram kutlamaları gibi etkinliklerle pekişmektedir. Günümüzde farklı şehirlerde yaşayan Sivanlılar bu adetler vasıtasıyla kültürlerini tüm unsurlarıyla yaşamaya devam etmektedir.

Yöre halkı ölüm olayının duyulmasından itibaren ölenin ailesi ve yakın akrabaları gibi yas tutar. Evlerde televizyon, radyo açılmaz. İnsanlar yüksek sesle konuşmaz ve gülmez. Ölen kişinin yakınları daha önceden planladıkları düğün, sünnet gibi etkinlikleri iptal ederler. Ölen kişiye biraz daha uzak olanlar ise düğün, sünnet etkinliklerini yapacaklarsa mutlaka ölenin yakınlarının rızasını alırlar. Yapılan etkinlikler yas havasına uygun şekilde sakin ve çalgı çalınmadan yapılır. Bu durum yöre halkının hem ölmüş kişiye ve ailesine hem de bölgenin tüm ölmüşlerine duyulan saygıdan ötürüdür

Taziye bittikten sonra ölenin ailesi yavaş yavaş normal hayata döner, ölen kişinin eşyalarını, giysilerini ölenin hayrına çevredeki fakirlere dağıtır. Ölen için kırk gün boyunca Yasin-i Şerif okutulur. Ölen kişinin ailesi tarafından ölenin hayrı için kırk gün boyunca sırayla her gün bir eve akşam yemeği götürür. Yörede buna “ölenlerin akşam yemeği” anlamına gelen “şuma merdu” denir. Son olarak 52. gün etin kemikten ayrılacağına inanıldığından çeşitli dualar okunur ve sonra aile normal hayata döner.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.BAYRAMLAR VE KUTLAMALAR

5.1. Bayramlar

Servi Bölgesinde dini bayramlar olan Ramazan ve Kurban Bayramı dışında başka bayram kutlamalarına rastlanmaz. Bayramlar ibadet hükmünde olduğu için İslam dininin inanç esaslarına uygun şekilde, özellikle bölgede hâkim olan Şafii Mezhebine bağlı kalınarak kutlanır. Bu bayramlarda dini duygular en güzel şekilde yaşanırken toplumsal dayanışma, yardımlaşma, birlikte eğlenme, sevgi ve saygı gibi toplumsal değerler de yoğun şekilde yaşanır. Bayramlarda dost ve akrabalar bayramlaşır, yaşlı ve hastaların hal hatırları sorulur, küskünler barıştırılır, çocuklar sevindirilir, fakirlere yardım edilir. Her iki bayram da bölgenin âdetleri içerisinde büyük bir coşkuyla kutlanır. Kurban bayramında dini vecibe olan kurban kesme dışında iki bayramda da adetler aşağı yukarı aynıdır.

Yörede bayramlar kadar bayram hazırlıkları da oldukça renklidir. Bayram yaklaşınca yörede bayram hareketliliği görülmeye başlar. Bu hazırlıkların başında evlerin bakımı ve temizliği gelir. Yakın zamana kadar bölgedeki evlerin çoğu düz toprak damlı taş yapılardan oluşuyordu. Evlerin içi de beyaz veya kırmızı topraktan oluşan bir harçla sıvanırdı. Bayram yaklaşınca evlerin içi yeniden badana edilerek döküntüler, çatlaklar giderilir, evlerin temiz olması ve güzel kokması sağlanırdı. Günümüzde evlerin geneli betonarme olduğundan böyle bir hazırlık görülmemektedir. Evlerde bayram temizliği bitince bayram alışverişleri başlar. Birkaç kuşak öncesinde imkânlar oldukça kıt ve şehir ulaşmak da meşakkatliydi. Bu dönemlerde bayram hazırlıkları için imkân bulanlar şehirde, bu imkânı bulamayanlar da özellikle bayramlara yakın zamanda sık uğrayan çerçilerden bayram ihtiyaçlarını temin ederlerdi. Bayramlık elbise, kumaş, bayram şekeri gibi ihtiyaçlar haftalar öncesinden karşılanırdı. Bu dönem rengârenk kumaşlarla yapılan fistanlar, etekler, şalvarlar, çocuk bayramlıkları bayramlara ayrı bir güzellik katmaktaydı. Günümüzde Servi merkez başta olmak üzere Bingöl şehir merkezi, Genç ve Hani ilçelerinde yöre halkı her türlü bayramlık ihtiyaçlarını temin etmektedir. Bunun dışında bayrama birkaç gün kala evlerin genel temizliği yapılır, bayram yemekleri yapılmaya başlanırdı. Günümüz bayramlarında da günler öncesinden hazırlıklar başlar, alışveriş ve temizlik yapılır, bayrama birkaç gün kala yemekler hazırlanır. Ancak bölge zaman içinde

çok göç verdiğiinden bayramlar eskisi kadar hareketli geçmemektedir. Günümüzde hemen her ailede dışarıda yaşayan aile fertleri bulunmaktadır. Günümüz bayramları köyde kalan yaşlıların dışarıda yaşayan sevdiklerine kavuşma ve özlem giderme günleri olmakla başka bir hal almıştır. Dışarıda yaşayan aile bireylerinin bayramlarda köylerine dönmeleri bambaşka bir mutluluktur. Bu durum aynı zamanda köy için yeniden bir araya gelme, hasret giderme günü halini alır. Dışarıdaki bireylerin bayramlarda gelmemeleri halinde aileler için bayramlar neşesiz ve buruk geçmektedir.²⁰⁸

5.1.1. Ramazan Bayramı

Ramazan ayı sevginin, saygının, kardeşlik bağlarının, komşuluk ilişkilerinin, yardımlaşmanın duruğa çıktığı bir aydır. Gündüzleri oruçlu olan köylüler sessiz sedasız işlerini yaparlar. Akşama doğru iftar hazırlıkları başlar. Buzdolabının olmadığı eski zamanlarda ayran, süc(çökelek suyu),şerbet gibi içecekler iftara birkaç saat kala ‘’hini’’denilen soğuk su pınarlarına, serin derelere bırakılır ve iftarda serin serin içilir. Yemekler yapılır ve komşulara yemekler götürülür. İftardan sonra teravih namazı kılınır, dini sohbetler yapılır, Yasin okunur. Evlerde hoşsohbetlerden sonra sahura kalkmak için erken yatılır. Kadir Gecesi de eda edildikten sonra bayram hazırlıkları artar. Arife günü evlerin önü süpürülür, temizlenir. Bayramlık elbiseler hazırlanır, yemekler pişirilir ve diğer bayram hazırlıkları da tamamlandıktan sonra bayram namazına erkenden kalkabilmek için hemen yatılır.

Bayram sabahı ev halkı erkenden uyanır. Herkes temiz elbiselerini giyer. Çocuklar bayramlıklarını giyer. Erkekler bayram namazı için camiye giderler. Kadınlar bayram sofrası hazırlarlar. Bayram namazından sonra camidekiler bayramlaşmaya başlarlar. Köyün en yaşlısı başta olur. Sonra köyün diğer yaşlıları, ileri gelenleri bayramlaşarak sıraya geçerler. Sırayla büyüklerin elleri öpülerek bayramları kutlanır ve sıradaki herkesin bayramını kutlayan kişiler sona geçer. Böylelikle tüm cemaat bayramlaşmış olur.

Eskiden birçok köyde camii önünde bayram sofrası kurulurdu. Bu sofraya her evden en güzel yemekler getirilerek hazırlanır. Yöreye özgü patıla, lülele zuya, lülele tava, girma wışk, gudık, baklava, sirin, hoşaf bayram sofralarının olmazsa olmazıdır. Cemaat namazdan sonra bayramlaşıp sofraya otururdu. Bazı köylerde

²⁰⁸ Hikmet Kalan, 1959, Servi, Lisans, Emekli.

de camii önü uygun olmaması ya da başka sebeplerden dolayı toplu sofralar kurulmaz, bu köyler toprak damlarda veya evlerin salonlarında sofralarını hazırlardı. Camiden çıkan cemaat sırasıyla köydeki tüm evleri gezer ve “Rueşon şıma bımbarekıb” yani bayramınız mübarek olsun diyerek ev halkının bayramını tebrik eder. Ev halkı da “İlahi bımbarekıb.” diyerek tebrikleri kabul eder. Evde hasta varsa içeri girip hal hatır sorulur. Cami önünde sofralar serilmeyen yerlerde evlerde hazırlanmış bayram sofrasından yemekler tadılır. Bu durumda her evden mutlaka bir şeyler yemek gerekir. Aksi halde ev halkına karşı saygısızlık sayılır. Çocuklar bayramı en güzel şekilde yaşayanlardır. En güzel elbiselerini giyip ev ev dolaşırlar; ceviz, badem şeker toplarlar. En sevdikleri yemeklerden tadarlar luel(bir çeşit kuru pasta) gibi sevdikleri yemekleri çantalarına doldururlar ve tüm evleri dolaştıktan sonra şen şakrak şekilde oyunlara dalarlar. Kadınlar, kızlar da tüm bayram cemaati ve çocuklar geldikten sonra komşulardan başlayarak bayramlaşırlar. Kadınların bayramlaşması bayramın ikinci günü de devam eder.

Bayramlarda en önemli şeylerden biri de mezarlık ziyaretleridir. Özellikle yakın zamanda yakınları vefat etmiş aileler bayramı buruk yaşarlar ve bayramlaşmadan hemen sonra mezarlıklara giderler, dualar ederler. Bayram günü mezarlıklarda büyüklerle beraber çocuklar da gider. Ziyarete dualardan sonra çocuklara para, şeker, ceviz, badem dağıtılır.

Bayramda en güzel adetlerden biri de küskünlerin barıştırılmasıdır. Küskünlük bayramların manasına uygun görülmez ve ayıp karşılanır. Bu yüzden köyün büyükleri, ileri gelenleri küskünleri barıştırırlar, kavgalı ailelere giderek aralarındaki husumeti giderirler.²⁰⁹

5.1.2 Kurban Bayramı

Kurban Bayramı kutlaması ve adetleri Ramazan Bayramı ile aşağı yukarı aynıdır. Bayram namazı sonrası cami önünde bayramlaşma töreni, ardında serilen sofralarda yemek yeme, ev ev dolaşıp bayram kutlama, hasta ziyaretleri, küskünlerin barıştırılması ve mezarlık ziyaretleri Kurban Bayramı’nda da aynı şekilde yapılır. Kurban Bayramı’nda farklı olarak kurban kesme ibadeti yerine getirilir. Bölge halkı Şafii mezhebi ’ne mensuptur, dolayısıyla diğer ibadetlerde olduğu gibi kurban kesme ibadetini de bu mezhebe göre yerine getirmektedir. Kurban kesme Şafii mezhebinde sünnet olduğu için köylüler her sene kesmezler.

²⁰⁹ Hikmet Kalan, 1959, Servi, Lisans, Emekli.

Her birey sünnete uyarak ömründe bir defa kesmek zorundadır, maddi durumu iyi olanlar sonraki bayramlarda da keserler. Bu da hemen her bayramda birkaç hayvanın kesilmesi demektir. Kurban kesenler köy çok büyükse etleri kendi mahallelerine, köy küçükse tüm köye eşit paylaşırlar. Kurban sahipleri de etleri bir veya iki pay şeklinde alırlar. Günümüzde bu anlayış gittikçe değişmektedir. Gücü yeten insanlar hemen her bayramda kurban kesmekte ve kurban etleri başta fakirler olmak üzere tüm köye dağıtılmaktadır.²¹⁰

5.2. Kutlamalar

5.2.1. Yeni Yıl (Ser Newe)

Yörede yılbaşı kutlamaları halk takvimine göre yapılır. Bu etkinliklere halk arasında “kakunde” de denir. Kutlamalar yetişkinlerden ziyade çocuklar ve gençler tarafından yapılmaktadır. Çocuklara “Eğer temiz olmazsanız pire (yaşlı kadın) sizi tartmaz ve büyümezsiniz” diyerek bir gün önceden banyo yaptırılır. Yılbaşı gecesinde toplanan gençler ve çocuklar ilginç kıyafetler giyerek, yüzlerini boyatarak, deriden yaptıkları maskeleri takarak iyice tanınamaz hale gelirler ve bu şekilde evleri dolaşırlar. Evlerde oynadıkları oyunlarla ev halkını güldürürler, oyun bitince de ev sahibinden un, yağ, şeker, bulgur gibi ihtiyaç duydukları yemek malzemeleri isterler. Evleri gezdikten sonra köy meydanında tekrar bir araya gelen gençler ve çocuklar topladıkları malzemelerle yemek yaparlar. Yaptıkları yemekleri toplu bir şekilde yedikten sonra oyunlar oynayarak, türküler söyleyerek sabaha kadar eğlenirler. Köy meydanındaki etkinliklere büyükler de katılır. Büyükler birbirlerinin ve çocukların yeni yılını kutladıktan sonra onları oyunlarıyla başka bırakıp evlerine çekilirler.²¹¹

Kutlamaların en eğlenceli kısmı çocukların giydikleri ilginç kıyafetlerle farklı kılıklara bürünerek ev ev gezip oyunlarını sergilemeleridir. Bu oyunlardan birinde iki kişi bir hayvan postunun altına girerek deve rolünü üstlenir. Arkada olan öndekinin bacaklarını tutar, önceki de elleriyle başı hizasında bir orak tutar. Orak devenin başıdır. Devenin bir de sahibi vardır. Oyun esnasında deve sahibi deveyi sürekli kırbaçlar, deve de huysuzlanıp tekme atar. Oyunu izleyen ev halkı

²¹⁰ Adem Samuk, 1948, Çaybaşı, İlkokul, Çiftçi.

²¹¹ Hanım Pirinci, 1950, Eskibağ, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

da deveye binmek ister, bu esnada komik diyaloglar, hareketler olur. Bu şekilde ev halkını eğlendirirler.²¹²

Bir diğer oyunda da çocuklardan biri kalu(yaşlı adam), biri de pire (yaşlı kadın) kılığına girer. Kalu kılığına girene şalvar giydirilir ve keçi postundan uzun, ürkütücü bir sakal yapıp takılır. Yaşlı kadın(pire) rolünü üstlenen kişiye de eski püskü kadın elbiseleri giydirilir. Böylece kalu ve pirenin çok çirkin ve ürkütücü olması sağlanır. Kal u pire rolündeki kişiler ev ev dolaşırken köyün çocukları da laf atarak peşlerinden giderler. Girdikleri her evde oyun oynayan kalu pire ev halkını eğlendirirler. Oyun esnasında kalu pire konuşmayıp tepkilerini beden dilleriyle gösterirler. Bu arada ev sahibi yaşlı kadını kaçırmaya çalışır, bunu gören çocuklar hep bir ağızdan, “Kalu pireyi kaçırdılar.” diye bağırırlar. Kalu, ev sahibinden pireyi kurtarır ve oyunlarına kaldıkları yerden devam ederler. Ev halkını eğlendirdikten sonra çocuklar yanlarında getirdikleri tasları yiyeceklerle doldurup kalu pire ile birlikte çıkarlar.²¹³

Yılbaşı gecesi ve sabahında büyüklerin yaptığı birtakım ritüeller vardır. Bunlardan birisi yılbaşından önce uzak ve horoz sesinin ulaşmadığı ve duyulmadığı bir yerdeki dardağan ağacından bir dal kesilir, akşam kapıya getirilir. Dışarıdakilerden biri seslenir:

-Yaşlı kadın(pire) içeri girmiyor.

İçerdeki:

- Ne istiyor?

Dışarıdaki:

-Efendim ahır dolusu keçi ister.

İçerideki:

-Keçiler onun olsun.

Dışarıdaki:

- Yine girmez.

İçerideki:

-Ne istiyor?

Dışarıdaki:

-Ahır dolusu öküz ve inek ister.

²¹² Hikmet Kalan, 1959, Servi, Lisans, Emekli.

²¹³ Ahmet Pirinci, 1954, Eskibağ, Okuryazar, Çiftçi.

İçerideki:

-Onlarda ona olsun.

Dışarıdaki:

-Yine girmez.

İçerideki:

-Yine ne ister?

Dışarıdaki:

-Kalabalık bir aile ister.

İçerideki:

-Peki, onun olsun.

Dışarıdaki:

-Yine girmez.

İçerideki:

-Peki, ne ister?

Dışarıdaki:

-Bol rızık ister efendim.

İçerideki:

-Peki, efendim bol rızık onun olsun; der.

Bu şekilde soru ve cevaplar uzadıkça uzar. Yeni yıldan beklentiler böyle sıralandıktan sonra yaşlı kadın içeri girer. Böylece o yılın bolluk içerisinde geçeceğine ve beklentilerin gerçekleşeceğine inanılır. Bu çok eski bir inanç olup günümüzde pek bilinmemektedir.²¹⁴

Yeni yılda bir diğer ritüel de yeni yılın ilk günü sabahleyin her evde yöre halkının “patıla” dedikleri içine çökelek konulan bir ekmek yapılmasıdır. Bu ekmek dört parçaya bölünür. Her parça bir dileği simgeler. Parçalardan biri insanları, biri hayvanları, biri buğday gibi tarım ürünlerini biri de kal u piri temsil eder. Parçalardan birine de taze dut ağacı dalından yapılan küçük bir halka konur. Halka konulan parça hangi dileği temsil ediyorsa o dileğin yeni yılda kabul olunacağına inanılır. Bu ritüelde komşulardan biri “patıla” yemek için gelir.

Gelen komşu:

- Pire(yaşlı kadın) geliyor.

Ev sahibi:

²¹⁴ Mahsum Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik Görevlisi.

- Hayırla gelsin.

Komşu:

-İçeri girmiyor

Ev sahibi:

- Niçin girmiyor?

Komşu:

-Öküz ve keçi ister.

Ev sahibi:

-Gelsin, ona hayırlı uğurlu olsun.

Kapıda bekleyen komşu üç defa bu sözleri tekrarlar ve ev sahibinin isteğini kabul etmesiyle içeri girer. Evde dört parçaya bölünmüş patıla parçalarını besmeleyle kaldırır, halka hangi parçanın altındaysa o parça için tutulan dileğin yeni yılda gerçekleşeceğine inanılır. Bu ritüel de günümüzde pek bilinmez.²¹⁵

Bir diğer adet de yeni yılın ilk günü sabah vakti her evde çörek(lüel) pişirilmesidir. Köyün çocukları ev ev dolaşarak çörek toplarlar. Bu çöreklerle “lüel kalu” denir. Günümüzde yeni yılla ilgili bu gibi adetler unutulmuş durumdadır.

5.2.2. Kalemin

Kalemin Sivan’ın Alaaddin köyünde(Aldu) bulunan bir ziyaretin adıdır. Kalemin kutlaması da her yıl ağustos ayında bir perşembe günü köylülerin toplu şekilde bu ziyarete gelip onlarca hayvan kesmesiyle başlar ve gün boyu yapılan etkinliklerle devam eder. Kalemin yüzlerce yıldır yapılan bir etkinlik olup nasıl başladığıyla ilgili şöyle bir efsane anlatılır:

Alaaddin köyünde her yıl yüzlerce hayvan çeşitli hastalıklardan dolayı telef olurmuş. Hayvanların her yıl ölmesinden çok zarar gören köylüler çareyi Kalemin’i ziyarette bulmuşlar. Köy toplu bir şekilde Kalemin’in türbesini ziyaret etmiş, köyün selameti ve başındaki musibetin bitmesi için hep birlikte dua etmişler ve ardında hayvan kesmişler. O yıl köyde hiçbir hayvan ölmemiş ve bunun üzerine her ağustos ayında Kalemin ziyareti tekrarlanmış. Yine köylülerin anlattığına göre yıllar önce bu ziyarete üç yıl ara verilmiş. Ziyaret edilmeyen yıllarda zararlı bir böcek türü ortaya çıkmış ve köyde tarım ürünlerine büyük zararlar vermiş. Bunun üzerine köylüler eskisi gibi toplu ziyarete gidip hayvan kesmişler ve böylece bu sorundan kurtulmuşlar.

Yüzyıllardır kutlana gelen bu adet günümüzde bir türbe ziyaretinden ziyade bir festival halini almıştır. Her ağustos ayında Sivan’ın birçok köyünden ve

²¹⁵ Hanım Pirinci, 1950, Eskibağ, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

Adana, İstanbul gibi çeşitli şehirlerde yaşayan yöre insanı gelir. Kalabalık halde ziyarete gidilip dualar edilir ve onlarca hayvan kesildikten sonra köye dönülür. Köyde bir yanda kazanlarda etler pişirilirken diğer yanda davullu zurnalı oyunlar oynanır, halaylar çekilir, gençler maharetlerini sergiler. Kazanlar kaynadıktan sonra oyunlara ara verilir, uzun yer sofraları kurulur ve ardından etler pilav üstü kavurma şeklinde servis edilerek topluca yenir. Etkinlik yemekten sonra da çalgılı oyunlu şekilde devam eder. Yine halaylar çekilir, türküler söylenir, silahlarla havaya ateş edilir. Etkinlik büyük bir coşku ve şölen havasında gece vaktine kadar devam eder.²¹⁶

5.2.3. Kuy Şarık Kutlamaları

Ku Şarık kutlamaları her yıl temmuz ayında Sivan köylerinden ve bölgeye yakın Palu köylerinden gelen insanların topluca yaptığı dini içeriği olan bir yayla şenliğidir. Bu etkinlik de efsaneler kısmında anlattığımız Sofi Şeker'in Camisi ve Şarık ile Şivan efsanelerine dayanır. Şarık dağında Sofi Şeker'in yaptığı cami ve Şivanla Şare'nin mekânı yöre halkı tarafından kutsal sayılır. Ziyarete gelenlerden bazıları sabah namazını camide kılmak için erkenden gelirler. Sabah namazı sonrasında Kur'an okunur, dualar edilir ve dileklerde bulunulur. İlerleyen saatlerde kalabalık artar. Gelenler de camide namaz kılar Kur'an okur ve dua eder. Yayla, Şarık ile Şivan'ın makamları olduğu için duaların kabul olduğu düşünülerek cami dışında da dualar edilmeye, dileklerde bulunulmaya devam edilir. (Bk. Ek:13)

Ziyaret ve dualardan sonra kalabalık toplanır, yanlarında getirdikleri yiyecekleri bir araya getirip yemekler yaparlar. Yayla çok yüksek ve ulaşılması zor olduğundan keçi, koyun gibi hayvanları getirip kesmek pek mümkün değildir. Ancak yanlarında taşıyabildikleri kadar et getirirler veya horoz keserler. Yemekler pişirilir ve sofralar kurulduktan sonra kalabalık hep birlikte sofraya oturur ve yemekler yenilir. Yemeklerden sonra da eğlenme safhasına geçilir. Yaylada birlikte çeşitli oyunlar oynanır, yarışmalar yapılır. Sonra halaylar kurulur, govend oynanır ve bu şekilde akşama kadar eğlenilir. Akşam karanlık çökmeden önce de etkinlik biter ve yayladan inilir. Son yıllarda bir yayla şenliğine dönüşen etkinlik terör olaylarından dolayı artık yapılmamaktadır.²¹⁷

²¹⁶ Ali Mendes,1949, Alaattin, İlkokul, Çiftçi.

²¹⁷ Ali Kavran,1944, Gerçekli, Ortaokul, Emekli.

ALTINCI BÖLÜM

6. HALK HEKİMLİĞİ VE HALK İNANMALARI

6.1. Halk Hekimliği

Halk hekimliği insanlık tarihi kadar eskiye gitmektedir. Hayvanların içgüdüleriyle yaptıklarını gözlemleyen insanoğlu daha sonra bunları kendisi için uygulayarak kendi kendinin doktoru ve eczacısı olmuştur. Bu dönemde hastalıkların sebepleri ve tedavisi konusunda yetersiz kalmış olan insanoğlu hastalıkları ay ve güneş tutulmaları, yıldızlar, fırtınalar ve şimşek çakmaları gibi tabiat olaylarına bağlamıştır. Bu sebeple eski zamanlarda insanlar hastalığını tedavi etmek için büyüden faydalanmıştır. Zamanla insanoğlu bu tür varlıkları kutsamaya başlamış ve böylece totem anlayışı ortaya çıkmıştır. Tedavi amacıyla totem sembolü olan muska, sihir ve düğmeler kullanılmıştır.²¹⁸

Halk hekimliği kültür unsurlarıyla bütünleşmiştir. Hastalıklara çare arayan insanoğlu dinden, büyüden, sihirden medet ummuş; gözlem ve denemelerden faydalanmış ve uygulamalar neticesinde edindiği bilgileri kuşaktan kuşağa aktarmıştır. Özellikle gelişmemiş ülkelerde insanlar modern tıbbın imkânlarından yararlanamamakta ve hastalıkları tedavi için atlarının kendilerine bıraktığı halk hekimliği yöntemlerine başvurumaktadırlar. Ülkemizde de insanlar modern tıbbın yanında hala halk hekimliği yöntemlerini kullanmaktadırlar. Günümüzde Anadolu'nun hemen her yerinde bir birçok hastalık için halk hekimleri tarafından çeşitli tedavi yöntemleri uygulandığı bilinmektedir. Bel fıtığı, kırık çıkık, kısırlık tedavisi, bazı psikolojik rahatsızlıklar gibi şikâyetlerde insanlar hastanelerde şifa bulamayınca halk hekimlerine başvurumaktalar. Halk arasında “koca karı” veya “efsuncu” diye bilinen ve kendilerine has tedavi yöntemleri olan bu kişiler birer halk hekimidir. Bu kişilerin halk arasında “koca karı ilacı” dediği çeşitli ilaç ve yöntemlerle yaptıkları uygulamalar hastalıkların tedavisini doğrudan etkilemezken bazen de olumlu sonuçlar alındığı görülmektedir. Bunların çoğu tedavi yöntemlerini büyüklerinden öğrenmiş tecrübeli kişiler olup tedavide çeşitli bitkileri, hayvansal ürünleri ve bazı maddeleri kullanmaktadırlar. Gelen hastaları genellikle evlerinde tedavi eden bu kişiler bazen de tedaviye uygun şekilde

²¹⁸ Artun, a.g.e., s. 201.

hazırladıkları “halk hastanesi” diyebileceğimiz bağımsız birimlerde bir ücret karşılığında hizmet vermektedirler.

Sonuç olarak geleneklerini yaşatan halkın hastalıklara bakışında kültürünün etkisi olduğu görülmektedir. Bunun yanında insanların eğitim durumu, ekonomik şartları, şehirle teması, iletişim ve ulaşım araçlarının kullanması da modern tıba ve halk hekimliğine karşı tutumunu etkilemektedir. Buna göre eğitilmiş kişiler, şehirlerde yaşayanlar, ekonomik durumu iyi olanlar ve teknolojiyi iyi kullanabilenler halk hekimliğini nadiren tercih ederken; kırsalda yaşayanlar, eğitim ve ekonomik durumu iyi olmayanlar geleneksel tıba daha fazla rağbet ettikleri görülmektedir. Tüm bunlardan hareketle ülkemizin hızla gelişmesinde dolayı insanlarımız hızlı bir şekilde modern tıba yönelmekte ve bazı geleneksel yöntemlerin yavaş yavaş terk edildiği görülmektedir.

Servi bölgesinde yörenin kültürüne bağlı olarak geçmişten günümüze kadar çeşitli hastalıklara karşı pek çok yöntem uygulanmış olup bu yöntemlerden bir kısmı halkın modern tıbbı tanınmasıyla faydasız görülerek terk edilmiş, bir kısmı da modern tıba rağmen hala uygulanmaktadır. Yörede çeşitli hastalıkların tedavisinde uygulanan yöntemlerden bazıları şunlardır:

Göz Ağrısı: Gözün üstüne patates konularak ağrı giderilmeye çalışılır. Bu yöntem günümüzde de kullanılmaktadır.

Kesik ve Yara Tedavisi: Çeşitli nedenlerden dolayı kesilmiş yerleri ve açılmış yaraları iyileştirmek için keçi kılından yapılmış palas veya çuvaldan bir parça kesilerek küçük parçalara ayrılır ve yağda kaynatılarak yağla birlikte yaranın içine dökülür. Bazen de kişinin kendi saçını kaynatılarak yapılır. Yaraların ve kesiklerin iltihaplanması ve kurtlanması halinde de üstüne gaz yağı ya da benzin dökülerek tedavi edilir. Bu yöntemler günümüzde uygulanmamaktadır.

Yılan Isırması: Isırık jiletle açılır, öküzün boynuzunun ucu delinerek yaraya sokulur ve boynuz vasıtasıyla zehir alınmaya çalışılır.

Akrep Sokması: Akrep sokması halinde akrep sokulan kişi köyde yüksek bir yere çıkarak sesini tüm köylülere duyuracak şekilde başka köylere küfreder. Bu şekilde içini dökerek zehrin etkisiz hale geleceğine ve rahatlayacağına inanılır.

Bel Ağrısı: Sırt bölgesine bardak vurularak hacamat yapılır. Bu tedavi günümüzde de uygulanmaktadır. Yöntemlerden biri de ağrıyan yerin üstüne altın konulmasıdır. Bu yöntem günümüzde uygulanmamaktadır.

Öksürük: Pekmez ve şeker karıştırılarak kaynatılıp öylece içilir. Bir diğer yöntem de soğanın içine acı biber koyulur ve közde pişirerek yenir. Bu yöntemler günümüzde az da olsa uygulanmaktadır.

Yaraların İltihaplanması ve Kurtlanması: Yaranın üstüne gaz yağı ya da benzin dökülerek tedavi edilmeye çalışılır. Bu yöntem günümüzde uygulanmaz.

Yanık: Yanıkları iyileştirmek için üstüne yoğurt ve salça sürülür. Bu iki işlem birlikte yapılmaz. Yanıklara yoğurt sürme günümüzde de uygulanmaktadır.

Akıl ve Psikolojik Rahatsızlıklar: Psikoloji bozulmuş veya asabileşmiş kişilere genellikle cinlerin musallat olduğuna inanılır. Bu kişiler için muska yapılır ve ziyaret yerlerine götürerek dua edilir. Özellikle Sarıbudak (Melekan) tepesinde bulunan Şeyh Kalender Türbesi psikolojik tedavi için ziyaret edilir. Günümüzde de bu tür rahatsızlıklar için bu muska yapma ve türbe ziyaretleri yapılmaktadır.

Baş Ağrısı: Baş ağrısı sık sık tekrarlanıyorsa saça kına sürülür.

El ve Ayak Çatlakları: El ve ayak çatlakları için kına yakılır. Başta el ve ayaklar olmak üzere vücudun farklı bölgelerinde oluşan kaşıntıları gidermek için de kına sürülür.

Kırık ve Çıkıklar: Kırık ve çıkık tedavisi için yörede “kırıkçı” denilen bu işi meslek edinen kişilere gidilir. Bu kişiler kırık ve çıkıkların olduğu yere gerekli müdahaleyi yaptıktan sonra iyileşmesi için sabun doğrayıp sürerler. Sonra da üstüne yumurta sürerek alçı görevini görmesini sağlarlar ve bu şekilde sararlar. Yörede meşhur birkaç kırıkçı vardır ve günümüzde de bu tür durumlarda insanlar hastane yerine kırıkçıları tercih etmektedirler.

Doğum: Doğumla ilgili hemen her köyde bu işi yapan tecrübeli yaşlı kadınlar vardır. Yörede “dyek” denilen bu kadınlar yalnızca doğuma yardımcı olmamaktalar, aynı zamanda kısırlığı gidermek için de çeşitli yöntemler uygulamaktadırlar. Günümüzde de doğum hususunda bu kadınlardan yararlanılır.

İç Hastalıklar: İç hastalıkları iyileştirmek ve ağrıları dindirmek için bir hayvan kesilir, hayvanın derisi hastanın ağrıyan yerine konur.

6.2. Halk İnanmaları

Halk inancı, kişinin ya da toplumun bir düşüncüyü, bir olguyu, bir varlığı gerçek kabul etmesidir. İnsanoğlu ilk çağlardan beri doğadaki birtakım varlıkların

ve olayların etkisinde kalarak çeşitli inançlar edinmiş ve bunları sonraki kuşaklara aktararak günümüze kadar gelmesini sağlamıştır. Bu inanmalar tarihi süreç içerisinde toplumun kabul ettiği ilahi dinlerin etkisinde kalmış ve yeni biçimler ve içerikler kazanarak günümüzde yaşamaya devam etmektedir. Günümüzde doğum, ölüm, hastalık, evlenme, nazar, uğur gibi konularla ilgili halk arasında pek çok inanç mevcuttur. Özellikle kırsal kesimlerde geleneklerine bağlı yaşayan insanlar günlük hayatla ilgili pek çok olay ve olguyu bu inançlardan hareketle yorumlamaktadır. Şehirlerde ise kültür düzeyi yüksek insanlar arasında bu tür inanmaların çoğu “batıl inanç” olarak kabul edilse de, iyi eğitim almış bireylerin de bazı halk inanmalarını kabul ettiği görülmektedir. Özellikle gök olayları, nazar, uğur gibi konularda kültür düzeyi ne olursa olsun toplumun hemen her kesiminde bir takım halk inanmaları görülmektedir.

Halk birkaç örneğini gördüğü olayı inanç haline getirir, bu daha çok korkulan şey etrafında gelişir. Örneğin; güneş ve ay tutulması olayları sonucunda deprem, sel gibi bir afet geleceği inancı günümüze kadar taşınmıştır ve bilimsel olarak ispatlanmamasına rağmen halk tarafından inanılmaktadır. Halk, inançlarını yaşadığı olaylardan edindiği tecrübelerden, dini ve ahlaki duygularından hareketle edinmiştir. Bazı halk inançları din ile ilişkilendirilir, oysa incelendiğinde dinle alakasının olmadığı görülür. Bu durum aslında halkın bazı inançlarından vazgeçemediği için dini kisveye büründürerek kabul etme çabasından kaynaklanır. Örneğin; bazı ziyaret yerlerinde çaput bağlama ve taş döşeme dinen uygun bir davranış olmamasına rağmen halk tarafından yapılmaktadır. Belki de bu tür inanmalar halkın bazı şeylere inanma ihtiyacından doğmuştur ve bu sebeple mantıklı olması veya dine uygun olması pek de önemsenmemiştir.

Servi yöresinde halk inanmalarını incelediğimizde bazı inanmaların sadece yöreye has olmadığı, Anadolu'nun farklı bölgelerinde de görüldüğü tespit edilmiştir. Özellikle nazar, uğur, hava olayları gibi konularda bölgedeki inançların birçoğu Anadolu'nun farklı bölgelerinde de görülmektedir. Bu durumun farklı bölgelerle olan kültürel kaynaşma ve tecrübe paylaşımı sonucu ortaya çıktığı düşünülmektedir. Buna karşın yörenin kendine özgü birtakım inançları da vardır. Yöre halkı bu inançların bazılarını yanlış olduğuna hükmedilerek sonradan terk etmiş, bazı inançları da devam ettirilmektedir. Yörede hemen her varlık, olay ve durum için halk inanmaları vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Ölünün arkasından birkaç el ateş edilir. Böylece ölünün geri gelmeyeceğine inanılır.
2. Yeni doğum yapan kadın helaya giderken yanında demir taşır. Bununla cinlerden korunacağına inanılır.
3. Un torbasının üzerine demir konulur. Böylece cinlerin çalmayacağına inanılır.
4. Ateşe soğan kabukları atılmaz. Soğan kabuğu cinlerin parası olduğuna inanılır, eğer yakılırsa cinlerin eve musallat olacağına inanılır.
5. Ekmek lokmasının elden düşmesinden ve hamur sıçramasından misafir geleceğine inanılır.
6. Kurban Bayramında samanlıkta ot doğranmaz. Şayet doğranırsa hacıların ayaklarının şişmesine sebep olacağına inanılır.
7. Yılbaşı gecesinde büyük bir meşe kütüğü ocakta yakılır. Bu odunun üç gün sönmeden yanması gerekir. Eğer odun üç gün boyunca sönmeden yanmaya devam ederse o yıl bütün işlerin güzel geçeceğine, aksi halde kötü gideceğine inanılır.
8. Yılbaşı günü sabahı ev reisi büyük bir kabağı alıp başının üstünden var gücüyle yere atar. Ne kadar çok kabak çekirdeği etrafa dağılırsa o yıl o sayıda keçi yavrusu olacağına inanılır.
9. Evlerin ön cephe duvarında hayvan kafatası asılır. Bununla evin ve ev halkının nazar ve büyüden korunacağına inanılır.
10. Tarlalarda bir çubuk dikilerek ucuna kaplumbağa iskeleti asılır. Kaplumbağa iskeletinin bereket getireceğine ve ekinleri nazardan koruyacağına inanılır.
11. Rumi takvime göre şubat ayının son üç günü, mart ayının ilk dört gününü kapsayan halk arasında “zırzıpe” denilen yedi günlük dönem içerisinde horoz sesinin ulaşamadığı yerdeki bir dardağan ağacından küçük bir dal koparılır, bu dal oyularak ip geçirilir, sonra çocukların ve hayvanların boynuna takılır. Bununla nazardan korunacağına inanılır.
12. Çocuğun dişi çıktığında “hedik” dökülür. Hedik, buğday ve nohudun birlikte haşlandıktan sonra suyu süzülüp tuzlanarak servis edilen bir yemektir. Bu etkinlikte çocuğun yakınları ve komsuları bulunur. Hedik

hazırlandıktan sonra çocuk oturtulur ve önüne bir örtü serilir. Örtünün üzerine tarak, saat, cüzdan, kalem gibi çeşitli eşyalar dizilir. Hedik dökülürken çocuk önündeki eşyalardan hangisini alırsa büyüdüğünde o eşya ile ilgili bir meslek seçeceğine inanılır.

13. Yörede yeni doğum yapmış inek, koyun ve keçinin ilk sütü kaynatılarak “heriş” adı verilen katı yoğurt benzeri bir yiyecek elde edilir ve komşulara dağıtılır. Heriş dağıtmakla hayvanların sütünün bol ve bereketli olacağına ve nazardan korunacağına inanılır.
14. Çay bardağında üste çıkan iri çay sapları misafire, sapın sivri olan kısmının baktığı yön de misafirin geleceği tarafı gösterdiğine inanılır.
15. Gece vakti tırnak kesmenin eve uğursuzluk getireceğine inanılır.
16. Gece vakti sakız çiğnenmez. Gece sakız çiğnemek ölü eti yemek gibi olduğuna ve eve huzursuzluk getireceğine inanılır.
17. Gece vakti yıldız saymak iyi değildir, yıldız sayanların ellerinde siğil çıkar.
18. Gece aynaya bakmak iyi değildir. İnsanın cildinin bozulacağına inanılır.
19. Kapı ve pencere çerçevelerini bıçak gibi kesici aletlerle kesmek insanı borçlu yapacağına inanılır.
20. Kapının önünde köpek beslendiği zaman meleklerin eve girmeyeceğine inanılır.
21. İnsanın sağ eli kaşındığı zaman para kazanacağına, sol eli kaşındığı zaman da para kaybedeceğine inanılır.
22. Elden düşen bardağın kırılması iyidir. Düşen bardak kırılmazsa eve bela ve kaza geleceğine yorumlanır.
23. Köpeğin kurt gibi uluması ölüme işaret görülür.
24. Hayvanların ahıra girmek istememesi, geceleyin ahırda huzursuzluk çıkarması gelecek bir felakete yorumlanır.
25. İnsan gece rüyasında birinin öldüğünü görürse o kişinin ömrünün uzun olacağına inanılır.
26. Bekârlar uğur böceğini üfleyip uçururlar, böcek hangi tarafa giderse kısmetinin de o taraftan olduğuna inanılır.
27. Erkeklerin başında saç dönmesi bir tane ise bir defa, iki tane ise iki defa evleneceğine yorumlanır.

28. Gökkuşaağının altında geçen erkeğin kıza, kızin da erkeğe dnseceğine inanılır.
29. Erikler çok olursa o yıl kışın uzun süreceğine inanılır.
30. Bulutlar kuzeye doğru hareket ederse yağmur yağacağına, güneye doğru hareket ederse güneş aacağına yorumlanır.
31. Irmak ve dere kenarları çok yosun tutarsa kış erken gelir.
32. Siyah tavuğun horuz gibi ötmesi bir felaketin geleceğine veya birinin öleceğine işarettir.
33. İnsan tek çorap giyerse, ceket ve gömleğinin düğmelerini ters iliklese işlerinin de ters gideceğine inanılır.
34. Kara kedi görmek uğursuzluktur, bu uğursuzluğu gidermek için ayran içilir.

YEDİNCİ BÖLÜM

7. ZİYARET YERLERİ

Yatır ve ziyaretler halkın kutsal gördüğü ve yardım umduğu yerlerdir. Yöredeki ziyaretler genellikle yüksek yerlerde karşımıza çıkar. Bu yerlerin yüksek tepelerde olması, oralarda yatan kişilere duyulan saygıyla ve bu kişilerin yücelikleri konusundaki inanışla açıklanabilir. İslamiyet'ten önceki atalar kültürünün bugün bu ziyaret yerlerinde veli tipi olarak devam ettiği görülmektedir. İslamiyet'ten önce atalara kurban sunma ve onların üstün güçlerinden yardım dileme pratikleri, İslamiyet'ten sonra bazı farklılıklarla veli kültürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Atalar kültürüne İslamiyet'le birlikte dua etme, namaz kılma, Kur'an okuma gibi unsurlar dahil edilmiştir. İslami motiflere karşın atalar kültürü büyük ölçüde kendisini korumaktadır. İnsanların yatır, ziyaret ve kutsal sayılan mezarlara gidiş sebepleri şunlardır:

- 1- Çocuk sahibi olmak, çocukların ölmesini önlemek, çocukları islah etmek
- 2- Kızların kısmetini açmak
- 3- Rızık artırma isteği
- 4- Kötü alışkanlıklardan kurtulmak
- 5- Askerden sağ salim dönmek
- 6- Yeni bir işe başlamadan kutsal kişinin duasını alma
- 7- Doğal afetlerden, hastalıklardan korunma

Yatırlarda, ziyaret ve kutsal sayılan mezarlıklarda yapılan uygulamalar şunlardır:

- 1- Adak kurbanı kesme, kanını alınma sürme
- 2- Türbe, mezar ve ağaçlara çaput bağlama
- 3- Kutsal sayılan sudan içmek, yıkanmak
- 4- Adağın gerçekleşmesinden sonra yiyecek dağıtmak
- 5- Türbeye seccade, tespih, takke, başörtüsü, ibrik vb. bırakma
- 6- Belli hastalıkların sağalttığına inanılan yatırlarda şifa dilemek
- 7- Türbede secdeye kapanmak, uyumak.²¹⁹

²¹⁹ Artun a.g.e, s.295-296.

Servi bölgesinde ziyaretler halkın çok önem verdiği mekânlardır. Bölgede çok sayıda ziyaret yeri vardır. Yöre halkı hastalıklara şifa bulmak, büyü bozmak, nazardan korunmak, evlenmek, çocuk sahibi olmak gibi pek çok sebeple bu yerleri ziyaret eder. Halkın “ziyar” dedikleri bu yerlerde veli, şeyh, şehit gibi Allah dostu kişilerin yattığına inanılır ve bu kişilerle ilgili halk arasında pek çok efsane anlatılır. Ziyaretlerde İslamiyet öncesi inanç unsurları görülmekle birlikte daha çok namaz kılma, dua etme, Kur’an okuma gibi İslam dininin inanç esaslarından oluşan pratikler uygulanır. Bölgedeki ziyaretlerde ağaçlara çaput bağlama gibi İslam inancına uymayan âdetler yoktur. Bölgedeki ziyaretleri yalnızca yöre halkı değil, farklı bölgelerden gelenler de ziyaret etmektedir. Yörede meşhur ziyaretler şunlardır:

7.1. Ziyara Bastek

Sırmalıoya (Avdalu) köyündedir. Burada kimin yattığı hakkında kesin bilgi yoktur. Köylüler burada bir sofinin yattığına inanır. Bazı köylüler bu ziyarette aksakallı birini gördüklerini söyler. Ziyaret etrafı yaklaşık bir metre yüksekliğindeki duvarlarla çevrilmiştir, ancak duvarlar yakın zamanda defneciler tarafından tahrip edilmiştir. Ziyaretle ilgi şöyle bir hikâye anlatılır:

Köylünün biri ziyaretin yanında geçerken söylenir: “Yıllardır ziyaretine geliyorum, namaz kılıp dua ediyorum. Senin hiçbir faydanı görmedim.” der. Köylü o esnada bir ses duyar. “Sen kupkuru olmuşsun, bir deri bir kemik kalmışsın, yardım sana fayda vermez artık.”

Köylüler hastalıklardan kurtulmak, dileklerinin kabul olması için burayı ziyaret ederler. Ziyaretle Kur’an okunur, namaz kılınır ve dua edilir. Bazen de duaların kabul olması için üstünde uyulur.²²⁰

7.2. Ziyara Celaledin

Bu ziyaret Sarıbudak köyü (Melekan) yakınındaki “Kıft Celaledin” denilen yerde bulunur. Ziyaret yaklaşık bir metre yüksekliğindeki duvarlarla çevrilmiş ve bir kapısı bulunan havuz şeklinde bir yapıdır. Türbenin hemen yanında çok eski ve kimlere ait olduğu bilinmeyen mezarlar da vardır.

Bu ziyaret hakkında pek çok rivayet vardır. Bunlardan biri mezarlıkta şehit bir komutan ve askerlerinin yattığıdır. Bir diğer rivayet de birçok ilme vakıf olan

²²⁰ Fatma Samuk, 1973 Sırmalıova, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

Hani şeyhlerinden Şeyh Yusuf'tan rivayetle Kıft Celaleddin'de Celaleddin Harzemi isminde büyük bir İslam komutanı ve askerleri yattığıdır. Tarihi seyir içerisinde olaylara bakıldığında Celaleddin Harzemşah'ın Dicle Nehri kenarında yaralandığı ve askerleri tarafından yaralı halde kaçırıldıktan sonra kısa sürede öldüğü bilinmektedir. Mezarlığın bulunduğu Kıft Celaleddin denilen mevkiinin Dicle Nehri'ne çok yakın bir yerde olması ve yöre halkının yüzyıllardır süregelen "Burada şehit bir komutan ve askerlerinin yattığı" inancından hareketle buranın Celaleddin Harzemşah'ın ve askerlerinin kabri olabileceği ve tarihçiler tarafından mutlaka araştırılması gerektiği düşünülmektedir. (Bk. Ek:14)

Ziyaret daha çok işlerin hayırlı olması, şifa bulma gibi gerekçelerle yapılır. Ziyara Celaleddin'de ziyaretçiler namaz kılıp dua eder, dileklerde bulunur, bazen adak olarak bir koç veya horoz keser ve gelen çocuklara şeker dağıtarak ziyareti tamamlarlar.²²¹

7.3. Ziyara Düşe Rez

Sarıbudak köyüne (Melekan) yaklaşık 1 km uzaklıktadır. Ziyaret yeri etrafı taşlarla çevrilmiş bir mezarlık halindedir. Yöre halkı burada bir kadın evliyanın yattığına inanır. Bunun nedeni de yörede bazı kişilerin uyanık halde, bazı kişilerin de rüyalarında orada yatan bir kadın gördüklerini söylemesidir. Söylentilerden birini olduğu gibi aktaralım:

Annemin nenesi hasta olduğu bir günde kendisinin yeşiller içinde bir kadın ziyaret eder. Kadına kendisini tanımadığını, kim olduğunu söyler. Kadın, " Ben Düşe Rez'de yatıyorum, seni ziyarete geldim, sen de ziyaretime gel." der. Annemin nenesi kabrini ziyaret eder ve kısa sürede iyileşir. Annem bize bu olayı sürekli anlatırdı ve bizi sık sık ziyarete götürürdü.²²²

Yöre halkı bu ziyarete şifa bulmak, çocuk sahibi olmak için gider. Ziyarete iki rekât namaz kılınır, dua edilir ve çocuklara şeker dağıtılır.

7.4. Ziyara Gozirek

Bu ziyaret Bahçebaşı köyünün hemen dışında, Şeyh Kalender Tepesi'nin yamacındadır. Burada yatan kişinin Şeyh Kalender'in kız kardeşi olduğuna inanılır. Yöre halkı burayı ruhsal sorunlar ve cin çarpması durumlarında şifa bulmak için ziyaret eder. Şeyh Kalender'i ziyaret edenler ziyareti tamamlamak

²²¹ Yusuf Aydın, 1940, Sarıbudak, İlkokul, Emekli.

²²² Rabia Mete, 1950, Sarıbudak, İlkokul, Ev Kadını.

için burayı da mutlaka ziyaret ederler. Ziyaret esnasında iki rekât namaz kılındıktan sonra dua edilir, bazen bir horoz kesilir ve çocuklara şeker dağıtıldıktan sonra ziyaret tamamlanır.²²³

7.5. Ziyara Heydu

Bu ziyaret Gönülaçan köyü ile Kapaklı mezarası arasında bulunan yüksek bir dağın zirvesindedir. Ziyaret çok sarp bir yerde olduğu için ulaşılması oldukça güçtür. Bu sebeple çok az ziyaret edilir. Ziyarete kimin yattığı bilinmez, ancak Gönülaçan köylüleri gece vakitlerinde ziyaretin üstünde defalarca bir ışık gördüklerini ve bu ışıkla ziyaretin bir anda aydınlanıverdiğini anlatırlar. Ziyaret bölgedeki diğer ziyaretler gibi üstü açık dikdörtgen bir havuz şeklinde ve duvarlarla çevrilidir.

Ziyarete çıkmak oldukça zor olduğu için yalnızca sağlıklı insanlar ulaşım dua ederler, dileklerini sunarlar.²²⁴

7.6. Ziyara Kalemin

Alaattin köyünde Kıl Tepesi denilen yerde bulunan etrafı yaklaşık bir metre yüksekliğinde duvarlarla örülmüş ve bir kapısı bulunan bir mezarlıktır. Kaleminin kim olduğu ve isminin ne olduğu hakkında fazla bilgi yoktur, ancak köylüler Kalemin'in büyük bir veli olduğunu ve kendilerinin ataları olduğunu söylerler. Bu sebeple köylüler "dedemiz" anlamına gelen "Kalemin" ismini vermişler. Ayrıca bazı köylüler Kalemin'i rüyasında aksakallı bir dede olarak gördüklerini söylerler. Kalemin hakkında köylüler şöyle bir rivayet aktarırlar:

Rivayete göre Alaattin köyünde hastalıklardan dolayı her yıl yüzlerce hayvan telef olur. Köylüler bu duruma yıllarca çare ararlar. Nihayetinde toplu şekilde Kalemin'i ziyarete gitme kararı alırlar. Ziyarete namaz kılıp dua ederler ve ardından birkaç hayvan keserler. Yapılan toplu ziyaretten sonra hastalık bir daha görülmez ve bu ziyaret sonraki yıllarda da aynı dönem içerisinde devam ederek bir gelenek halini alır. Yüzyıllardır bu geleneği sürdüren köylülere göre toplu bir ziyaret olmaz ve adak verilmezse hastalık tekrar gelir.

Kalemin ziyaretinde yöre halkının diğer türbelerde yaptığı ritüeller uygulanır. Önce selam verilerek kabir üç defa tavaf edilir, ardından iki rekât namaz kılınır ve dua edilir. Gelenlere şeker, ceviz dağıtılır, eğer bir hayvan

²²³ Sami Aydın, 1979, Sarıbudak, Lisans, İdareci.

²²⁴ Saih Öge, 1958, Gönülaçan, Lisans, İdareci.

kesilmişse dağıtılır veya pişirilip ikram edilir. Kalabalığın olmadığı anlarda ritüellerden sonra türbenin hemen başında uyulur, eğer güzel bir rüya görülürse duaların kabul olunacağına inanılır.²²⁵

7.7. Ziyara Kal Süvar

Kal Suvar ziyareti Aktoprak köyünün Kaleönü (Sösin) kümesindeki bir tepededir. Ziyaret bölgedeki diğer ziyaretler gibi üstü açık, etrafı duvarlarla çevrilmiş havuz şeklinde bir yapıdır. Ziyarete kimin yattığı ile ilgili bilgiler çok eski dönemlerden beri köylülerin anlattıklarından ibarettir. Pek çok köylü rüyasında ziyaret yerinde at üstünde yaşlı bir adam gördüğünü iddia etmiştir. Ziyarete Kal Süvar denmesinin sebebi de budur. Kal Süvar, Zazaca bir kelime olup “yaşlı atlı” veya “atlı dede” anlamına gelmektedir. Bu sebeple köylüler burada yatan zatın atlı bir asker olduğunu ve burada şehit düştüğüne inanmaktadır.

Yöre halkı şifa bulmak, dileklerin kabul olması, askerlikten sağ salım dönmek gibi pek çok sebepten ötürü burayı ziyaret etmektedir. Ziyarete yapılan ritüeller diğer ziyaretlerde olduğu gibidir.²²⁶

7.8.Ziyara Kerri

Ziyaret Eskibağ köyünün Çöğürlü (Gewil) mezrasındadır. Ziyaretin etrafı taşlarla çevrili olup içinde bir ağaç vardır. Ziyarete genç bir kızın yattığına inanılır. Köylüler ziyaret hakkında şöyle bir efsane anlatırlar:

Üvey annesi tarafından çok zulüm gören genç kıza üvey annesi bir cuma günü dağa gidip hayvanlar için meşe yaprakları getirmesini söyler. Yörede cuma günleri ağaç kesmenin günah olduğuna inanılır. Kız üvey annesinin baskısıyla bu günaha girmek zorunda kalır. Genç kız meşe ağacından dal koparmak için tahra ile vurur. Her vurduğunda ağaçtan kan akar. Defalarca aynı şekilde ağaca vurur ancak her seferinde kan akar ve dal kopmaz. Genç kız bir taraftan günaha girmenin üzüntüsünü yaşarken diğer taraftan eli boş bir şekilde üvey annesinin karşısına çıkamayacağını düşünerek ellerini Allah’a açar ve kurtuluş diler. Kızın duası kabul olur ve olduğu yerde toprağa girip kaybolur. Daha sonra durumu öğrenen köylüler kızın kaybolduğu yerin etrafını duvarla örerek türbe haline getirirler.

²²⁵ Ali Mendeş, 1949, Alaattin, İlkokul, Çiftçi.

²²⁶ Mahmut Anık, 1974, Aktoprak, Ortaokul, İşçi.

Bu ziyaret masumiyeti simgeler. Çok eskiden beri haksızlığa uğrayan, hakaret gören ve kurtuluş dileyen köylüler bu ziyarete gelip dua ederler.²²⁷

7.9. Ziyara Sofi Cafer

Bu ziyaret Gönülaçan (Heydu) köyüne bağlı Kapaklı (Gaweru) mezrasındadır. Ziyaret yapı olarak bölgedeki diğer ziyaret gibi dikdörtgen bir havuz şeklinde olup yaklaşık bir metre yükseklikteki duvarlarla çevrilidir. Bu mekânda yatan kişi olan Sofi Cafer (Cafer Çakmak)1900'lü yılların başlarında yaşamış kerametleri dilden dile dolaşan mübarek bir zattır. Sofi Cafer aslen Yatağansöğütlüdür, ancak yaz kış demeden sürekli Kapaklı mezrası gidermiş. Vasiyetinde de çok sevdiği Kapaklı mezrasına defnedilmek istemiş. Kapaklı mezrasında vefat eden Sofi Cafer'i Yatağansöğütlüler kendi köyünde defnetmek istemişler, ancak naaşını kaldıramayınca niyetlerinden vazgeçip mecburen Kapaklı mezrasında defnetmişler.

Yöre halkı şifa bulmak ve dileklerinin kabul olması için bu türbeyi çok sık ziyaret eder. Ziyaretle ilgili ritüeller diğer ziyaretlerle aynıdır.²²⁸

7.10. Ziyara Sofi Şeker

Ziyara Sofi Şeker Gerçekli köyündedir. Bu ziyaret Sofi Şekerin Sütunu (Estuna Sofi Şeker) ve Sofi Şeker'in türbesi olmak üzere iki kısımdan oluşur. Efsaneler kısmında bahsedilen Sofi Şeker'in Sütunu, Sofi Şeker'in Gerçekli köyündeki evindedir. Bu ev yaklaşık 700 yıllık bir geçmişe sahiptir.2004 yılında zarar görmesi üzerine yıkılıp yeniden yapılmış, sütun ise olduğu gibi bırakılmıştır. Diğer mevkii de Sofi Şekerin türbesidir. Türbe evinin hemen yanındadır. Türbe bölgedeki diğer ziyaretler gibi etrafı yaklaşık bir metre yüksekliğindeki duvarlarla çevrilmiş ve kapısı bulunan dikdörtgen şeklinde bir yapıdır. Ziyarete gelenler hem türbede hem de sütunun bulunduğu evde iki rekât namaz kılıp dua ederler. Dualardan sonra da bu mekânlarda uyurlar. Ziyarete gelenler sütunda bir talaş koparırlar daha sonra bu talaşı yakıp dumanını içine çekerler. Bu şekilde şifa bulacaklarına inanırlar. Sütunda talaş koparma âdeti köye gelen Şeyh Selahattin tarafından İslam'a aykırı olduğu gerekçesiyle yasaklanmış ve sütun bezle sarılmıştır.

²²⁷ Fatma Pirinci, 1941, Harmancık, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

²²⁸ Salih Öge, 1956, Gönülaçan, Lisans, İdareci.

Sofi Şeker Türbesi'ne eskiden bölge köylerinden, Genç ve Palu ilçelerinden şifa bulmak için ziyaretçiler sıkça gelirdi. Ancak günümüzde civar köylerinin çoğunun boşalması, insanların dini açıdan daha bilinçli olması ve türbeden medet ummanın şirk olduğunu düşünmesinden dolayı eskisi gibi ziyaretler yapılmamaktadır.²²⁹

7.11. Ziyara Şarık

Ziyaret Sırmalıya('Evdalu) ve Gerçekli(Xeylun u Kebir) köyleri yakınlarında bulunan Sırma Tepe'dedir(Kuy Şarık). Ziyaret yerinde Kuy Şarık Camisi ile efsanesine değindiğimiz Şare ile Şivan'ın makamları bulunur. Cami yaklaşık 600 yıllık bir geçmişe sahiptir bugün yalnızca duvarları ayaktaadır. Caminin bir duvarının yakın zamanda defineciler tarafından yıkılmıştır. Yıkılan duvarın altında bir erkek iskeletine rastlanılmıştır. Daha sonra köylüler iskeleti eski haline uygun şekilde bırakıp duvarı yeniden yapmışlardır.

Caminin yapılışı hakkında bazı efsaneler anlatılır. Sofi Şeker efsanesinde caminin Sofi Şeker tarafından sepetle su getirilerek yapıldığı söylenir. Yörede daha çok kabul gören bu anlatıdır. Şare ile Şivan efsanesinin yörede anlatılan bazı versiyonlarında da caminin Şare ile Şivan tarafından kalburla su getirilerek yapıldığı anlatılır. Anlatılan bu efsanelerden dolayı yöre halkı tarafından camiye bir kutsallık atfedilmiş ve bir ziyaret yeri halini almıştır.

Yaylanın kış boyunca karla kaplı olması sebebiyle yöre halkı yalnızca yaz aylarında burayı ziyaret eder. Ziyaretçiler camide namaz kılar, Kur'an okur ve dualar eder. Aynı şekilde Şare ile Şivan'ın makamları da kutsal sayılarak dua edilir.²³⁰

7.12. Ziyara Şeyh İsmail

Bu ziyaret Dedebağı(Şehismalu) köyünün Çekmece(Haşbür) mezrasındaki mezarlıktadır. Şeyh İsmail'in 1600'lü yıllarda yaşadığı tahmin edilmektedir. Döneminin çok saygın âlimlerinden biri olan Şeyh İsmail aynı zamanda köyün kurucusudur. Köyün Zazaca ismi olan Şehismalu da ismini Şeyh İsmail'den almıştır. Türbe, bölgedeki diğer türbeler gibi üstü açık, etrafi duvarlarla çevrili ve içinde bir ağaç bulunmaktadır.

²²⁹ Ali Kavran,1944, Gerçekli, Ortaokul, Emekli.

²³⁰ Ali Kavran,1944, Gerçekli, Ortaokul, Emekli.

Bölgedeki tüm türbe ziyaretlerinde olduğu gibi selam verilerek içeri girilir, namaz kılınır ve dua edilir. Zaman zaman duaların kabul olması için de üstünde uyulur.²³¹

7.13. Ziyara Şeyh Kalender

Ziyaret, yamacında Sarıbudak ve Bahçebaşı köyünün yer aldığı dağın zirvesindedir. Sarıbudak ve Bahçebaşı köylerinin “Ziyara Ver Kuy” dedikleri Şeyh Kalender Türbesi etrafı duvarla çevrilmiş, havuz şeklinde bir mezarlık halindedir.

Şeyh Kalender’in kim olduğu hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bunlardan biri Musa oğlu Ali isminde bir Sivanlının anlattıklarıdır. Osmanlı zamanında Yemen’de askerliğini ifa ettikten sonra memleketine dönen Musaoğlu Ali isminde bir zat Bağdat’ın kuzeyinde bir kabileyle karşılaşır. Kafiledakilere nereye gittiklerini sorar. Kafiledekiler Şeyh Kalender’i ziyaret için yola çıktıklarını söylerler. Musaoğlu Ali “ Şeyh Kalender’in nerede olduğunu biliyor musunuz?” diye sorar. Kafiledekiler “ Tek bildiğimiz Diyarbekir eyaletinde olduğudur ama neresinde olduğunu bilmeyiz.” derler. Musaoğlu Ali “Türbesi benim köyümdedir, ama çok uzaktır, gidip dönmeniz zor olacak.” der. Kafiledekiler “ O zaman kuzeye doğru bir konak yol gider, adaklarımızı orada keser ve döneriz. Bizim adımıza Şeyh Kalender’i ziyaret et ve çok uzak olduğu için kavuşamayacağımızı bildir.” derler. Bu rivayete göre Şeyh Kalender Bağdat’ta çok iyi tanınan ve oradan kuzeye göç etmiş bir velidir.²³²

Bir diğer söylenti de Şeyh Kalender’in Mardin taraflarından geldiğidir. Yıllar önce Mardin taraflarından bir grubun Şeyh Kalender’in mezarını ziyarete geldiği ve kendilerinin Şeyh Kalender’in torunları olduklarını söyledikleri rivayet edilir. Bu rivayete göre de Şeyh Kalender’in güneyden gelen büyük bir veli olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyh Kalender türbesi çıkılması zor bir tepenin zirvesinde olduğu için çok az ziyaret edilir. Yöre halkı Şeyh Kalender’i ruhsal sorunlar ve halkın “cin çarpması” dedikleri durumlarda şifa bulmak için ziyaret eder. Ziyaret esnasında iki rekât namaz kılınır ve ardından dua edilir. Bu ziyaret yerinin kutsallığını anlatıp burada şifa bulduğunu söyleyen çok kişiye rastlanmaktadır.²³³

²³¹ Ali Demir, 1958, Şeyhismailan, İlkokul, Emekli

²³² Mahsum Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik Görevlisi.

²³³ Mehmet Çelik, 1955, Sarıbudak, Önlisans, İmam Hatip.

7.14. Ziyara Şeyh Mustafa

Türbe Servi'nin kuzeyinde bulunan Doğanlı(Kelaxsi) köyündedir. Bölgenin büyük âlimlerinden olan Şeyh Mustafa'nın 1800'lü yıllarda yaşadığı tahmin edilir. Vefatı üzerine kabri önce duvarla çevrilmiş, daha sonra köylüler tarafından üstü kapatılarak kubbeli bir türbe haline getirilmiştir. Ziyaret bölgenin üstü kapalı tek ziyaretidir.

Köylüler diğer ziyaretlerde olduğu gibi burada da iki rekât namaz kılarlar, Kur'an Kerim okurlar ve ardından dua ederler.²³⁴

7.15. Ziyara Ver Qıl

Ziyaret, Eskibağ köyünün Çöğürlü mezrasının hemen dışındadır. Ziyaret yeri etrafı taşlarla örülmüş bir kapısı bulunan üstü açık bir yapı halindedir. Burada bir çobanın yattığına inanılır. Rivayete göre çoban sürüyü otlatırken bir köşede uyuyakalır. Akşam olur, sürü eve döner ama çoban yoktur. Köylüler çobanı aramaya koyulurlar, çobanın uyuyakaldığı yere varınca çobanın yavaş yavaş toprağa gömülerek kaybolmakta olduğunu ve çok az bir kısmı görünen bedeninin de kısa sürede tamamen toprağa girdiğine şahit olurlar. Yöre halkı veli olduğuna inandığı çobanın kaybolduğu bu mekânı kutsal görüp bir ziyaret haline getirir.

Köylüler herhangi bir hastalık durumunda şifa bulmak ve bazı dileklerinin kabul olması amacıyla türbeyi sık ziyaret ederler. Ziyaret şekli bölgedeki diğer türbelerle aynı şekildedir. Türbeye girmeden önce selam verilerek üç kez tavaf edilir, sonra içeri girilerek iki rekât namaz kılınır ve ardından dua edilir. Dualardan sonra uyulur ve uyandıktan sonra türbeye yüz çevrilmeden geri üstü kapıdan çıkılır. Uyuma esnasında rüya görülmesi halinde duaların kabul olunacağına inanılır. Köyde birçok kişi türbede uyuyup rüya gördüğünü ve kısa sürede iyileştiğini söyler.²³⁵

²³⁴ Ali Kavran,1944, Gerçekli, Ortaokul, Emekli.

²³⁵ Hanım Pirinci, 1950, Eskibağ, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

8. HALK MUTFAĞI

Toplumun yemek kültürü, beslenmeyi sağlayan yiyecek, içecek türleri ve bunların hazırlanma, pişirilme, tüketilme ve saklanma süreçlerini; buna bağlı mekân ve ekipmanı, yeme-içme geleneği ile bu çerçevede gelişen inanış ve uygulamalar bütünlüğünü ifade eder.²³⁶

Bir toplumun yaşama biçimi, yemek kültürünü doğrudan etkiler. Yaşama biçiminin değişmesi halinde toplumun yemek kültürü de değişir. Toplumların beslenme ile ilgili davranışları ekonomik faaliyetler, coğrafya, dini inançlar, nüfus, eğitim, kültür alışverişi vb. faktörlerin etkisiyle şekillenir. Bu etmenlerden dolayı toplumlar, yemek kültürü bakımından farklılıklar gösterir.

Her yörenin olduğu gibi Servi yöresinin de kendine has yemek kültürü ve yemek çeşitleri vardır. Yemek kültüründe bölgenin coğrafyası ve buna bağlı olarak yapılan tarım faaliyetlerinin etkisi görülmektedir. Bölgede hayvancılığın yapılıyor olması; üzüm, dut, ceviz gibi meyveler, tahıl ürünleri ve yazlık sebzeler yörenin yemek kültürünü şekillendirmektedir. Yemekler genellikle et, süt ürünleri, un ve pekmeze dayalı yemeklerdir. Özellikle dut ve üzüm pekmezi üretiminin fazla olması ve bunun yemeklerde kullanılması yöreyi yemek kültürü bakımından diğer bölgelerden farklı kılmaktadır.

1. Awki

Malzemesi:

-Tuz

-Su

-Un

-Ekşi maya

-Tereyağı

- Pekmez

Yapılışı:

Tuz, su ve un karıştırılarak akışkan bir hamur elde edilir ve bu karışım ekşi maya ile mayalanır. Daha sonra bezle yağlanmış saç üzerinde krep şeklinde

²³⁶ Artun, a.g.e., s. 341.

pişirilir. Pişmiş krepler bir tepsi içinde üst üste dizilir, üzerine tavada pekmez ve tereyağı karışımı dökülerek servis edilir.²³⁷

2. Ayran Çorbası:

Malzemesi:

- Ayran
- Tuz
- Un
- Yumurta
- Dövme
- Nohut

Yapılışı:

Geniş bir tencerenin içine ayran boşaltılarak içine un, tuz, ve yumurta sarısı ilave edilir ve karıştırmaya başlanır. Normal bir ateşte ayran kaynayınca kadar karıştırılır. Ayran kaynama aşamasına geldiği zaman nohut ve dövme veya pirinç ilave edilir. 30-35 dk. kaynatıldıktan sonra yemek ateşten alınıp servis yapılır. Ayran çorbası keşkten de yapılır. Keşk ekşi ayran ve buğday dövmesinden yapılır. Köyde buna “Germa Döyin” denilir.²³⁸

3. Ésir

Malzemesi:

- Un
- Pekmez
- Su
- Tereyağı

Yapılışı:

Bir tencereye pekmez ve su eşit miktarda konur ocağa alınır. Kaynamaya yakın azar azar un eklenir ve belli bir kıvama gelene kadar sürekli karıştırılarak pişirilir. Hamur kıvamına gelince ocaktan alınıp servis tabağına konulur. Sonra ortasında bir çukur açılarak kızdırılmış tereyağı dökülür. Kenardan kaşıkla alınıp tereyağına daldırıp yenir. ‘esir yöreye özgü bir helvadır ve normal zamanlarda yapıldığı gibi ölünün kırkınıcı gününde ve zeyide(düğün ve sünnetten bir hafta

²³⁷ Hacire Samuk, 1940, Servi, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

²³⁸ Zübeyde Çelik, 1970, Sarıbudak, Okuryazar, Ev Hanımı.

sonra yapılan ziyaret) ekmek üstüne konarak komşulara ya da düğün ve sünnetlerde muhataplara sunulur.²³⁹

4. Eşkene

Malzemesi:

- Lavaş ekmek
- Kavurma veya tavuk eti
- Soğan
- Salça
- Su
- Yağ

Yapılışı:

Bir tencere içinde doğranmış soğan yağda kavrulur, tuz, salça ve pul biber eklenerek bir müddet daha kavrulur. Karışıma kavurma ya da tercihen pişmiş tavuk eti eklenerek birkaç dakika pişirildikten sonra sıcak su ilave edilir ve kaynatılarak bir çeşit çorba elde edilir. Lavaş ekmekler rulo şeklinde sarılır ve küçük lokmalar halinde kesilerek bir tepside istiflenir. Daha sonra bir çorba şeklinde hazırlanmış karışım tepsiye dökülür ve öylece servis edilir.

Eşkene kış aylarının özel yemeğidir. Bu yemeğin en özel hali av hayvanlarının etiyle yapılır. Özellikle keklik eti “eşkene” ile özdeşleşmiştir ve keklik etli eşkene özel bir yemek olarak özel kişilere ikram edilir.²⁴⁰

5. Girma Wışk

Malzemesi:

- Yarma
- Ayran
- Tere Yağı
- Pekmez

Yapılışı:

Ayran ve yarma bir tencere içinde ateşte kaynatılarak suyu tükenene kadar kaynatılır. Sonra bir tepsiye dökülür ve içinde bir kaşıkla çukur açılır. Bir tavada kaynatılan tereyağı ve pekmez açılan çukura dökülerek servis edilir. Kenarlardan kaşıkla alınıp çukura dökülen tereyağı ve pekmez karışımına

²³⁹ Refika Samuk, 1965, Eskibağ, Okuryazar, Ev Hanımı.

²⁴⁰ Zeliha Bıçakçı, 1953, Yaydere, İlkokul, Ev Hanımı.

daldırılarak yenir. İsteğe bağılı olarak sadece tereyağı veya pekmez de dökülür. Girma wisk bayramların vazgeçilmez yemeğidir. Bununla birlikte özellikle kış aylarında çokça tüketilir.²⁴¹

6. Gudik

Malzemesi:

- İnce bulgur
- Un
- Tuz
- Sıcak su
- Sarımsak
- Tereyağı
- Yoğurt
- Çökelek

Yapılışı:

Bir kabın içine ince bulgur, un, tuz ve sıcak su konarak iyice karıştırılır ve hamur elde edilir. Hamur küçük toplar haline getirilir ve kaynayan suda haşlanır. Haşlanan bu top hamurlar bir tepsiye konur ve üstüne çökelek, yoğurt ve isteğe bağılı sarımsaktan yapılan karışım dökülür. Daha sonra kızdırılmış tereyağı ilave edilerek servis edilir.²⁴²

7. İçli Köfte

Servi yöresinde geleneksel içli köfte yuvarlak olup aşağı yukarı bir yumurta büyüklüğündedir. İçli köfte yörede yüzyıllardır halk mutfağının vazgeçilmezidir. Eski gelenekte köftelerden birinin içine demir para konulurdu. Köftelerin servis edilmesiyle insanlar para olan köfteyi bulmak için adeta yeme yarışına girerdi. Parayı bulan kişi şanslı ve kısmeti açık sayılırdı.

Malzemeler:

- Kavurma
- Soğan
- Tereyağı,
- Toz biber
- İnce bulgur

²⁴¹ Hacire Samuk, 1940, Servi, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

²⁴² Ayşe Kalsın, 1955, Kaledibi, İlkokul, Ev Hanım.

- Un

Yapılışı:

İnce bulgura kaynar su dökülür. 10-15 dakika dinlendirildikten sonra un, tuz ve suyla yoğrulur. Açılmayacak kadar kıvam aldıktan sonra kavurma ve soğanla hazırlanmış iç harcı parmak yardımıyla oyuk oluşturulan bulgurlu hamurun içine konur ve yuvarlatılır. Hazırlanan köfteler suda haşlanır ve servis tabağına konur. Üzerine eritilmiş tereyağı dökülür.²⁴³

8. Löl

Malzemesi:

-Un

-Ayran

-Yağ

-Kurutulmuş çökelek

-Yoğurt

-Pekmez

Yapılışı:

Löl yemeği özellikle kış mevsiminde yapılan bir yemektir. Löl yemeği iki sac üzerinde yapılır. Yuvarlak ve ekmek şekli verilerek ateşe bırakılır. Yemek iyice piştikten sonra ateşten çıkarılıp soğutulur. Büyük bir kabın içine ufak ufak doğranır. Daha önce hazırlanmış yoğurt, çökelek, tereyağı veya pekmez dökülür ve servis yapılır.²⁴⁴

9. Lülek Tavay

Malzemesi:

- Yumurta

- Tuz

- Karbonat

- Un

- Yağ

- Su

Yapılışı:

²⁴³ Refka Samuk, 1965, Eskibağ, Okuryazar, Ev Hanımı.

²⁴⁴ Nefise Alagöz, 1956, Sarıbudak, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

Yumurta, tuz, un, su, karbonat karıştırılarak cıvık bir hamur haline getirilir. Hazırlanan karışım bir kaşıkla kızgın yağ tavaına bırakılarak pişirilir ve sonra bir tepsiye konarak servis edilir. Yöre halkının "lülele tava" dedikleri bu hamur kızartması çocukların çok sevdiği bir yemektir. Özellikle bayramlarda ve bazı özel günlerde çocuklar için pişirilir.²⁴⁵

10. Lülele Zuwa

Mazemesi:

- Un
- Yumurta
- Şeker
- Yağ
- Süt

Yapılışı:

Un, yumurta, yağ, süt ve şeker bir kaba konarak karıştırılır ve iyice yoğrulurarak bir hamur elde edilir. Daha sonra bir tahta üzerinde hamur kalın bir şekilde açılır ve çay bardağı bastırılarak yuvarlak şekiller elde edilir. Elde edilen yuvarlak hamurlar bir tepsiye dizilir ve sobada pişirilerek servis edilir. Bir kurabiye çeşidi olan bu hamur yemeği de genelde bayramlarda ve bazı özel günlerde yapılır.²⁴⁶

11. Maliyez

Malzemesi:

- Un
- Su
- Tuz
- Tereyağı
- Sulandırılmış pekmez

Yapılışı:

Ateşte kaynatılan suya un serptirilir. Unlu su katılaşıana kadar karıştırılır. Suya katılan un parçalarının bir araya gelip yumaklaşmaması için karıştırma işlemi ara verilmeksizin yapılır. Yemek piştikten sonra ateşten indirilir ve

²⁴⁵ Beyaz Taş, 1969, Servi, İlkokul, Ev Hanımı.

²⁴⁶ A.g.ş.

tabaklara konarak ortası boşaltılır. Kızartılmış yağ ve sulandırılmış pekmez dökülür ve servis yapılır. Köyde günümüzde bu yemek çok nadir yapılır.²⁴⁷

12.Mastuva

Malzemesi:

- Ayran
- Pirinç
- Tereyağı

Yapılışı:

Pirinçler yıkanıp geniş bir tencereye bırakılır ve ayran ilave edilir. Tencere hafif ateşte yanan ocağın üstüne konarak karıştırılmaya başlanır. Karışım kaynayınca kadar ara vermeksizin karıştırılır. Kaynadıktan sonra da ara sıra karıştırılan yemek katı hale gelinceye kadar ateşte bırakılır. Katılaştıran karışım ateşten alınarak bir tepsiye konur. Karışımın ortasında bir çukur açılarak kızartılmış tereyağı dökülür ve bu şekilde servis edilir.²⁴⁸

13. Patıla

Malzemesi:

- Un
- Su
- Tuz
- Çökelek
- Soğan
- Pekmez
- Tereyağı

Yapılışı:

Un, su ve tuz yoğrularak hamur yapılır. Oklava ile inceltelen hamurun arasına çökelek ve soğan karışımı koyularak sacda pişirilir. Pekmez tercih edilmediğinde karışıma soğan eklenmez. Bu durumda ekmeklerin arasına yalnızca çökelek koyulur ve üstüne de kızdırılmış tereyağı dökülür. Pişen ekmekler geniş bir tepside kat kat dizilir ve bıçakla kare şeklinde kesilir. Bir tavada kaynatılan pekmez ve tereyağı üzerine dökülerek hepsi halinde servis edilir. (Bk. Ek:15)

²⁴⁷ Fatma Kete, 1960, Genç, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

²⁴⁸ Zöhre Erden, 1959, Doludere, Okuryazar, Ev Hanımı.

Patıla genellikle bayramlarda, zeyide(düğün sonrası ziyaret), misafir ağırlamada yapılan özel bir yemektir.²⁴⁹

14. Sirin (zerbet)

Malzemesi:

- Yoğurt
- Çökelek
- Lavaş ekmek
- Tereyağı

Yapılışı:

Çökelek ve yoğurt karıştırılarak bir karışım elde edilir. Lavaş ekmekler rulo şeklinde sarılır ve küçük lokmalar halinde kesilerek tepsiye dizilir. Tepside dizilmiş lokmalara yoğurt ve çökelek karışımı dökülür ve tavada iyice kızdırılmış tereyağı dökülerek servis edilir.²⁵⁰

15. Tar

Malzemesi:

- Semizotu, Gelezin, Liğendur, selme gibi bölgede yetişen otlar
- Çökelek
- Yumurta
- Tereyağı
- Tuz
- Su

Yapılışı:

Kök kısmı kesilmiş ve henüz tohum bağlama aşamasına gelmemiş otlar ayıklanıp yıkandıktan sonra normal büyüklükte doğranarak kaynatılan suda haşlanır. Haşlanan otlar süzülerek suyu sıkılır. Çökelek tereyağı ile kavrulur veya tereyağı ile yumurta kavrulur üzerine semiz otu eklenerek karıştırılır. Kavrulduktan sonra tabaklarla servis yapılır. Yöredeki bu otlar ıspanak benzeri otlardır ve ıspanakla yapılabilecek her türlü yemek bu otlarla da yapılır. Köyde semizotu, gelezin, ligendur, selme gibi otlar yazın kurutularak kışın da yemekleri yapılır.²⁵¹

²⁴⁹ Zöhre Aydın, 1951, Sarıbudak, Okuryazar, Ev Hanımı.

²⁵⁰ Delal Samuk, 1948, Çaybaşı, Okuryazar Değil, Ev Hanımı.

²⁵¹ Bedriye Anlı, 1978, Genç, İlkokul, Ev Hanımı.

16. Yaprak Sarması

Burada tarif verilen yaprak sarması yüzyıllardır yapılan geleneksel halk mutfağı ürünüdür. Günümüz yaprak sarmasından farklı olarak bulgur, kavurma kullanılmakta; üstüne de yoğurt ve tereyağı dökülerek servis edilmektedir. Aynı durum kurutulmuş biber dolması için de geçerlidir.

Malzemeler:

- İnce bulgur
- Kavurma
- Su
- Yaprak
- Un
- Tuz
- Yoğurt
- Tereyağı
- Sarımsak

Yapılışı:

İnce bulgur kaynar suyla yoğrulur. İçine az miktarda un ve tuz konur. Yapraklar suda haşlandıktan sonra iç harcı doldurularak tek tek sarılır ve tencereye dizilir. Üzerine su dökülerek pişirilir. Servis tabağına konduktan sonra yoğurt, sarımsak ve tereyağı dökülerek servis edilir.²⁵²

²⁵² Refika Samuk, 1965, Eskibağ, Okuryazar, Ev Hanımı.

DOKUZUNCU BÖLÜM

9. ÇOCUK OYUNLARI VE HALK OYUNLARI

9.1. Halk Oyunları

Halk oyunları insanın sosyalleşmesini sağlayıp yeteneklerini geliştirirken aynı zamanda rahatlamasını da sağlar. İnsana zevk ve eğlence sunar. Bir anlamda insanın içindeki kurtların dökülmesini sağlar. Bunun yanında insanların yardımlaşma ve dayanışma gücünü artırır.

Bölgede oynanan halk oyunları genelde Bingöl yöresinde oynanan oyunlardır. Oyunları kızlar ayrı, erkekler ayrı oynar; ancak akraba içinde kız ve erkek karışık bir şekilde oynarlar. Oyunlar günlük hayatın her anında oynandığından oyunlara has özel giysiler yoktur. Ancak eski düğünlerde meşhur oyuncular şalvar ve buna uygun ayakkabı giyerlerdi. Bölgede şu oyunlar oynanır:

Delilo: Bölgede en fazla oynanan ve çok sevilen oyunların başında gelir. Bu oyunu bölgede bilmeyen yoktur. Neşe ve heyecan veren bir oyundur.

Gövend(halay): Dayanışmayı ve birliği konu edinen bir oyundur. Daha çok ayak hareketleri ile yapılır ve kollar birbirine kenetlenip oyuncular tek sıra halinde dizilirler, dizler kırılarak hafif hareketler sonra dizler tekrar kırılır.

Çaçan: Oldukça hareketli bir oyundur. Yörede en çok sevilen ve tutulan oyunlardan biridir. Müzik ile birlikte tüm vücut titretilir. Sağ ayak topuğu üç kere yeri döver. Sol ayak ile sert bir şekilde öne doğru üç adım atılarak çıkılır ve tekrar normal adımlarla başlama yerine geri dönlür.

Çepik (El Çırpma): Gücü, kuvveti ve çarpışmayı konu edinir. Çok sert figürleri olan bir oyundur. Oyunda güç ve kuvvet sembolize edilmeye çalışılır. Oyuncular ikişer ikişer eşleşerek davul zurna eşliğinde sert bir şekilde el çırpma hareketleri ile oynar.

Gelin Götürme: Düğün merasimi sırasında gelin, baba evinden alınırken oynanan bir oyundur. Oyun daha çok kızlar tarafından oynanır. Yöre halkının “haval” dediği türküler eşliğinde iki adım ileri iki adım geri atılarak oynanır. Amaç hüznü olan gelin ailesini neşelendirmektir.

Dı Lıng (İki Ayak): Daha çok kızlar tarafından oynanan bir oyundur. Sağ ayaktan başlamak üzere iki adım ileri iki adım geri atılarak oynanan bir oyundur.

Diz Kırma (Üç Ayak): Bu oyunun temel özelliği diz kırma ve bedeni tümüyle müziğin ahengine göre hareketlendirmektir. Üç ayak ileri üç ayak geri atmak suretiyle davul zurna eşliğinde oynanılır.

Meryemo: Bu oyunda oyuncular ele tutuşarak bir çember yaparlar. Oyuna sağ ayakla başlanır. Üç adım yerinde atılır, dördüncü ve beşinci adımlar ileriye doğru atılır. Her adım atışta eller ileri ve geriye doğru sallanır çember açılıp kapanacak şekilde aynı hareketler tekrarlanır.²⁵³

9.2. Çocuk Oyunları

Çocuk oyunları, çocuğun dünyasında hoşça zaman geçirmek, eğlenmek demektir. Çocuklar eğlenirken gizli öğrenmeler de gerçekleşir ve bu öğrenmelerle aynı zamanda hayata hazırlanırlar. Çocuk oyunları özellikle kırsal kesimlerde çocukların yaşam biçimidir. Geleneksel çocuk oyunları bakımından çok zengin olan bu bölgelerde çocuklar büyüklerinden öğrendikleri oyunlarla büyürken aynı zamanda bölge kültürünün de taşıyıcısı olurlar.

Çocuk oyunları bakımından Servi bölgesi oldukça zengindir, ancak son yıllarda geleneksel çocuk oyunlarına ilgi azalmıştır. Bunun temel sebebi köylere televizyon ve internetin girmesidir. Çocuklar geleneksel oyunları oynamak yerine televizyon izleyerek, sosyal medyaya girerek ve sanal oyunlar oynayarak vakit geçirmektedirler. Son dönemlerde android telefonların yaygınlaşması da köylerde geleneksel çocuk oyunlarını olumsuz etkilemiştir. Öyle ki günümüz çocukları bu oyunların çoğunu unutmuş durumdadır. Televizyona ve bilgisayar oyunlarına olan aşırı ilgi çocukların hareketli dünyasına büyük zarar vermektedir. Oysa geleneksel çocuk oyunları ile çocuklar yalnızca eğlenmiyorlar, oynayarak hayatı öğreniyorlar. Geleneksel çocuk oyunları bir nevi büyüklerin dünyasını taklit ederek hayata hazırlanma aracıdır. Onlar oyunla büyükler gibi sorumluluk alıp küçük yaşlarla problem çözmeyi öğreniyorlar. Yörede çocuk oyunlarına ilgi gittikçe azalmaktadır. Bu durum büyük bir kültürel birikimin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalması demektir. Bölgede teknolojinin getirdiği tüm olumsuzluklara rağmen çocuklar tarafından hâlâ ilgi gören oyunlar şunlardır:

Taş (Şel) Atma Oyunu

²⁵³ Hüseyin Birinci, 1971, Eskibağ, Okuryazar, Çiftçi.

Hem büyükler hem de çocuklar tarafından oynanan bir oyundur. Günümüzde çok az oynanılır. Oyunda amaç en güçlü kişiyi belirlemektir.

Oynama şekli:

Düz bir alanda bir çizgi çizilir. Belirli ağırlıkta bir taş seçilir. Sağ elini kullananlar sağ eli ile sol elini kullananlar sol eli ile taşı fırlatır. Taş fırlatılırken çizginin ihlal edilmemesine dikkat edilir. Taşı en uzağa atan en güçlü kişi seçilir.

Atlama Oyunu

Hem çocuklar hem de gençler tarafından oynanan bir oyundur. İki şekli vardır. Durarak atlama ve uzun atlama. Genellikle bahar aylarında oynanır.

Oynama şekli:

Düz bir alanda çizgi çizilir. Oynayanlar sırayla çizgiyi ihlal etmemek şartı ile durarak atlarlar. Her atlayan kişinin ayak topuklarının değdiği yer çizilir. En sonunda çizgiden en uzak atlayan en iyi atlama unvanını alır.

Jandarma-Hırsız (Kibrit Atma) Oyunu

Hem büyüklerin hem de çocukların oynadığı bir oyundur. Amaç eğlenmek ve zaman geçirmektir.

Oynama Şekli:

Kibritin kenarlarına jandarma, hâkim, hırsız, polis şeklinde yazılır. Kibrit sırayla düz yerde atılır ve dik gelirse o kişi hâkim olur. Yan geldiği zaman yazılı kısma bakılarak polis veya jandarma olur. Kenarları üzerinde değil de alanı üzerinde yan yatarsa hırsız olunur. Hâkim olan emir verir, polis ve jandarma da kemerle vurarak cezayı uygular. Oyun bu şekil devam eder, ancak hırsızın da sonraki atışlarda hâkim olabilir. Bu durumda intikam alınır ve oyun bir taraf pes edene kadar devam eder.

Seksek Oyunu

Birden fazla kişiyle oynanan bir oyundur. Özellikle kış aylarında oynanır. Daha çok karşılıklı eşleşmeler sonucu oynatılır.

Oynama şekli:

Oyun daha çok evlerin önünde oynanır. Oyunun sınırları bellidir. Bir tarafa daire çizilir. Oyuncular iki gruba ayrılır. Gruplardan biri tek ayak ile diğerlerini yakalamaya çalışır. Diğer diğer gruptakiler ise belirlenen daireye ayaklarını basıp sayı almak için uğraşırlar. Eğer tek ayakla oynayan oyuncular hepsini yakalar ise o zaman oyuncular yer değiştirir. Ancak rakip oyunculardan

biri tek ayakla oynayan oyuncuları geçip ben sizi yaktım derse o zaman o kişiler oyun dışı kalır. Daireye yakın bir yerde tek ayakta duranların ayağını indirecekleri bir alanda da belirlenir. Oyun bu şekilde devam eder. En sonda en çok puanı alan oyunu kazanır.

Beş Taş

Çocukların özellikle kış aylarında oynadıkları oyundur. Beş tane eşit büyüklükte taşla oynanır.

Oynama şekli:

Beş taştan bir tanesi elde kalır. Dördü yere bırakılır. Eldeki taş yere atılıp diğerleri ile birlikte alınmaya çalışılır. Önce tek taş daha sonra ikişer, üçer ve dördü birlikte alınmaya çalışılır. Bu aşamalardan sonra beş taş da el üstüne atılır. Sayı alabilmek için en az iki taşın el üstünde kalması gerekiyor. Böylece oyunun sonunda en fazla sayı alan oyunu kazanır. Bu oyun en az iki kişi ile oynanılır. Eğer taşları alma esnasında havaya atılan taş veya alınması gereken taşlardan biri düşerse oyuncu yanmış oluyor.

El Üstünde Kimin Eli

Bu oyun daha çok kış aylarında zaman geçirmek için çocukların oynadığı bir oyundur.

Oynama Şekli:

Oyunda önce bir ebe seçilir. Ebe yere doğru bakarak gözlerini kapatır. Diğer oyuncular da ellerini onun sırtının üzerine koyup kimin elinin en üstte olduğunu ebeye sorarlar. Eğer ebe kimin elinin üstte olduğunu bilirse o kişi ebe olur, bilmezse hep birlikte ebenin sırtını döverler.

Saklambaç (Söbe) Oyunu

Genellikle iki veya daha fazla kişi tarafından oynanılan bir oyundur. Özellikle kış aylarında oynanılır.

Oynama Şekli:

Oynayanlardan biri ebe seçilir. Diğerleri saklanırlar. Ebe olan daha önce belirlenmiş bir sayıya kadar gözü kapalı sayar, diğer oyuncular saklanır. Bir taş, ağaç gövdesi, kapı vs. yerler ebe yeri olarak seçilir. Ebe olan kişi gördüğü kişilerin isimlerini söyleyerek belirlenen yere elini vurur. Eğer herkesi aynı şekil görmüş ise ve elini belirlenen yere vurmuşsa gördüğü ilk kişi ebe olur. Ebe olan kişi belirlenen yerden birkaç metre uzaklaşmak zorundadır.

Çukur (Çal) Oyunu

Çocukların oynadığı bir oyundur. Özellikle genellikle sonbaharda cevizlerin toplandığı dönemde oynanır.

Oynama şekli:

Oyun birden fazla kişi ile oynanılır. Belirli bir yere ufak bir çukur açılır. Çukurdan yedi adım ötede bir çizgi çizilir. Oyuncular sırayla cevizleri çukura atarlar en fazla çift atan oyunu kazanır ve cevizleri alır.

İp Atlama Oyunu

Özellikle kız çocuklarının oynadığı bir oyundur.

Oynama şekli:

Normal uzunlukta bir ip seçilir. En az üç kişinin olması gerekiyor. İki oyuncu ipin iki ucundan tutar. Bir oyuncu da ortaya geçer. İpin ucunu tutanlar ipi ortadaki oyuncunun başının üzerinden ve ayaklarının altından geçecek şekilde sallarlar. Ortadaki oyuncu da zıplayarak ipe takılmamaya çalışır. İp ortadaki oyuncunun ayaklarına veya başına takılırsa o oyuncu yanar ve yerine başka oyuncu geçer. Oyun bu şekilde devam eder.²⁵⁴

²⁵⁴ Mustafa Taş, 1973, Servi, Önlisans, Memur.

SONUÇ

Her milletin kendini diğer milletlerden farklı kılan bir kültür varlığı vardır. Milleti millet yapan temel unsur da bu kültür varlığıdır. Milletler geçmişten bugüne taşıdığı tüm maddi ve manevi varlığını oluşturan kültürüyle var olur ve bu varlığını korumak için kültürünü sonraki kuşaklara taşımak zorundadır. Zira kültürünü korumayan milletler varlığını koruyamazlar. Bu bilinçle her millet kültürün temelini oluşturan halkın giyim kuşamını, inançlarını, anonim halk edebiyatı ürünlerini, hayatın geçiş dönemleriyle ilgili pratikleri, günlük hayatın her anında görülen gelenek ve göreneklerini yaşayıp sonraki kuşaklara aktarırlar. Halka ait bu folklor unsurlarına halkın ruhu yansımıştır ve halk bu ruhla millet olup güçlü bir şekilde varlığını sürdürür.

Çalışmamızda “Servi Bölgesi Folkloru” konusunu incelemeye tabi tuttuk. Bu çalışmayla bölgenin kültür varlığını ortaya koyduk. Konumuzla ilgili yazılı kaynaklar bulunmadığından bölge insanı ile yüz yüze görüşerek bilgiler edindik. Çalışmamız neticesinde şu sonuçlara vardık:

Servi bölgesi folklor bakımından çok zengindir, ancak bölge folkloru ile ilgili yazıya dökülmüş herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu sebeple pek çok folklor unsuru unutulma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Bölge köylerini incelerken eski medeniyetlerden kalma izler görülmüştür. Bu izlerden hareketle bölge tarihinin çok eskilere gittiği tespit edilmiştir.

Çalışmada derlenen türkülerin hikâyelerine ulaşarak bölgenin geçmişine ışık tutulmuştur. Bölgede yaşanmış büyük acılar, toplumsal olaylar, yaşanmış büyük aşklar olduğunu görerek bölgeyi daha iyi tanıma fırsatı yakalanmıştır. Türkülerden yola çıkarak bölgede kadınların sanıldığı aksine sosyal hayatın her aşamasında etkin olduğunu, duygularını rahatça dile getirebildiğini görülmüştür. Öyle ki türkülerde birçok kadın aşkını, sitemini, acısını çekinmeden dile getirebilmiştir. Aynı şekilde toplumsal olaylarda yaşanan büyük acılar da kadınlar vasıtasıyla türkülere aktarılmıştır.

Bölgede bilmecelelerin bir zamanlar yediden yetmiş herkesin vazgeçilmez eğlencesi olduğunu, ancak bugün bu türün unutulmaya yüz tuttuğunu ve

bilmecelerin unutulmasıyla da pek çok Zazaca kelimenin de yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu tespit edilmiştir.

Tıpkı bilmeceler gibi masal geleneğinin de terk edildiğini ve böylece bölgeye ait masalların unutulmaya yüz tuttuğunu görülmüştür.

Bölgede anlatılagelen pek çok efsanenin varlığına şahit olunmuştur. Bu efsanelere bölge halkının inançlarının yansımış olduğu ortaya konulmuştur.

Hayatın geçiş dönemleri üzerinde çalışılırken doğumla ilgi pek çok inanmanın olduğu ve bunlardan bazılarının hala varlığını koruduğu, doğumla ilgili halk hekimlik yöntemlerinin hala geçerli olduğu ortaya çıkmıştır. Sünnetle ilgili geleneklerin çoğu unutulmuş, kirvelik yalnızca isim olarak kalmıştır. Askerlikle ilgili gelenekler teknolojinin gelişmesiyle iletişim kolaylaştığından ve askerlik süresi kısaldığından eski önemini yitirmiştir, ancak askerlik hala toplumda önemli bir yere sahiptir. Evlenme ile ilgili gelenekler çok fazla olup bunlardan bazıları terk edilmiştir. Yine evlilikle ilgili modern kültürün etkisiyle bazı gelenekler değişmiştir. Önceleri bölge dışına kız verilmezken günümüzde dışarıdan kız alınıp verilebilmektedir. Evliliklerde eskisi gibi aile büyüklerinin söz sahibi olduğunu, ancak günümüzde evlenecek bireylerin onayının alındığını tespit edilmiştir. Düğünlerde eski geleneklerde zengin sözlü edebiyat unsurlarına günümüzde fazla yer verilmediği görüldü. Bölgede unutulmuş bazı evlenme geleneklerine rağmen bölge insanı evlenme törenlerini hala büyük heyecan ve coşku içinde yaşamaktadır, ancak eski geleneklere de sahip çıkmak gerektiği kanısına varılmıştır.

Kalıplaşmış ifadelerden hareketle bölge insanının günlük hayatla ilgili büyük tecrübelerle sahip olduğu anlaşılmış ve bu tecrübeler Zazacanın zengin söz varlığıyla en güzel şekilde dile getirilmiştir.

Halk hekimliği, halk inanmalarının incelenmesiyle bölgenin İslam dinini güzel bir şekilde yaşamasına rağmen İslama aykırı eski inançların hala varlığını sürdürdüğü ortaya çıkmıştır.

Ziyaret yerleri bölgede oldukça önemlidir. Hemen her köyde bir ziyaret vardır ve köylülerin ziyaretlerle ilgili söyledikleri benzerdir. Eskisi gibi ziyaret edilmese de halk ziyaret yerlerine hala ilgi göstermektedir.

Ziyaret yerleri ile ilgili yaptığımız araştırmada Sarıbudak köyüne yakın bir mevki olan “Kıf Celaleddin” denilen yerdeki türbenin köylülerin anlatımına ve

bazı tarihi gerçeklere dayanarak Celaleddin Harzemşah’a ait olabileceği kanısına varılmıştır.

Geleneksel halk mutfağında hayvansal gıdalar ve pekmez oldukça ön plandadır. Bu yönüyle geleneksel Bingöl mutfağından biraz farklılık göstermektedir.

Halk oyunlarının yalnızca düğünlerde ve kutlamalarda değil, sıradan bir günün sıradan bir anında oynanabildiği ve bu açıdan bölgede bir yaşama biçimi olduğu neticesine varılmıştır.

“Servi Bölgesi Folkloru” adlı çalışma bölge ile ilgili çok önemli bir çalışma olup sonraki çalışmalara kaynak teşkil edecektir.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 Atasözleri Sözlüğü*, İnkılap Yay., İstanbul, 1988.
- AKYALÇIN, Necmi, *Türkçemizin Anlamsal Zenginlikleri Deyimlerimiz*, Eğiten Kitap Yay., Ankara, 2012.
- ALAY, Okan, *Kültür Dünyamızda Bingöl*, Üniversite Kitabevi, Bingöl, 2006.
- ALBAYRAK, Nurettin, *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Leyla Mecnun Yay., İstanbul, 2004.
- ARDA, Akif, *Bütün Yönleriyle Çevlik-Bingöl*, Doz Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- ARTUN, Erman, *Türk Halk Bilimi*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2009.
- BORATAV, *100 soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yay., İstanbul, 1969.
- ELÇİN, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986.
- KUNOS, İgnacz, *Türk Halk Edebiyatı*, (Hzl.Tuncer Gülensoy), Tercüman, İstanbul, 1978.
- ŞİMŞEK, Halil, *Geçmişten Günümüze Bingöl ve Doğu Ayaklanmaları*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001.
- OĞUZ, M.Öcal ve Diğerleri, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, s.147
- OĞUZ, M.Öcal, *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*, Akçağ Yayınevi, Ankara, 2001
- PALA, İskender, *Atasözleri Sözlüğü*, LM Yayınları, İstanbul, 2002.
- TDK, *Türkçe Sözlük*, Ankara, 1998.

İnternet Siteleri:

- <http://www.bingolnufus.gov.tr/>
- <http://www.resmigazete.gov.tr/>
- <http://www.tdk.gov.tr/>
- <https://biruni.tuik.gov.tr/>
- <https://www.bingolkulturturizm.gov.tr/>
- <https://www.haritatr.com/>
- <https://www.nufusu.com/il/bingol-nufusu>

Kaynak Kişiler:

Abdulhalim Keleş, 1978, Döşekkaya, Lise, İmam Hatip, Bingöl'de İkamet Etmekte.

Abdullah Afşin, 1973, Çamlıyurt, Lisans, Memur, Bingöl'de İkamet Etmekte.

Abdullah, Aldal, 1970, Servi, Ortaokul, Esnaf, Servi'de İkamet Etmekte.

Abdurrahman Çelik, 1958 Sarıbudak Köyü, Ön Lisans, Emekli, Bingöl'de İkamet Etmekte.

Adem Erden, 1956, Tinig, Lise, Emekli, Doludere,de İkamet Etmekte.

Adem Ete, 1972, Çobançeşmesi, Muhtar, Çobançeşmesi'inde İkamet E

Adem Pirinci, 1965, Eskibağ, Okuryazar, İşçi, Eskibağ'da İkamet Etmekte.

Adem Samuk, 1948, Çaybaşı, İlkokul, Çiftçi, Çaybaşı'nda İkamet Etmekte.

Ahmet Pirinci, 1954 Eskibağ, Okuryazar, Çiftçi, Eskibağ'da İkamet Etmekte.

Ali Çelik, 1981, Sarıbudak, Doktora, Akademisyen, Bingöl'de İkamet Etmekte.

Ali Demir, 1958, Şehismailan, İlkokul, Emekli, Elazığ'da İkamet Etmekte.

Ali Horan, 1940, Kaledibi, Okuryazar, Çiftçi, Tarsus Merkezde İkamet Etmekte.

Ali Kavran, 1944, Gerçekli, Ortaokul, Emekli İmam, Adana'da İkamet Etmekte.

Ali Mendeş, 1949, Alaattin, İlkokul, Çiftçi, Alaattin'de İkamet Etmekte.

Arif Esinti, 1978, Gerçekli, Lisans, İdareci, Bingöl'de İkamet Etmekte.

Ayser Bürke, 1977, Güzeldere, Okuryazar değil, Ev hanımı, Bingöl'de İkamet Etmekte.

Ayşe Kalsın, 1955 Kaledibi, İlkokul, Ev Hanım, İstanbul'da İkamet Etmekte.

Bedriye Anlı, 1978, Genç, İlkokul, Ev Hanımı, İstanbul'da İkamet Etmekte.

Beyaz Taş, 1969, Servi, İlkokul, Ev Hanımı, Bingöl'de İkamet Etmekte.

Delal Samuk, 1952, Çaybaşı, Okuryazar Değil, Ev Hanımı, Çaybaşı'nda İkamet Etmekte.

Efendi Taş, 1959 Servi, Ön Lisans, Emekli, Bingöl'de İkamet Etmekte.

Ekrem Kavran, 1966 Gerçekli, Lisans, İdareci, Bingöl'de İkamet Etmekte.

Emine Çelik, 1958, Sarıbudak, Okuryazar, Ev Hanımı, Bingöl'de İkamet Etmekte.

Emine Pirinci, 1942 Eskibağ, Okuryazar Değil, Ev Hanımı, Eskibağ'da İkamet Etmekte.

Fatma Kete, 1960, Güzeldere, Okuryazar Değil, Ev Hanımı, Bingöl'de İkamet Etmekte.

Fatma Pirinci, 1941 Harmancık, Okuryazar Değil, Ev Hanımı, Eskibağ'da İkamet Etmekte.

Fatma Samuk, 1973 Sırmalıoya, Okuryazar Değil, Ev Hanımı, Çaybaşı'nda İkamet Etmekte.

Hacire Samuk, 1940, Servi, Okuryazar Değil, Ev Hanımı, Çaybaşı'nda İkamet Etmekte.

Hanım Pirinci, 1950, Eskibağ, Okuryazar Değil, Ev Hanımı, Eskibağ'da İkamet Etmekte.

Hikmet Dursun, 1969, Aktoprak, Lisans, Memur, Bingöl'de İkamet Etmekte.

Hikmet Kalan, 1959, Servi, Lisans, Emekli, Bingöl'de İkamet Etmekte.

Hüseyin Birinci, 1971, Eskibağ, Okuryazar, Çiftçi, Adana'da İkamet Etmekte.

İsa Acar, 1980, Bahçebaşı, Lisans, Öğretmen, Bingöl'de İkamet Etmekte.

İlhan Kalsin, 1979, Kaledibi, İlkokul, İşveren, İstanbul'da İkamet Etmekte.

Mahmut Anık, 1974, Aktoprak, Ortaokul, İşçi, Bingöl'de İkamet Etmekte.

Mahsun Dinç, 1971, Servi, Lise, Güvenlik Görevlisi, Servi'de ikamet etmekte.

Mehmet Ali Alagöz, 1947, Sarıbudak, İlkokul, Çiftçi, Adana'da İkamet Etmekte.

Mehmet Bıçakçı, 1954, Yaydere, İlkokul, İşveren, İstanbul'da İkamet Etmekte.

Mehmet Çelik, 1955, Sarıbudak, Önlisans, İmam-Hatip, Çaybaşı'nda İkamet Etmekte.

Mehmet Övünen, 1948, Çaybaşı, İlkokul Mezunu, Emekli, Bingöl'de İkamet Etmekte.

Mehmet Şık, 1979, Güzeldere, Lisans, İdareci, Bingöl'de İkamet Etmekte.

Mustafa Mısırcı, 1950, Hepsör, İlkokul, Çiftçi, Adana'da İkamet Etmekte.

Mustafa Samuk, 1949, Çaybaşı, İlkokul, Çiftçi, Adana'da İkamet Etmekte.

Mustafa Taş, 1973, Servi, Önlisans, Memur, Elazığ'da İkamet Etmekte

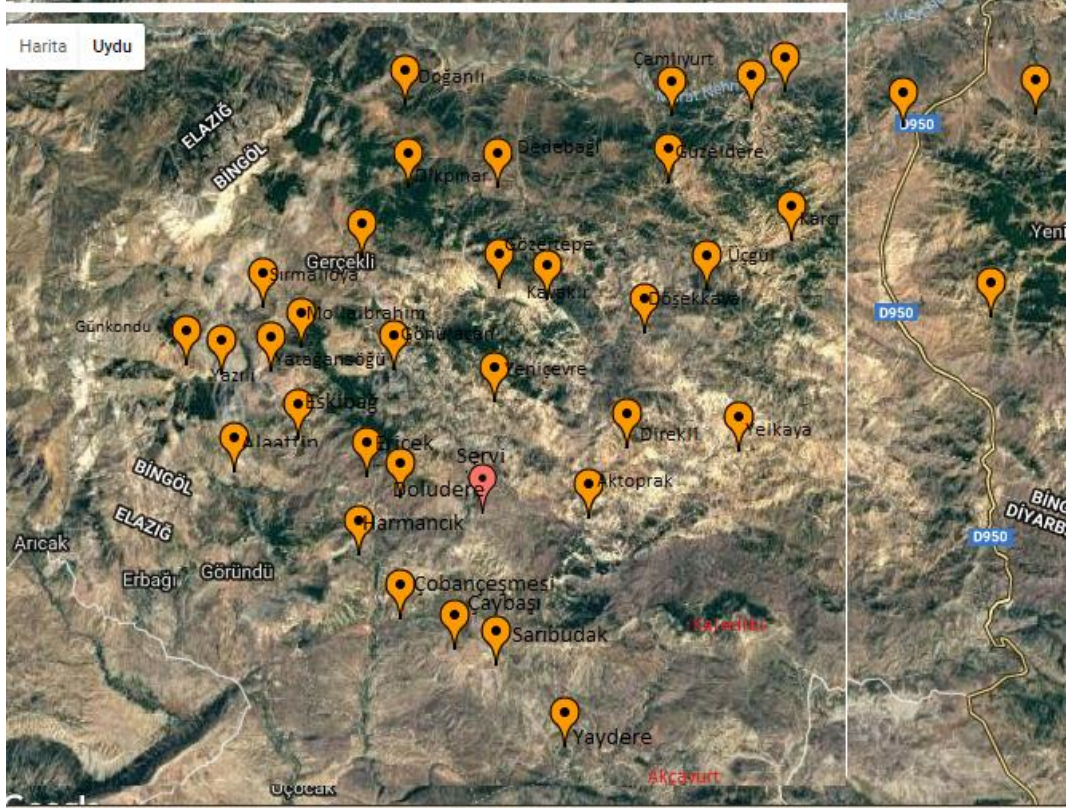
Mustafa Uyanık, 1933, Harmancık, İlkokul, Emekli, Harmancık'ta İkamet Etmekte.

Nefise Alagöz, 1956 Sarıbudak, Okuryazar Değil, Ev Hanımı, Adana'da İkamet Etmekte.

Osman Aktekin, 1967, Üçgül, Lise, İşveren, Bingöl'de İkamet Etmekte.

Rabia Mete, 1950, Sarıbudak, İlkokul, Ev Hanımı, Bingöl'de İkamet Etmekte.

Refika Samuk, 1965 Eskibağ, Okuryazar, Ev Hanımı, Bingöl'de İkamet Etmekte.
Salih Öge, 1956, Gönülaçan, Lisans, İdareci, Bingöl'de İkamet Etmekte.
Sami Aydın, 1979 Sarıbudak, Lisans, İdareci, Bingöl'de İkamet Etmekte.
Selahattin Akıncı, 1978, Yeniçevre, Lisans, İdareci, Bingöl'de İkamet Etmekte.
Selahattin Şenlik, 1979 Direkli, İlkokul, Köy Muhtarı, Direkli'de İkamet Etmekte.
Yusuf Aydın, 1940, Sarıbudak, İlkokul, Emekli, Diyarbakır'da İkamet Etmekte.
Yusuf Çelik, 1969, Sarıbudak, Lisans, İmam Hatip, Bingöl'de İkamet Etmekte.
Zeliha Bıçakçı, 1953, Yaydere, İlkokul, Ev Hanımı, İstanbul'da İkamet Etmekte.
Zöhre Aydın, 1951 Sarıbudak, Okuryazar, Ev Hanımı, Diyarbakır'da İkamet Etmekte
Zöhre Erden, 1959 Doludere, Okuryazar, Ev Hanımı, Doludere'de İkamet Etmekte.
Zübeyde Çelik, 1970, Sarıbudak, Okuryazar, Ev Hanımı, Çaybaşı'nda İkamet Etmekte.

Ek-3: Sivane Köylerinin Uydu Görüntüsü

Ek-4: Çaybaşı Köyü

Ek-5: Çögürlü Mezrasından Sivan Bölgesi Görüntüsü

Ek-6: Gola Verari (Direkli Köyü)

Ek-7: Harmancık Köyü Soğuk Su

Ek-8: Servi Köyü

Ek-9: Kuy Şarık Camisi

Ek-10: Gola Şekeran

Ek-11: Geleneksel Düğün Yemeği

Ek-12: Bölgede Bir Düğün

Ek-13: Kuy Şarık

Ek-14: Ziyara Celaleddin

Ek-15: Patila